

**JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND
HUMANITIES RESEARCH IN ASIA**

JSHRA

ปีที่ 30 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2567

Vol. 30 No. 1 January - April 2024

ISSN 2774-1044 (Print)

ISSN 2822-0986 (Online)

Prince of Songkla University Pattani Campus, Thailand

JSHRA

Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia

ผู้จัดพิมพ์

**สำนักงานกองบรรณาธิการ
ที่ปรึกษาบรรณาธิการ**

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

กองบริหารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

รองอธิการบดีวิทยาเขตปัตตานี

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ วิทยาเขตปัตตานี

รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพันธกิจสังคม วิทยาเขตปัตตานี

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพันธกิจสังคม วิทยาเขตปัตตานี

ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

ศาสตราจารย์ ดร.สุริชัย หวันแก้ว

Prof. Dr. Muhammad Kamarul Kabilan Abdullah

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรภาคย์ ไผ่ตรีพันธ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฮาริซอล ขุนอินคิริ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บรรณาธิการ

รองบรรณาธิการ

กองบรรณาธิการ

Assoc. Prof. Dr. Nasirin Abdillah Universiti Teknologi MARA (UiTM)

Assoc. Prof. Dr. Rosalie Metro University of Missouri Assoc. Prof. Dr.

Mohd Faiz Mohd Yaakob Universiti Utara Malaysia Assoc. Prof..Dr.

Zawawi Ismail Universiti Malaya Assoc.Prof. Piotr Tomasz Nowakowsk

John Paul II Catholic University of Lublin ผศ.ดร.ศิริศักดิ์ เหล่าจันทาม

มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผศ.ปิยชาติ สิงห์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ผศ.ดร.กมล

บุษบรรณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Prof. Dr. Farok Zakaria Prince of Songkla

University ดร.ธัญชนก พรหมบุตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ Prof. Dr.

Badaruddin Mohamed Universitas Muhammadiyah Purwokerto Dr.

Michael J. Montesano Institute of Southeast Asian Studies, Studies,

Singapore Assoc. Prof. Dr. Patrick Jory University of Queensland,

Australia ศ.เกียรติคุณพงศ์เดช ไชยคุตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รศ.ดร.เสกสรรค์

ตันยาภิรมย์ มหาวิทยาลัยบูรพา รศ.ดร.ปรารธนา กาลเนากุล มหาวิทยาลัย

สงขลานครินทร์ ผศ.ดร.ทิพาพรรณ ศิลวัฒนานันท์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผศ.ดร.นุวรรณ ทับเที่ยง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผศ.ดร.สมพร ช่วยอารีย์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผศ.ดร.ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี มหาวิทยาลัย

สงขลานครินทร์ ผศ.อดิศา เบญจรัตน์นันท์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

เบญจมาศ รัตนพงศ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ฝ่ายศิลป์

ฝ่ายการเงิน

ติดต่อกองบรรณาธิการ

นางสาวบศกร ปิอนา

นางกายาตี เต็งมะ

กองบริหารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 94001

โทรศัพท์ 06 4695 2922

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์

E-mail: benchamat.r@psu.ac.th, bossakorn.b@psu.ac.th

<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/psujssh/index>

ISSN

2774-1044

JSHRA

Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia

Publisher	Prince of Songkla University, Pattani Campus, Thailand
Editorial Office	Academic and Research Administration Division Pattani Campus Prince of Songkla University, Pattani Campus, Thailand
Consulting Editors	Vice President for Pattani campus, Vice President for Academic Affairs, Vice President for Research and Social Mission, Assistant President for Research and Social Mission, Pattani Campus, Prof. Dr.Chaiwat Satha Anand, Prof. Dr.Surichai Wankaeo, Prof. Dr. Muhammad Kamarul Kabilan Abdullah
Editor-in-Chief	Asst.Prof.Dr.Warapark Maitreephun, Prince of Songkla University
Associate Editor	Asst.Prof.Dr.Hareesol khun-inkeeree, Prince of Songkla University
Editorial Board	Nasirin Abdillah, Assoc. Prof. Dr., Universiti Teknologi MARA (UiTM) Rosalie Metro, Assoc. Prof. Dr., University of Missouri Mohd Faiz Mohd Yaakob, Assoc. Prof. Dr., Universiti Utara Malaysia Zawawi Ismail, Assoc. Prof. Dr., Universiti Malaya Piotr Tomasz Nowakowsk, Assoc. Prof., John Paul II Catholic University of Lublin Sirisak Laochankham, Asst. Prof. Dr., Khon Kaen University Piyachat Suongtee, Asst. Prof., Walailak University Kamol Bussaban, Asst. Prof. Dr., Chulalongkorn University Farok Zakaria, Prof. Dr., Prince of Songkla University Tanchanok Prombut, Dr., Prince of Songkla University Prof. Badaruddin Mohamed, Dr., Universitas Muhammadiyah Purwokerto Michael J. Montesano, Dr., Institute of Southeast Asian Studies, Singapore Patrick Jory, Assoc. Prof. Dr., University of Queensland, Australia Pongdej Chaikakut, Emeritus Prof., Chiang Mai University Sakesan Tanyapirom, Asst. Prof. Dr., Burapha University Prathana Kannaovakun, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Tippawan Silawattananusarn, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Nuwan Thapthiang, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Somporn Chuai-Aree, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Srisompob Jitpiromsri, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Adisa Benjarattananon, Asst. Prof. Dr., Prince of Songkla University Ms.Benchamat Rattanaphong, Prince of Songkla University
Art Editor	Ms.Bossakorn Buena
Finance Department	Mrs.Kayati Tengma
Inquires	Academic and Research Administration Division Pattani Campus Prince of Songkla University, Pattani Campus, Pattani 94001, Thailand. Tel. 06 4695 2922 E-mail: benchamat.r@psu.ac.th, bossakorn.b@psu.ac.th
E-journal	https://so05.tci-thaijo.org/index.php/psujssh/index
ISSN	2774-1044

บทความวิจัย

- รูปแบบการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเพื่อพัฒนาให้เป็นมหาวิทยาลัย
แห่งพระพุทธศาสนาในยุคโลกป่วน
นภารัตน์ กิตติรัตนมงคล, เกษฎา ผาทอง 1-22
- ลดทลายเรือกอและ: วิถีชีวิตและความเชื่อของชาวประมง ในจังหวัดนราธิวาส
จิรัชยา เจียวกัก, สมฤดี สงวนแก้ว, ธาณิดาภักดิ์ แสงทอง 23-34
- คำศัพท์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล
จริยา ก่อภักทสิริกุล 35-56
- การบูรณาการศาสตร์พระราชาเพื่อส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุ
ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก
จักรพันธ์ พรหมฉลุย, วรุณี เพ็งพันธ์, สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์ 57-74
- ช่องว่างทางดิจิทัลกับการรับรู้ของประชาชนเกี่ยวกับการตอบสนองของภาครัฐ:
กรณีศึกษาเทศบาลนครอุดรธานี
กษิพัทธ์ ทอนมณี, กฤษฎวรรณ โล่ห์วัชรินทร์ 75-90
- การศึกษาความร่วมมือข้ามภาคส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย
ในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด 19
ภาคภูมิ พลสูงเนิน, กฤษฎวรรณ โล่ห์วัชรินทร์ 91-104

บทความวิชาการ

- การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ: แนวโน้มกิจกรรมสุขภาพในกลุ่มโรงแรมและรีสอร์ท
มานิตา ผิวจันทร์ 105-122

CONTENTS

Vol. 30 No. 1 January - April 2024

Research Articles

- A Proposed Model to Modernize Mahamakut Buddhist University's
Administration to Become a Buddhist University in the Disrupted World Era
Napat Kittirattanamongkol, Ketsada Phatong 1-22
- Paintings of Ko Lae Boat: Fisherman's Way of Life and Beliefs in Narathiwat
Jirachaya Jeawkok, Somrudee Saguankaew, Thanidaphat Saengthong 23-34
- Local Wisdom Vocabulary in Thai Southern Thai Dialects,
Khao Khao Subdistrict, La-ngu District, Satun Province
Jariya Kophatthasirikul 35-56
- Integrating King's Philosophy into Promoting Elderly Wellness in Elderly
Schools in Eastern Special Development Zone
Jakkapan Promchaluay, Worawut Phengphan, Suwichai Kosaiyawat 57-74
- The Digital Divide and Citizens' Perceptions of Government Responsiveness:
A Case Study of Udon Thani Municipality, Thailand
Kasipat Thonmanee, Grichawat Lowatcharin 75-90
- An Exploration of Cross-Sector Collaboration Among Thai Local Government
Units During the COVID-19 Pandemic
Pakpoom Phonsungnoen, Grichawat Lowatcharin 91-104

Academic Article

- Wellness Tourism: Wellness Activity Trends in Hotels and Resorts
Manisa Piuchan 105-122

A Proposed Model to Modernize Mahamakut Buddhist University's Administration to Become a Buddhist University in the Disrupted World Era

รูปแบบการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเพื่อพัฒนาให้เป็นมหาวิทยาลัย แห่งพระพุทธศาสนาในยุคโลกปั่นป่วน

Naparat Kittirattanamongkol^{1*} and Ketsada Phatong¹

นภารัตน์ กิตติรัตนมงคล^{1*} และ เกษฎา ผาทอง¹

¹Faculty of Social Science, Mahamakut Buddhist University

¹คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

*Corresponding Author, E-mail: knaparat_12@hotmail.com

Article Info

- Received: July 10, 2023
- Revised: November 14, 2023
- Accepted: January 16, 2024
- Available online: April 22, 2024

Abstract

This mixed qualitative and quantitative research had three objective; 1) to analyze the effects of changes brought about by the current state of disruption in the world on Mahamakut Buddhist University's administration; 2) to analyze the important problems of Mahamakut Buddhist University's administration in the disrupted world era; and 3) to propose a new model for Mahamakut Buddhist University's administration to become a Buddhist university in the disrupted world. It was found that 1) a decreased number of students attending universities due to demographic transition; 2) changes in the way of life of people due to digital disruption; 3) an increase in social inequality due to increased economic competition; and 4) rapid changes in government policy to respond to various changes. As a result, government entities are not able to adapt well and fast enough to keep up with these changes. Mahamakut Buddhist University has also had an extremely deep-rooted and centralized administrative structure. Any organizational or management changes can only be accomplished very slowly. Their information and communication technology has not been updated for a long time. The university has no plans for human resources development. Additionally, the infrastructure, teaching facilities, and learning services are outdated. It is recommended that Mahamakut Buddhist University modify its administrative system to become a high-performance organization providing Buddhist learning for the modern world. The decision-making power should be decentralized to allow more participation from stakeholders at all levels. Better connections among staff from all internal departments are needed to work towards their shared goals and with greater participation.

Keywords: Administrative models, Disrupted World, Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

งานวิจัยผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของสถานการณ์โลกผันผวนที่มีต่อการบริหารงานมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในปัจจุบันและอนาคต 2) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และ 3) เพื่อเสนอแนะรูปแบบโครงสร้างการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อการพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาในยุคโลกป่วน ผลการศึกษาพบว่า 1) ผลกระทบของสถานการณ์โลกผันผวนต่อการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้แก่ ด้านโครงสร้างประชากรโลกเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อจำนวนผู้เรียนลดลง 2) วิธีการดำเนินชีวิตของคนที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่รวดเร็ว 3) ความเหลื่อมล้ำทางสังคมมากยิ่งขึ้นจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันสูง และ 4) การปรับตัวของนโยบายรัฐให้รองรับการเปลี่ยนแปลง ส่งผลต่อการบริหารงานขององค์การที่ปรับตัวไม่ทัน ในขณะที่การบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยไม่กระจายอำนาจเท่าที่ควร เปลี่ยนแปลงวิธีการบริหารได้ช้า ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศยังปรับตัวช้า และขาดแผนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นรูปธรรม นอกจากนี้ ยังพบปัญหาระบบโครงสร้างพื้นฐานและการให้บริการด้านการจัดการเรียนการสอนไม่ทันสมัย ดังนั้น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยควรปรับรูปแบบโครงสร้างการบริหารงานสู่การเป็นองค์การที่มีสมรรถนะสูง และเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ด้วยการกระจายอำนาจในการตัดสินใจมากขึ้น และกำหนดโครงสร้างหน่วยงานที่มีความเชื่อมโยงภารกิจที่มีเป้าหมายการทำงานร่วมกันและเพิ่มการมีส่วนร่วมของบุคลากรภายในองค์การ

คำสำคัญ: รูปแบบการบริหาร, โลกป่วน, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกที่เกิดขึ้นตั้งแต่หลังสิ้นสุดสงครามเย็น ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ที่ไม่อาจคาดเดาเกิดขึ้นบ่อยครั้ง และส่งผลกระทบอย่างต่อเนื่องเป็นวงกว้าง เช่น ประเด็นการก่อการร้าย การก่อวินาศกรรม ทำให้เกิดมาตรการตรวจตราการเดินทางเข้าออกของผู้คนเข้มงวดมากขึ้น (Tachasanskul, 2019) ระบบโลกที่มุ่งเศรษฐกิจเป็นตัวนำในการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ กลายเป็นสงครามการค้าระหว่างประเทศ การฉีกกำลังทำการค้าระหว่างภูมิภาค ส่งผลต่อการเปลี่ยนชั่วคราวทั้งทางทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม การแข่งขันในการเร่งพัฒนาความได้เปรียบทางการค้า เทคโนโลยี และวิทยาศาสตร์ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมอย่างรวดเร็ว จากการแย่งชิงทรัพยากรโลกมาใช้ในการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ ความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรการผลิตที่ไม่เท่าเทียมและทั่วถึงกัน ด้วยศักยภาพของแต่ละประเทศที่แตกต่างกัน สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วมีความไม่แน่นอนสูง ทำให้คาดเดาได้ยาก จากความซับซ้อนและคลุมเครือไม่ชัดเจน ลักษณะเช่นนี้ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นปัจจัยหลักส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันในการพัฒนาศักยภาพและความแข็งแกร่งของประเทศต่าง ๆ และสร้างความสับสนในการดำเนินชีวิต เกิดนวัตกรรมแบบพลิกฟ้าพลิกแผ่นดิน จนเกิดสถานการณ์โลกป่วน (Disrupted World) แบบซับซ้อน (Puttaruksapitak, 2021)

ปรากฏการณ์โลกป่วนที่เกิดขึ้น ทำให้องค์การและหน่วยงานต่าง ๆ ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ยากจะคาดเดา ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดและบางอย่างหมดไปกับการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ การสร้างพื้นที่การให้บริการที่ชัดเจนและตรงกับความต้องการของผู้รับบริการที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีความหลากหลายมากขึ้น ไม่เว้นแม้กระทั่งสถาบันการศึกษาที่ต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้เรียนด้วยหลักสูตรที่ทันสมัย รูปแบบและวิธีการเรียนที่รองรับทักษะของโลกยุคสมัยใหม่ คุณค่าของมหาวิทยาลัยถูกท้าทายด้วยการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด (Disruptive Technology) การหายไปของมหาวิทยาลัยกว่า 500 แห่ง ในสหรัฐอเมริกา (Lao, 2018) อีกทั้งการมีหลักสูตรออนไลน์ให้เรียนแบบฟรี ๆ จากมหาวิทยาลัยระดับโลก ทำให้มหาวิทยาลัยทั่วโลกต้องปรับตัว กรณีมหาวิทยาลัยของไทยหลายแห่ง ทำการปิดบางหลักสูตรที่มีจำนวนผู้เรียนน้อย บางแห่งขายกิจการให้นายทุนต่างชาติ และในบางกรณีเลิกจ้างอาจารย์ที่เกินความจำเป็นเป็นต้น (Longtunman, 2019) ถึงแม้ว่า การเรียนการสอนวิชาขั้นสูงและการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่เป็นสิ่งยังคงจำเป็นสำหรับอนาคต แต่อาจจะไม่จำเป็นต้องทำในรูปของมหาวิทยาลัยอีกต่อไป ถ้ามหาวิทยาลัยยังมีต้นทุนสูง ขาดความยืดหยุ่น ขาดประสิทธิภาพในการให้บริการ และไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับความท้าทายหลากหลายด้านที่กำลังเกิดขึ้น (Santiprabhob, 2020)

ธนาคารโลก (World Bank) ระบุปัญหาของสถาบันอุดมศึกษาในแถบเอเชียว่ามีลักษณะเป็นหน่วยงานที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวไม่มีการเชื่อมต่อ (Disconnect) กับหน่วยงานอื่น ๆ จึงส่งผลกระทบต่อสร้างศักยภาพในการแข่งขันของมหาวิทยาลัย (Pholphirul, 2020) การไม่เชื่อมต่อระหว่างมหาวิทยาลัยกับผู้มีส่วนได้เสียต่าง ๆ ส่งผลให้มหาวิทยาลัยเป็นองค์กรที่เปลี่ยนแปลงยาก จึงเป็นเหตุผลหนึ่งในการเชื่อมโยงภารกิจของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ในการพัฒนาด้านวิชาการ วิทยาศาสตร์ งานวิจัยและนวัตกรรมที่นำไปสู่การพัฒนาคนเพื่อการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน การเพิ่มศักยภาพของสถาบันอุดมศึกษาเพื่อให้เป็นแหล่งถ่ายทอดวิชาความรู้และทักษะสมัยใหม่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง การพลิกโฉมมหาวิทยาลัยเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเฉพาะทางอย่างมหาวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐที่เน้นการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา ถูกจัดให้เป็นกลุ่มที่ 4 คือกลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา มีพันธกิจหลักและยุทธศาสตร์ที่มุ่งการพัฒนาปัญญาด้วยหลักศาสนาผสานกับหลักวิชาการใน 3 ประเด็นดังนี้ (Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation, 2021)

1. มุ่งพัฒนาบัณฑิตให้เป็นผู้มีสติ ปัญญา และคุณธรรมด้วยการจัดการเรียนการสอนที่ผสานหลักศาสนาและหลักวิชาการ

2. ให้ความสำคัญกับการวิจัยและการสร้างนวัตกรรมโดยยึดหลักศาสนา ปรับใช้หลักศาสนาให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนไป และการสร้างหลักวิชาการที่สอดคล้องกับหลักศาสนาเป็นการเลือกคู่กับหลักวิชาการของประเทศตะวันตก

3. นำหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่าง ๆ มาชี้นำสังคมโดยมุ่งพัฒนาจิตใจ สติ ปัญญา และพฤติกรรมของประชาชนเพื่อให้เกิดสันติสุขและความสามัคคีของคนในชาติ

นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอีกรูปแบบหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่มีได้เน้นที่การศึกษาเพียงการถ่ายทอดคำสอนและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเชิงปรัชญาเท่านั้น แต่สิ่งที่ท้าทายคือ การพัฒนาวิธีการถ่ายทอดและองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ผู้สอนจะต้องมีความรู้รอบ ความรู้ข้ามศาสตร์ เพื่อนำไปสู่การแนะนำผู้เรียนให้สามารถนำหลักศาสนาไปผสานกับหลักวิชาการทางตะวันตกให้นำไปใช้ได้จริงในการดำเนินชีวิตหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยหลักคิดที่ก่อให้เกิดปัญญาในการพัฒนาตนและสังคมให้เกิดความสงบสุข ด้วยเทคนิคกระบวนการทางเทคโนโลยีดิจิทัล จึงเป็นโจทย์สำคัญของผู้บริหาร และบุคลากรของมหาวิทยาลัยที่จะต้องร่วมมือกันพัฒนาสมรรถนะในการบริหารงานและการดำเนินงานที่สามารถตอบสนองภารกิจอันท้าทายภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและคาดเดาได้ยาก รูปแบบการบริหารงานที่มีการปรับปรุงโครงสร้างงานและบุคลากรที่ยังไม่นิ่งจากช่วงรอยต่อการบริหารงานที่ผ่านมา ประกอบกับการบริหารงานที่มีอัตลักษณ์แบบจารีตและประเพณีทางฝ่ายพระสงฆ์ การดำเนินการเปลี่ยนแปลงจึงมีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป อย่างไรก็ตามการเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่สามารถกำหนดแนวทางการบริหารมหาวิทยาลัยได้เองเพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงาน และมีอิสระในการตัดสินใจได้ แต่การพัฒนาของมหาวิทยาลัยยังดำเนินไปได้ช้า ประกอบกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ที่ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางทั้งการบริหารและการดำเนินงานที่หยุดชะงักเป็นระยะ และในอีกมุมหนึ่งก็ถือเป็นการกระตุ้นให้มหาวิทยาลัยได้ทบทวนและตระหนักถึงความผันผวนของสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น ดังนั้น จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาถึงปัญหาอุปสรรคที่ส่งผลต่อการพัฒนามหาวิทยาลัย และแนวทางในการพัฒนารูปแบบการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพไม่ต่างจากสถาบันอุดมศึกษาอื่น ๆ ที่มีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง และเป็นมหาวิทยาลัยที่สามารถตอบสนองต่อพันธกิจในการเป็นมหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาที่มีความทันสมัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลกระทบของสถานการณ์โลกป่วนที่มีต่อการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในปัจจุบันและอนาคต
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในปัจจุบัน
3. เพื่อเสนอแนะรูปแบบโครงสร้างการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาในยุคโลกป่วน

การทบทวนวรรณกรรม

การบริหารการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กร

การบริหารองค์การในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงอย่างในปัจจุบัน จำเป็นต้องอาศัยผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ใช้ความรู้ความสามารถในการบริหารเพื่อนำองค์การสู่การเปลี่ยนแปลงในภาวะวิกฤต และสร้างความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงของคนทั้งองค์การ ดังนั้น การบริหารการเปลี่ยนแปลงจะต้องอาศัยทั้ง “แรงผลักดัน” จากผู้นำองค์การ และ “ความต้องการ” ของคนภายในองค์การที่จะต้องร่วมกันคิดและกำหนดแนวทางใหม่ ๆ โดยที่ทุกคนในองค์การรู้สึกเป็นเจ้าของและเป็นส่วนหนึ่งของ

การเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงองค์การในยุคปัจจุบันคือการพัฒนาองค์การให้เกิดความแข็งแกร่ง เพื่อให้้องค์การสามารถดำเนินกิจกรรมตามภารกิจขององค์การได้สำเร็จ โดย เอกสิทธิ์ สนามทองและคณะ (Sanamthong, Na-Nan, Meksuwan, Chantawong, Wongsuwan and Sukmanee 2019) กล่าวถึงมูลเหตุในการพัฒนาองค์การนั้นเกิดจาก 2 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์การ และ 2) เพื่อเสริมสร้างโอกาสในการพัฒนาความสามารถในด้านต่าง ๆ ขององค์การจากการเพิ่มศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ ระบบงาน และบรรยากาศขององค์การ เพื่อก้าวไปสู่เป้าหมายใหม่ขององค์การที่ตั้งไว้ ซึ่งวัตถุประสงค์สำคัญของการพัฒนาองค์การที่เน้นมุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงใน 3 เรื่อง คือ

1. การเปลี่ยนแปลงที่ตัวบุคคลหรือทรัพยากรมนุษย์ ด้วยการจัดกิจกรรมพัฒนาองค์การที่มุ่งเน้นให้บุคลากรพัฒนาทักษะต่าง ๆ ที่ส่งเสริมศักยภาพของตนเอง ด้วยการปรับปรุงสิ่งบกพร่อง พัฒนาพฤติกรรมให้เหมาะสมเป็นไปตามลักษณะที่้องค์การต้องการ ส่งเสริมความรู้สึกรักในคุณค่าแห่งตนให้สูงขึ้นสามารถทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ พัฒนาทักษะในการทำงาน การใช้เทคโนโลยี พัฒนาเทคนิควิธีและทักษะใหม่ ๆ ที่จำเป็น เพื่อเตรียมรับสถานการณ์ที่เกิดการเปลี่ยนแปลง เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและคุณภาพของผลผลิต ทำให้องค์การมีศักยภาพในการแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. การเปลี่ยนระบบ/การบริหารจัดการ/โครงสร้างพื้นฐานขององค์การ มุ่งเน้นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนาระบบ การบริหารจัดการ และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขององค์การให้มีสมรรถนะสูงขึ้น และมีการจัดการคุณภาพภายในองค์การ เพื่อให้องค์การมีการดำเนินการวางแผน ปรับเปลี่ยน ปรับปรุงแบบแผนและข้อกำหนดใหม่ต่าง ๆ ได้สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาองค์การที่ถูกกำหนดขึ้น

3. การเปลี่ยนแปลงที่บรรยากาศขององค์การ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพขององค์การ และพฤติกรรมในการทำงาน การเปลี่ยนแปลงและสร้างบรรยากาศองค์การขึ้นใหม่จึงมีความสำคัญและจำเป็นที่ผู้บริหารจะต้องรับทราบถึงการรับรู้ของบุคลากรที่มีต่อบรรยากาศองค์การ ซึ่งหากต้องการพัฒนาองค์การก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศขององค์การด้วย เพื่อให้พนักงานเกิดความพึงพอใจ ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การที่ต้องการ

การพัฒนาแนวความคิดในการจัดการองค์การที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมให้มีความสอดคล้องกัน มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของผลผลิต ทำให้มุมมองและแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับองค์การเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา จากเดิมที่มององค์การมีเสถียรภาพคงที่ตายตัว มาสู่มุมมองที่มององค์การที่มีความสัมพันธ์ มีการเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลง เป็นองค์การในลักษณะเปิดที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบทั้งภายในและภายนอก โดยที่สภาพแวดล้อมภายนอกหรือปัจจัยภายนอกองค์การเป็นเรื่องที่้องค์การไม่อาจควบคุมได้โดยตรง ซึ่งมีทั้งสภาพแวดล้อมทั่วไป ได้แก่ อิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี อิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรม และอิทธิพลจากนานาชาติ และสภาพแวดล้อมในการดำเนินการ ได้แก่ ลูกค้า คู่แข่งขัน ผู้ขายวัตถุดิบ แรงงาน กฎระเบียบ หุ้นส่วน อีกด้านหนึ่งที่ผู้บริหารองค์การจะต้องทำความเข้าใจและจัดการเพื่อไปสู่เป้าหมายขององค์การคือ สภาพแวดล้อมภายใน ได้แก่ เจ้าของหรือหัวหน้าองค์การ คณะกรรมการบริหารองค์การ บุคลากรหรือลูกจ้าง และวัฒนธรรมองค์การ การเปลี่ยนแปลงองค์การได้ถูกนำมาเน้นหนักมากขึ้นกับสถาบันอุดมศึกษาของภาครัฐ ตั้งแต่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเน้นการแข่งขันในทุกด้านโดยเฉพาะเรื่องของการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศ และสิ่งเดียวที่จะทำให้ประเทศมีศักยภาพได้คือ ทรัพยากรบุคคล ดังนั้น มหาวิทยาลัยจึงกลายเป็นเป้าหมายแรก ๆ ที่ถูกพิพากษาถึงคุณภาพของคน แต่หลายส่วนงานก็ยังมองว่ามหาวิทยาลัยเป็นหน่วยงานที่มีการเปลี่ยนแปลงยาก หากจะเปลี่ยนหรือแปลงร่างมหาวิทยาลัยจะต้องคิดอย่างมียุทธศาสตร์ และมหาวิทยาลัยเองจะต้องคำนึงถึง ความอยู่รอดในอนาคตที่การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีทำให้ความรู้หลายเรื่องรวมถึงวิธีการเรียนการสอนที่ดำเนินกันอยู่ในมหาวิทยาลัยล้าสมัย ดังนั้น มหาวิทยาลัยทุกแห่งรวมทั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์กำลังเผชิญกับความท้าทายกับการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงอีกระลอกหลังจากการเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ

องค์การที่มีสมรรถนะสูง (High Performance Organization: HPO) หรือองค์การที่เป็นเลิศ มีเป้าหมายของการนำมาใช้ในการพัฒนาองค์การอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของโลกปัจจุบันและในอนาคต ด้วยการเป็นองค์การที่มีความยืดหยุ่นสูง มีขีดความสามารถในการเปลี่ยนแปลง สามารถรับมือกับแรงกดดันต่าง ๆ ทั้งจากภายในและภายนอกองค์การได้เป็นอย่างดี โดยมีวัฒนธรรมองค์การเป็นตัวยึดเหนี่ยวที่ทำให้บุคลากรในองค์การมีค่านิยมร่วมกันในการทำงาน เกิดความสามัคคีและความผูกพันของบุคลากรทุกระดับชั้น เพื่อการขับเคลื่อนองค์การไปข้างหน้า ด้วยการมีเป้าหมายที่ชัดเจนร่วมกัน มีแผนการทำงานรองรับสถานการณ์ต่าง ๆ ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ที่จะเข้ามากระทบต่อองค์การได้อย่างรอบด้านจนทำให้สามารถดำเนินงานบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Aramyok, 2021) ซึ่งถือว่ามีความจำเป็นสำหรับองค์การในยุคปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับความปั่นป่วนด้วยข้อมูลที่มากมายหลากหลายและการเติบโตของเทคโนโลยี รวมถึงนวัตกรรมและโรคระบาดที่หนุนเสริมซึ่งกันและกันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมากขึ้น

มหาวิทยาลัยสงฆ์กับการบริหารการเปลี่ยนแปลง

มหาวิทยาลัยสงฆ์หรือมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาตามพันธกิจใหม่ตามนโยบายของรัฐบาล หวังให้เป็นที่ยิ่งในการสร้างเสริมปัญญาในการพัฒนาศักยภาพของคนในชาติให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงอย่างมีเหตุผล ช่วยลดความขัดแย้งในสังคม โดยยึดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างคนให้สมบูรณ์ ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวนี้เกิดขึ้นมานานับพันปีแล้ว และมีสถาบันการศึกษาที่เกิดขึ้นตามแบบอย่างมหาวิทยาลัยก็คือ มหาวิทยาลัยนาแลนด์ เมื่อราว พ.ศ. 1000 เศษ และต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากการที่มีลัทธิศาสนาอื่น ๆ เริ่มเข้ามามีบทบาทแข่งกับพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการบีบคั้นให้พระสงฆ์ต้องศึกษาลัทธิศาสนา และวิชาการต่าง ๆ กว้างขวางยิ่งขึ้น (Somdet PhraBuddhaghosacariya (P.A.Payutto), 1970) เพื่อให้สังคมมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ส่วนหนึ่งคือการเผยแผ่คำสอนที่เป็นความจริงของโลกเพื่อให้มนุษย์ได้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร อีกส่วนหนึ่งช่วยให้มนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างไม่เบียดเบียน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ด้วยคำสอนที่ทุกคนสามารถเข้าถึงและปฏิบัติได้โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ การคงอยู่ของหลักคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาถือเป็นเครื่องประกันความสำเร็จของการจัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี การเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ปัจจุบันอาจจะมีเสียงเปรียบในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงองค์การ เนื่องจากข้อจำกัดด้านธรรมเนียมปฏิบัติและข้อกฎหมายบางประการที่ต้องยึดถือปฏิบัติตามพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งในปัจจุบันไม่สามารถใช้คำว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ เนื่องจากมีการเปิดรับให้กุลธิดาทั้งชายและหญิงได้เข้าไปศึกษาหาความรู้ด้วย เพื่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้สืบทอดต่อไป จึงนับว่าเป็นการปรับตัวที่เห็นได้ชัด แต่มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาทั้ง 2 แห่ง (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) มีจุดอ่อนเรื่องการบริหารจัดการที่เป็นจุดอ่อนต่อการเปลี่ยนแปลงองค์การให้มีสมรรถนะสูงหรือสู่ความเป็นเลิศ ทั้งด้านระบบโครงสร้างการทำงาน ระบบแผนและกลยุทธ์ขององค์การ ระบบรูปแบบการบริหาร ระบบบริหารบุคคล รวมถึงระบบทักษะการทำงานและการมีเป้าหมายร่วม (Phramedhavinaiyaros, 2018) ซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่เมื่อครั้งรองรับนโยบายรัฐเพื่อการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ถึงแม้ปัจจุบันเรื่องดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขให้สำเร็จ ทำให้การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการบริหารงานภายในองค์การนั้นมีความจำเป็นทั้งในปัจจุบันและอนาคต

การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ที่เป็นปัญหาเกิดจากความไม่เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ที่แท้จริงทำให้เป้าหมายในการบริหารการศึกษาไม่ชัดเจน ด้วยวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ก็เพื่อให้พระสงฆ์มีความรู้ทั้งปริยัติสัทธรรมหรือวิชาทางธรรมและวิชาชั้นสูงหรืออุดมศึกษาสมัยใหม่ โดยให้วิชาทั้ง 2 แขนงเกื้อกูลกัน ให้เป็นไปตามพระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดการศึกษาของบ้านเมืองที่ในวัด และจัดการศึกษาของฝ่ายคณะสงฆ์ควบคู่ไปด้วย โดยได้อาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสมาทรงจัดการศึกษาให้ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรหลายรูปแบบที่มีอยู่ในปัจจุบัน กลับเกื้อกูลแก่วัตถุประสงค์ตาม

บทบาททั้ง 2 อย่างไม่เท่ากัน ทำให้ส่งผลต่อเป้าหมายในการบริหารงานที่ขัดแย้งกันระหว่างการมุ่งเน้นการจัดการศึกษาแบบจารีตที่เน้นประโยชน์ด้านศาสนาเป็นหลัก โดยปิดกั้นโอกาสพระเถระในการศึกษาทางสังคม บางแบบก็เน้นหนักเพื่อเปิดโอกาสในการศึกษาทางสังคมโดยจัดให้เล่าเรียนเฉพาะวิชาสามัญทางโลกฝ่ายเดียว (Phrarajvoramunee (P.A.Payutto), 1986) จึงเป็นปัญหาข้อถกเถียงกันมาถึงปัจจุบันที่สภาพการบริหารของมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนไปตามนโยบายของรัฐบาลและรูปแบบการบริหารจัดการองค์การตามที่รัฐกำหนด ยิ่งทำให้ปัญหาที่มีความซับซ้อนและปัญหาเดิมก็ถูกกดทับอย่างแก้ไขได้ยาก ซึ่งพระเมธีธรรมาจารย์ รองอธิการบดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้ข้อมูลผ่านสื่อถึงปัญหาการบริหารและจัดการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ต้องเผชิญกับโลกที่เปลี่ยนแปลง ทั้งเรื่องของปัญหาประชากรลดลง การเกิดโรคโควิด-19 การถูกปรับลดงบประมาณจากรัฐ รายได้ของมหาวิทยาลัยถดถอย ค่าใช้จ่ายของมหาวิทยาลัยเพิ่มมากขึ้น การมีบุคลากรที่มาจากหลากหลายมากขึ้นทั้งพระและคฤหัสถ์ทำให้ต้องมีความระมัดระวังเรื่องผลประโยชน์และทิศทางการดำรงสถานะของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ต้องมีความสามัคคี นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังต้องคำนึงถึงเรื่องของความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอนของหลักสูตรที่ต้องคงไว้ซึ่งการเป็นแหล่งผลิตและศูนย์รวมแห่งศีลธรรม อีกทั้งต้องเป็นหนึ่งเดียวกันกับคณะสงฆ์ที่ได้ส่งตัวแทนมาเป็นผู้บริหารและจัดการการศึกษาให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ (Phramaha Medhidhammacarya, 2021) อีกด้วย

การบริหารองค์การภายใต้ภาวะโลกป่วน

ความป่วนที่เกิดขึ้นด้วยปรากฏการณ์ที่สับสนอลหม่าน จากการเคลื่อนไหวหรือดิ้นรนเพื่อหาแนวทางปรับตัวหรือกำลังปรับตัวของภาคส่วนต่าง ๆ ของภาครัฐและเอกชนให้เข้าสู่แพลตฟอร์มใหม่ของโลก คือ คำจำกัดความของดิสรัปชัน (Disruption) “โลกป่วน” หรือ Disrupted World เป็นคำที่ถูกพูดถึงในช่วง 2 - 4 ปี ที่ผ่านมาด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล โลกแคบลงด้วยระบบการสื่อสารบนโลกออนไลน์ คนกลางกำลังสูญเสียบทบาทการเรียนรู้สามารถทำได้ง่ายขึ้นทุกที่ทุกเวลาผ่านแพลตฟอร์มโลกใหม่ พฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงทางความคิดทั้งในการพัฒนาประเทศและการพัฒนาเรื่องของสิทธิความเสมอภาค นั่นคือ การพัฒนาทั้งทางกายภาพและการยกระดับเรื่องของมนุษยธรรมไปด้วยกัน โลกป่วนจึงเปรียบเสมือนยุคแห่งศูนย์รวมความเปลี่ยนแปลงของโลกทั้งในเรื่องดีและเรื่องไม่ดี ที่บังเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่สั่งสมมาจากระบบการทำงานของโลกมนุษย์ (Nantapanich, 2018)

ในช่วงปี 1995 มักจะมองว่าเป็นภาวะ Disruptive Innovation ที่นวัตกรรมเป็นตัวขับเคลื่อน อย่างเช่น การเกิดขึ้นของ Wikipedia ในโลกไซเบอร์มาทดแทนเอ็นไซโคลพีเดียที่เป็นชุดหนังสือและบนไซเบอร์ที่ต้องซื้อทั้งหมด แต่ Wikipedia ไม่เสียค่าใช้จ่ายและสะดวกในการเรียกใช้ (Khemklad, 2020) การเสฟข่าวบนสื่อออนไลน์ จนสื่อหลักอย่างหนังสือพิมพ์ค่อย ๆ หายไป หรือเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอที่เป็นแบบออนไลน์ นิตยสารหลายฉบับปิดตัวลง โรงพิมพ์หลายแห่งปิดตัว ที่เห็นได้ชัดคือ ธุรกิจฟิล์มบันทึกภาพหายไปพร้อมกับกล้องแบบเดิม และมีกล้องดิจิทัลเข้ามาแทนพร้อมกับการบันทึกภาพและเก็บเป็นแบบไฟล์ภาพ หรือการนำกล้องถ่ายภาพไปไว้กับมือถือ จนกลายเป็นนวัตกรรม (Innovation) ในช่วงนั้น ส่งผลต่อการพัฒนาเครื่องมือสื่อสารแบบ Smart Phone ในปัจจุบัน จนกลายเป็นอวัยวะที่ 33 ที่ติดตัวมนุษย์

มหาวิทยาลัยทั้งภาครัฐและเอกชนจำนวนมากมีความตื่นตัวมากยิ่งขึ้นกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่เทคโนโลยีและนวัตกรรมดิจิทัลส่งผลให้เกิด Digital Disruption และก้าวเข้ามามีบทบาททางการศึกษามากขึ้นเรื่อย ๆ จนทำให้รูปแบบการเรียนรู้ของคนยุคใหม่เปลี่ยนไป สถาบันการศึกษาต้องปรับกระบวนการจัดการศึกษาให้ทันต่อทักษะการเรียนรู้ของคนในยุคปัจจุบันและอนาคต ผู้บริหารมหาวิทยาลัยที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลถือเป็นหัวใจสำคัญในการนำพาองค์กรไปในทิศทางที่ชัดเจนเพื่อบรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่ตอบโจทย์การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม รูปแบบการบริหารแบบเดิมที่เน้นการรวมศูนย์อำนาจและการบังคับบัญชาโดยผู้บริหารระดับสูงกลายเป็นอุปสรรคในการพัฒนาองค์กรสมัยใหม่

โดยการมุ่งสู่องค์กรที่มีสมรรถนะสูง หรือ High Performance Organization ที่จะต้องเตรียมพร้อมภายหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ลดลง ซึ่งการดำเนินชีวิตของคนในสังคมจะไม่กลับมาเป็นแบบเดิมเหมือนก่อนเกิดการแพร่ระบาดของโรคดังกล่าว มหาวิทยาลัยต้องตั้งคำถามกับตัวเองอีกครั้งถึงการดำรงอยู่ ซึ่งไม่ต่างกับองค์กรโดยทั่วไป โดย พสุ เดชะรินทร์ (Decharin, 2020) กล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่องค์กรยุคใหม่จะต้องมีผ่านคำถามที่ว่า องค์กรดำรงอยู่เพื่ออะไร และเหมาะสมกับลูกค้ารุ่นใหม่หรือไม่ ส่งผลให้มหาวิทยาลัยต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนที่จะทำอะไรให้แก่ลูกค้าที่มีความต้องการเปลี่ยนไปจากเดิม โดยมหาวิทยาลัยต้องมีความแตกต่างในสิ่งที่จะมอบให้แก่ลูกค้า การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น เพื่อสร้างคุณค่าและความสามารถให้แก่องค์กรให้เกิดขึ้นได้จริง และมหาวิทยาลัยจะต้องมีวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งที่ผู้ปฏิบัติงานที่ยึดปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งต้องมีความแตกต่างจากองค์กรอื่น ๆ

เมื่อมหาวิทยาลัยตอบคำถามดังกล่าวข้างต้นแล้ว คำถามต่อมาก็คือ แล้วจะดำเนินการอย่างไรเพื่อการดำรงอยู่นั้นคือการสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำเนินงานภายในองค์กรหรือการบริหารและจัดการในอนาคต ที่เน้นความรวดเร็วและความคล่องตัวในการตัดสินใจและดำเนินการ ซึ่งมหาวิทยาลัยจะต้องหันกลับไปดูที่โครงสร้างองค์กรต้องเป็นแบบแบน ทำงานร่วมกับเครือข่ายในลักษณะทีม มีการนำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาดำเนินการสั่งการ เน้นให้ผู้บังคับบัญชาเปลี่ยนบทบาททำหน้าที่ในการโค้ชชิ่ง (coaching) และให้มีการกระจายอำนาจให้ความอิสระและความรับผิดชอบในการตัดสินใจให้แก่พนักงานในการทำงานมากขึ้น โดยจะต้องเน้นเรื่องของคุณค่าและความสามารถของพนักงานเป็นสำคัญ และองค์กรจะต้องสร้างสภาพแวดล้อมในการทำงานให้เหมาะสมกับความสามารถเหล่านั้นของพนักงาน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของคนทำงาน

สุดท้ายแล้ว มหาวิทยาลัยหรือองค์กรต่าง ๆ ทั่วไปต้องแสดงให้เห็นภาพขององค์กรที่จะเติบโตต่อไปอย่างไร ซึ่งองค์กรจะต้องสร้าง Ecosystem หรือการถ้อยทีถ้อยอาศัย ซึ่งก็คือการร่วมมือกันระหว่างองค์กรหรือหน่วยงานในการอาศัยประโยชน์ของกันและกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อทุก ๆ ฝ่าย ด้วยการผูกมิตรกับหน่วยงานต่าง ๆ และมองว่าหน่วยงานนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่งขององค์กร นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยจะต้องเข้าใจถึงความสำคัญของข้อมูลในเชิงธุรกิจที่มีการใช้ข้อมูลสารสนเทศมากกว่าเพื่อการตัดสินใจ และมีการบริหารข้อมูลอย่างเป็นรูปธรรมทั้งระบบทั่วทั้งองค์กร ต้องเร่งให้เกิดการเรียนรู้โดยการสร้างทัศนคติที่ดีของการเรียนรู้ให้แก่พนักงาน กระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากเรียนรู้ และพร้อมที่จะทดลองสิ่งใหม่ ๆ รวมถึงความพร้อมที่จะยอมรับและเรียนรู้กับความล้มเหลวที่เกิดขึ้น

ในอีกแง่มุมหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของธรรมชาติที่เกิดขึ้นอยู่แล้ว แต่สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ ยังทำให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยการมองหาแนวทางใหม่ ๆ ในการทำงานที่แตกต่าง การปรับปรุงรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ในองค์กร ซึ่งก็ถือเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ทำให้เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงองค์กรหากทำอยู่เป็นระยะ ๆ ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงาน ซึ่งจะทำให้เกิดมุมมองและวัฒนธรรมองค์กรที่ตอบรับการเปลี่ยนแปลงได้ดี อย่างเช่น สถาบันการศึกษาที่हाกหลุยท์เอาตัวรอดในยุค Disruptive World โดยคณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล ได้ใช้กลยุทธ์ Learn - Unlearn - Relearn คือ การเรียนรู้สิ่งใหม่ตลอดเวลา การไม่ยึดติดและกล้าที่จะทิ้งความรู้เดิม และการเรียนรู้ซ้ำ (Faculty of Medicine Siriraj Hospital, 2021) เช่นเดียวกับที่ John C. Maxwell (จอห์น ซี. แมกซ์เวลล์) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำและนักเขียนหนังสือระดับโลกที่กล่าวถึงวิธีการยกระดับผู้นำข้อหนึ่งว่า “เรียนรู้ ลืม แล้วเรียนใหม่อย่างต่อเนื่อง” เพราะบทเรียนต่าง ๆ นั้นล้าสมัยเร็ว ดังนั้น ผู้นำจึงต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงทุกวัน ต้องเต็มใจปล่อยวางสิ่งที่เคยได้ผลในอดีต แล้วเรียนรู้การมอง การทำ และการนำแบบใหม่ ๆ (Manawongcharoen, 2021)

หากพิจารณาถึงสถาบันอุดมศึกษาในกำกับของรัฐจะช่วยลดปัญหาเรื่องของการบริหารงานแบบรวมศูนย์อำนาจการยึดระเบียบแบบราชการ และการบริหารจัดการแบบเป็นขั้นเป็นตอนตามสายการบังคับบัญชา ซึ่งทำให้ขาดความคล่องตัว แต่การเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐเชื่อว่าประสบความสำเร็จด้านการบริหารงานเสมอไป

ตัวอย่างเช่น ผลกระทบที่เกิดจากการรวมตัวกันของประคมเศรษฐกิจอาเซียนที่มีต่อการบริหารจัดการของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พบปัญหาในการบริหารจัดการ ทั้งเรื่องของโครงสร้างการบริหารงานของมหาวิทยาลัยไม่ทันสมัยไม่สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง การบริหารคนไม่ได้ใช้หลักของความรู้ความสามารถ ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงานที่ไม่เป็นระบบ บุคลากรทำงานเฉื่อยชา อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรและอาจารย์ผู้สอนยังมีคุณวุฒิไม่สอดคล้องกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และยังพบปัญหาเรื่องของงบประมาณที่มีจำนวนจำกัดและยังกระจุกตัวอยู่เฉพาะในส่วนกลางส่งผลให้การดำเนินงานไม่เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ และที่สำคัญคือ มหาวิทยาลัยไม่มีแผนพัฒนามหาวิทยาลัยที่ชัดเจนทั้งแผนงานระยะสั้นและระยะยาว (Phrasedhavinaiyars, 2018)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้นมีความรวดเร็วมากยิ่งขึ้น หากองค์กรใดยังไม่เห็นถึงความสำคัญในการที่จะสร้างกระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์กรให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ในอนาคตข้างหน้าอาจทำให้องค์การนั้นประสบกับปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้หรือไปต่อไม่ได้ยาก

วิธีการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยประกอบด้วยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร โดยการศึกษาจากหนังสือ วารสาร เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การติดตามและประเมินผลจากความเห็นของบุคลากรถึงการพัฒนากิจการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทั้งนี้ ดำเนินการโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้วิธีการเชิงอธิบาย เพื่อมุ่งอธิบายผลกระทบของสถานการณ์โลกป่วน และปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นเครื่องมือ ร่วมกับการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อสอบถามความคิดเห็นต่อวิธีการการบริหารงานของมหาวิทยาลัย รวมทั้ง ผู้วิจัยเข้าร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การเข้าร่วมสนทนาเชิงปฏิบัติการ (Focus Group) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย การประชุมระดมสมอง ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์แบบพรรณนา และข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติเชิงพรรณนาการหาค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ทั้งนี้ มีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการคำนวณของทาโร่ ยามาเน่ จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นบุคลากรและนักศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แบ่งเป็นบุคลากรสายวิชาการและสายสนับสนุนวิชาการในส่วนกลางและวิทยาเขต จำนวน 150 รูป/คน และนักศึกษา จำนวน 225 รูป/คน และกลุ่มตัวอย่างเชิงคุณภาพที่ดำเนินการคัดเลือกตัวอย่างด้วยวิธีการเฉพาะเจาะจงจากผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้านการบริหาร ได้แก่ คณะผู้บริหารรองอธิการบดี และผู้ช่วยอธิการบดี จำนวน 9 รูป/คน

การสร้างและพัฒนาเครื่องมือในการวิจัย มาจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปัญหาและผลกระทบของสถานการณ์โลกป่วนต่อการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อเสนอรูปแบบโครงสร้างการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการพัฒนาสู่มหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาในยุคโลกป่วน อย่างไรก็ตามได้ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยการตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหาของแบบสอบถาม โดยให้ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความชำนาญในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิชาการและการปฏิบัติงานของมหาวิทยาลัย จำนวน 3 คน เป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้องของแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เพื่อดูความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ แล้วจึงนำไปตรวจสอบความเที่ยงของแบบสอบถาม จำนวนร้อยละ 10 ของกลุ่มตัวอย่างแต่ละกลุ่มรวมจำนวน 38 ชุด แล้วหาความน่าเชื่อถือ ซึ่งมีค่าความน่าเชื่อถืออยู่ที่ 0.8 และมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ หลังจากนั้นจึงนำไปเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง และการผ่านความเห็นชอบจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนามหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาในยุคโลกป่วน” ประกอบด้วยผลการศึกษา ดังนี้

1. ผลกระทบของสถานการณ์โลกผันผวนที่มีต่อการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สถานการณ์โลกป่วนที่สร้างความตื่นตระหนกให้กับทุกภาคส่วนนั้นเกิดจากหลายสาเหตุและปัจจัย ซึ่งจากสถานการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบในวงกว้างมาอย่างต่อเนื่อง และเริ่มรุนแรงมากยิ่งขึ้นเมื่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศได้ทำให้ทุกอย่างมีความรวดเร็วด้วยการเชื่อมต่อผ่านโครงข่ายอินเทอร์เน็ต แต่ในขณะเดียวกันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงบางอย่างที่ซับซ้อนไปอย่างช้า ๆ และมีแนวโน้มในเชิงลบก็มากขึ้น จึงทำให้หลีกเลี่ยงได้ยากที่ได้รับผลกระทบนั้น สำหรับสถานการณ์โลกป่วนและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประกอบด้วย

1.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างด้านประชากร การตื่นตัวเรื่องการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรที่จะส่งผลกระทบต่อภารกิจของประเทศไทยต่าง ๆ ได้ถูกนำมาเป็นประเด็นกล่าวถึงมาแล้วเป็นเวลากว่า 20 ปี จากการประชุมนานาชาติเรื่องประชากรและการพัฒนา (International Conference on Population and Development : ICPD) ซึ่งตลอดระยะเวลา 25 ปี ประเทศไทยมีความโดดเด่นในการพัฒนาคุณภาพประชากรที่มีวัยแรงงานจำนวนมาก ขณะที่จำนวนเด็กและผู้สูงอายุยังไม่เพิ่มสูงมากนัก ซึ่งในปี 2563 ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์แบบ โดยมีจำนวนผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป เท่ากับหรือมากกว่าร้อยละ 20 ขึ้นไป เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรทุกช่วงอายุ ในขณะที่ช่วงเวลาก่อนหน้านั้นหลายหน่วยงานของไทยได้ร่วมมือกันในการพัฒนาคุณภาพประชากร ทั้งในด้านสาธารณสุข การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยประเทศไทยมีการวางระบบการวางแผนครอบครัวอย่างมีคุณภาพ การส่งเสริมด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิสตรี และการศึกษา ทำให้ผู้หญิงได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นและความรู้ในการพัฒนาศักยภาพตัวเอง รวมถึงเรื่องของการเรียกร้องวิธีการคุมกำเนิดที่เหมาะสมกับตนเอง เพราะผู้หญิงได้มีโอกาสเข้าสู่ตลาดแรงงานในระบบมากขึ้น และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้อัตราการคุมกำเนิดในประเทศไทยสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ในทางกลับกันพบว่า มีอัตราการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้นในช่วง พ.ศ. 2543 - 2545 ถึงแม้จะมีอัตราการลดลงในปี 2561 ก็ตาม แต่ก็ยังคงมีอัตราการคลอดบุตรของวัยรุ่นสูงส่งผลกระทบต่อโอกาสทางการศึกษาของหญิงวัยรุ่น ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาเป็นปัจจัยและสาเหตุที่ทำให้โครงสร้างด้านประชากรของไทยมีการเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อจำนวนนักศึกษาที่เข้าสู่ระบบตามขั้นตอนการศึกษาและช่วงวัยที่นโยบายรัฐกำหนดไว้ ผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทำให้เกิดการแข่งขันเพื่อแย่งจำนวนผู้เรียนกับมหาวิทยาลัยที่มีศักยภาพด้านการบริหารจัดการสูง และมีความคล่องตัวในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมองค์การได้อย่างรวดเร็ว ประกอบกับนโยบายในการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่มุ่งเน้นรักษาเอกลักษณ์ในการเป็นสถาบันการศึกษาของพระสงฆ์ และเป็นทางเลือกในการศึกษาสำหรับคฤหัสถ์ ส่งผลต่อการปรับตัวในสถานการณ์ที่ยากจะควบคุม ในขณะที่นโยบายในการบริหารด้านการศึกษาที่ดึงดูดผู้เรียนใหม่น้อย เช่น ทุนการศึกษา การลดค่าเล่าเรียน สวัสดิการด้านรถรับ-ส่งพระสงฆ์ เป็นต้น ยังไม่มีปรากฏให้เห็น ซึ่งในสถานการณ์ที่จำนวนนักศึกษาที่ลดลงอย่างต่อเนื่องจึงส่งผลกระทบต่อความคุ้มทุนในการจัดการศึกษาและบริการที่ผู้บริหารจะต้องคำนึงถึงการลดค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนเป็นสิ่งสำคัญ

1.2 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่รวดเร็ว กระแสโลกาภิวัตน์ที่ถูกเร่งความเร็วด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เป็นผลให้ระบบข้อมูลต่าง ๆ ถูกส่งเข้าสู่ในรูปแบบของการเผยแพร่บนโลกออนไลน์แทนการสื่อสารในรูปแบบเดิม ๆ ผ่านสื่อหลักที่ค่อย ๆ สูญหายไป การเรียนการสอนที่ไร้พรมแดนและระบบการสืบค้นข้อมูลที่ใช้เวลาไม่นานก็สามารถหาได้จากแหล่งสืบค้นที่เข้าถึงได้แบบไม่มีค่าใช้จ่าย มีการเปิดสอนหลักสูตรออนไลน์เกิดขึ้นจำนวนมาก และที่สำคัญคือการเรียนฟรี และรองรับคนจำนวนมาก วิธีการดำเนินชีวิตของคนในยุคปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแบบพลิกฝ่ามือ โดยเฉพาะเหตุการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เป็น

ตัวเร่งให้มีการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารให้ทุกคนเข้าถึงได้รวดเร็วและทั่วถึงมากขึ้น ในขณะที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ยังเน้นมาตรการการบริหารแบบเก่าและเร่งแก้ไขปัญหาในการบริหารงานแบบเดิม ๆ ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากคณะบริหารชุดเดิม จนขาดการพัฒนากระบวนการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนและทรัพยากรบุคคลของมหาวิทยาลัยที่เป็นรูปธรรม แต่ทั้งนี้ เมื่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เกิดขึ้นจึงเป็นตัวเร่งขับเคลื่อนการทำงานเชิงบริหารงานที่ต้องมีการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาดำเนินงานด้านบริหาร โดยการประชุมผู้บริหารและสั่งการ การเรียนการสอน ผ่านระบบออนไลน์ แต่การดำเนินการยังคงเป็นไปอย่างล่าช้า ทำให้นักศึกษาขาดโอกาสการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพราะการบริหารงานที่ต้องรอคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาที่ต้องมีการประชุมและลงนามในคำสั่งอย่างเป็นทางการ อีกทั้ง ระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตภายในมหาวิทยาลัยที่ไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ของมหาวิทยาลัย กลายเป็นปัญหาสำหรับนักศึกษาที่พักอาศัยภายในหอพักของมหาวิทยาลัยที่ไม่สามารถใช้สัญญาณเครือข่ายได้ ณ หอพัก ส่งผลให้ผู้บริหารได้ตระหนักถึงสภาพปัญหาที่ไม่อาจคาดเดาได้

1.3 ความเหลื่อมล้ำในสังคมเพิ่มมากขึ้น ความเหลื่อมล้ำในสังคมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ส่งผลต่อการบริหารงานภายในมหาวิทยาลัยในหลากหลายแง่มุม ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ทั้งเรื่องของความยากจนในระดับครัวเรือน ความจำกัดของโอกาสและสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจของครัวเรือนที่ส่งผลกระทบต่อโอกาสความสำเร็จทางการศึกษาของเด็กตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา จนถึงระดับอุดมศึกษา เพราะเกิดจากภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้นในการศึกษาระดับที่สูงขึ้นไม่สอดคล้องกับรายได้ของครัวเรือนที่ต่ำลงหรืออยู่ในระดับเท่าเดิม การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและคอมพิวเตอร์อย่างมีข้อจำกัด ส่งผลต่อการพัฒนาทักษะของนักเรียนและนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีนักศึกษาที่เข้ารับการศึกษามาตั้งแต่ปีการศึกษาเฉลี่ยแล้วจำนวนไม่เกินปีละ 3,000 - 4,000 รูป/คน ทั้งภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ที่มีความหลากหลายและความแตกต่างของสถานภาพทางครอบครัว ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารมหาวิทยาลัยคือ การเรียกเก็บค่าบำรุงการศึกษา และการพิจารณาขึ้นอัตราค่าบำรุงการศึกษา ซึ่งมหาวิทยาลัยเห็นถึงข้อจำกัดดังกล่าวของนักศึกษาจึงดำเนินการให้มีการผ่อนชำระค่าบำรุงการศึกษาสำหรับนักศึกษาเป็นรายงวด การให้ทุนการศึกษาแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่เรียนดี เพื่อเปิดโอกาสทางการศึกษา และการคงอยู่ของนักศึกษาจนสำเร็จการศึกษาตามระยะเวลาของหลักสูตร รวมถึงการสนับสนุนให้พระภิกษุและสามเณรเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพิ่มมากขึ้น ด้วยการคิดอัตราค่าบำรุงการศึกษาต่ำกว่าคฤหัสถ์ เนื่องจากเป็นพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยในการให้การศึกษากะพระภิกษุและสามเณร ทั้งนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่องบประมาณรายได้ที่มหาวิทยาลัยจะนำไปใช้ในการดำเนินงานเพื่อจัดบริการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เกิดความล่าช้าและไม่มีประสิทธิภาพในการให้บริการ

1.4 โครงสร้างเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ผลจากการพัฒนาด้านเทคโนโลยีที่มีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจที่เติบโตอย่างก้าวกระโดดและการแข่งขันด้านการลงทุนในธุรกิจรูปแบบใหม่ ๆ การใช้แรงงานคนมีแนวโน้มลดลงโดยมีการใช้เทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการทางภาคธุรกิจเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้เศรษฐกิจโลกกำลังก้าวสู่ “เศรษฐกิจดิจิทัล” (Digital Economy) อย่างชัดเจน และภาคธุรกิจจำเป็นต้องการคนที่มีทักษะใหม่ ๆ ขึ้นสูงทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการบริหารจัดการสมัยใหม่ รวมทั้งมีนวัตกรรมทางการบริหารจัดการที่ไม่จำเป็นต้องใช้คนที่มีผลการศึกษาดีเพียงอย่างเดียวเหมือนดังในอดีต ดังนั้น จึงเกิดคำถามจากนักศึกษาว่าเราเรียนพระพุทธศาสนาไปเพื่ออะไร ทำให้เป็นโจทย์ใหญ่ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่จะต้องดำเนินการสร้างอัตลักษณ์และเป้าหมายการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพโครงสร้างเศรษฐกิจที่เน้นด้านตัวเลขทางเศรษฐกิจการค่าเป็นหลัก และเป็นเรื่องท้าทายของมหาวิทยาลัยที่จะทำอย่างไรให้เรื่องของคุณธรรมจริยธรรมเข้าไปสู่การสร้างเสริมระบบเศรษฐกิจให้มั่นคงและยั่งยืน อีกทั้งการบริหารและจัดทำระบบงบประมาณที่มีประสิทธิภาพและคุ้มค่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยยังขาดการบริหารงบประมาณแบบบูรณาการเน้นการใช้เงินเป็นตัวตั้งในการดำเนินงาน ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการจัดสรรงบประมาณและผลสัมฤทธิ์ไม่ตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายหลัก ส่งผลให้การใช้จ่ายงบประมาณไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย

1.5 นโยบายรัฐมีการปรับเปลี่ยนเร็ว หากพิจารณาจากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลกที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน นโยบายการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาที่ทำให้เกิดการพลิกโฉมมหาวิทยาลัยอย่างพลิกฝ่ามือ อาทิเช่น ระบบธนาคารเครดิต (Credit Bank) หรือการเรียนข้ามมหาวิทยาลัยแบบสะสมหน่วยกิต การเรียนข้ามศาสตร์ เน้นการเรียนรู้เพื่อเพิ่มทักษะในการใช้งานมากกว่าเพื่อรับปริญญา การเกิดขึ้นของหลักสูตรระยะสั้นที่ตอบสนองผู้ใช้แรงงาน ความร่วมมือกันทำหลักสูตรระหว่างสถาบันการศึกษากับผู้ประกอบการ ซึ่งจะทำให้ได้คนทำงานที่ตรงกับความต้องการ แนวนโยบายดังกล่าวส่งผลต่อการปรับตัวของสถาบันอุดมศึกษาที่ต้องสร้างความชัดเจนในแนวทางการจัดการศึกษามากขึ้น ในขณะที่การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยยังคงดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาจากนโยบายการศึกษาที่ผ่านมาด้วยวิธีการแสวงหาผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอกและการเร่งจ้างบุคลากรสายเลือดใหม่เข้ามาปฏิบัติงาน เพื่อหวังพัฒนามหาวิทยาลัยให้ขับเคลื่อนไปสู่แนวทางที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยต้องการ แต่เนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้นโยบายของรัฐบาลมีการปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะด้านการจัดการศึกษาที่มีการจัดตั้งกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ที่รวมภารกิจจากหลายกระทรวงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแลงานการพัฒนาศักยภาพคนอย่างรอบด้าน การเรียกร้องให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ที่เข้าดำรงตำแหน่งและเป็นองค์ปาฐกในงานวันอุดมศึกษา ณ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2563 เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการจัดกลุ่มมหาวิทยาลัยใหม่ของกระทรวง ซึ่งกำหนดให้มีกลุ่มมหาวิทยาลัยด้านพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา เป็นกลุ่มที่ 4 จากทั้งหมด 5 กลุ่ม

โดยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ประกาศเข้าเป็นมหาวิทยาลัยในกลุ่มดังกล่าว ภายใต้พันธกิจที่เข้มข้นด้านพระพุทธศาสนาที่ผสมผสานร่วมกับศาสตร์ทางด้านตะวันตก ทำให้การทำงานของฝ่ายบริหารของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยต้องเร่งสร้างแนวทางและยุทธศาสตร์การทำงานที่มุ่งไปสู่เป้าหมายที่เป็นทั้งใจทย์เก่าและใจทย์ใหม่ที่ท้าทายจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจึงสรุปถึงปัญหาสำคัญที่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในยุคโลกป่วน ได้ดังนี้

1. โครงสร้างการบริหารองค์การที่มีลักษณะการรวมศูนย์อำนาจการบริหาร ซึ่งไม่ตอบสนองต่อการดำเนินงานตามภารกิจในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การบริหารที่มีลำดับสายการบังคับบัญชา และการแบ่งงานกันทำ แต่เป็นเพียงการขอความคิดเห็นในเรื่องที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะต้องให้ผู้บริหารสูงสุดมีข้อคิดเห็นเพื่อซักถามความเห็น ทำให้การพิจารณางานในแต่ละเรื่องถูกส่งกลับไปมาหลายรอบ ส่งผลกระทบถึงผู้ปฏิบัติงานที่ต้องรอคำสั่งในการดำเนินงานขั้นต่อ ๆ ไป เพราะการตัดสินใจขึ้นอยู่กับผู้บริหารเพียงอย่างเดียว จึงทำให้การบริหารงานเกิดความล่าช้า ประกอบกับข้อมูลในเชิงการบริหารงานที่จำเป็นในการตัดสินใจของผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานมีไม่เพียงพอ เช่น ข้อมูลด้านจำนวนนักศึกษา ข้อมูลบุคลากรของมหาวิทยาลัย เป็นต้น ดังนั้น เมื่อต้องการข้อมูลเพื่อพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จะต้องสอบถามไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ความคิดเห็น ซึ่งจากการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการบริหารของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงใน 6 ประเด็นคำถาม ได้แก่ การมีเป้าหมายที่ชัดเจนของแผนการบริหาร การกำหนดตัวชี้วัดในการบริหารงาน การกระจายอำนาจการตัดสินใจ การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย การเปิดโอกาสรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการมีระบบฐานข้อมูล (Data Base) ที่ทันสมัย ทั้ง 6 ประเด็น มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.22$) โดยเฉพาะประเด็นเรื่องฐานข้อมูลที่ทันสมัย มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด ($\bar{X} = 2.78$) แสดงให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยยังขาดระบบฐานข้อมูลซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการบริหารงานในยุคปัจจุบันเพื่อสร้างความได้เปรียบเชิงการแข่งขัน และส่งผลต่อการตัดสินใจของผู้บริหารระดับสูง รายละเอียดดังตาราง 1

ตาราง 1 ความเห็นต่อแนวทางการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง

รายการ	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ค่าเบี่ยงเบน (S.D.)	ระดับ ความคิดเห็น
มหาวิทยาลัยมีแผนการบริหารและดำเนินงานที่มีเป้าหมายชัดเจน เข้าใจง่าย	3.25	0.99	ปานกลาง
มหาวิทยาลัยมีการกำหนดตัวชี้วัดในการบริหารงานที่ชัดเจน และมีการติดตามประเมินผลการทำงาน	3.17	1.13	ปานกลาง
ผู้บริหารมีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจและดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ	3.43	1.12	ปานกลาง
มหาวิทยาลัยมีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการบริหารงานและดำเนินงาน	3.40	0.74	ปานกลาง
การบริหารงานของมหาวิทยาลัยเปิดโอกาสและรับฟังความคิดเห็นจาก ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น พนักงาน ลูกจ้าง นักศึกษา ผู้ปกครอง หน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น	3.31	1.53	ปานกลาง
มหาวิทยาลัยมีฐานข้อมูล (Data Base) ที่ทันสมัย และใช้ข้อมูลนั้น ในการบริหารงานที่ครอบคลุมกระบวนการทำงาน และสร้างความได้เปรียบ เชิงการแข่งขันในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว	2.78	1.13	ปานกลาง
	3.22	1.15	ปานกลาง

ในการแบ่งส่วนงานในการบริหารงานด้านการศึกษาไม่สอดคล้องกับพันธกิจด้านการจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา ซึ่งควรให้ความสำคัญด้านงานบริหารวิชาการ งานบริการนักศึกษา และงานบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพราะเป็นพันธกิจหลักด้านการจัดการศึกษา ส่วนด้านการบริหารต้องเน้นที่เรื่องนโยบายและแผน การบริหารการเงิน เพื่อการขับเคลื่อนการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย แต่ทั้งนี้ ในการแบ่งส่วนงานปัจจุบันพบว่า ขาดการเชื่อมโยงภารกิจของแต่ละหน่วยงาน ฝ่ายบริหารขาดหน่วยงานรองรับในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติที่ชัดเจน ทำให้ขาดหน่วยงานเจ้าภาพในการรับผิดชอบนำไปสู่การกำหนดแผนงานและโครงการในการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจากการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องความเหมาะสมในการแบ่งส่วนงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ทันสมัยและคำนึงถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงานภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.43$) สำหรับในรายประเด็นมี 2 ประเด็นที่ความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ได้แก่ การแบ่งส่วนงานของมหาวิทยาลัยมีความเหมาะสมทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น ($\bar{X} = 3.67$) และส่วนงานต่าง ๆ มีเป้าหมายการปฏิบัติงานที่ชัดเจนและสอดคล้องกับพันธกิจของมหาวิทยาลัย ($\bar{X} = 3.61$) แต่กลับพบว่า มี 3 ประเด็นที่ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลางคือ ประเด็นเรื่องส่วนงานต่าง ๆ สามารถปฏิบัติงานได้บรรลุตามเป้าหมายและตอบสนองพันธกิจของมหาวิทยาลัย ($\bar{X} = 3.40$) ประเด็นต่อมา ผู้ปฏิบัติงานในส่วนงานต่าง ๆ มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งที่ได้รับ ($\bar{X} = 3.31$) และประเด็นสุดท้าย มหาวิทยาลัยสนับสนุนบุคลากรและหน่วยงานในการพัฒนากระบวนการทำงานที่ตอบสนองต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง ($\bar{X} = 3.18$) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยยังขาดการออกแบบระบบการบริหารภายในหน่วยงานและการพัฒนาทรัพยากรบุคคลที่ตอบสนองกับพันธกิจของมหาวิทยาลัย รายละเอียดดังตาราง 2

ตาราง 2 ความเหมาะสมในการแบ่งส่วนงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ทันสมัยและคำนึงถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงาน

รายการ	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ค่าเบี่ยงเบน (S.D.)	ระดับ ความคิดเห็น
การแบ่งส่วนงานของมหาวิทยาลัยมีความเหมาะสมในการพัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น	3.67	0.91	มาก
ส่วนงานต่าง ๆ มีเป้าหมายการปฏิบัติงานที่ชัดเจนและสอดคล้องกับพันธกิจของมหาวิทยาลัย	3.61	1.03	มาก
ส่วนงานต่าง ๆ สามารถปฏิบัติงานได้บรรลุตามเป้าหมายและตอบสนองต่อพันธกิจของมหาวิทยาลัย	3.40	0.87	ปานกลาง
ผู้ปฏิบัติงานในส่วนงานต่าง ๆ มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งที่ได้รับ	3.31	0.96	ปานกลาง
มหาวิทยาลัยสนับสนุนบุคลากรและหน่วยงานในการพัฒนากระบวนการทำงานที่ตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง	3.18	1.34	ปานกลาง
	3.43	1.05	ปานกลาง

สืบเนื่องจากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ส่งผลต่อปัญหาเรื่องการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ล่าช้าและขาดความคล่องตัว ไม่ทันต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร สาเหตุจากการบริหารงานแบบรวมศูนย์อำนาจในการรับสมัครและคัดเลือกบุคลากรไว้ที่ส่วนกลาง ไม่มีแผนรองรับอัตรากำลังเกษียณอายุอย่างทันเวลา ส่งผลต่อการดำเนินงานด้านบริหารหลักสูตรและการเรียนการสอน ปัญหาด้านสวัสดิการของลูกจ้างสัญญาจ้างที่ขาดโอกาสสิทธิการประกันสังคม และไม่ได้รับสิทธิทดแทนที่เทียบเท่าสิทธิดังกล่าวตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย ส่งผลต่อความผูกพันภายในองค์กรของบุคลากร ส่งผลต่อความคิดเห็นของบุคลากรต่อนโยบายและแนวทางการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่สร้างความผูกพันต่อองค์กร ภาพรวมอยู่ที่ระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.28$) ซึ่งมี 2 ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นต่ำ ($\bar{X} = 3.16$) คือ ประเด็นแรก การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายและการบริหารมหาวิทยาลัย และประเด็นที่สอง มหาวิทยาลัยมีการนำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของบุคลากรไปดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขแนวทางการบริหารของมหาวิทยาลัย แต่ทั้งนี้ บุคลากรก็ยังเห็นว่ามหาวิทยาลัยมีการเปิดโอกาสให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและเสนอแนะต่อนโยบาย ($\bar{X} = 3.33$) และมหาวิทยาลัยมีการบริหารงานโดยคำนึงถึงหลักธรรมาภิบาลด้วย ($\bar{X} = 3.49$) รายละเอียดดังตาราง 3

ตาราง 3 ระดับความคิดเห็นต่อนโยบายและแนวทางการบริหารงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่สร้างความผูกพันต่อองค์กร

รายการ	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ค่าเบี่ยงเบน (S.D.)	ระดับ ความคิดเห็น
นโยบายและแนวทางการบริหารงานของมหาวิทยาลัยคำนึงถึงหลักธรรมาภิบาลในการบริหารองค์กร	3.49	1.04	ปานกลาง
มหาวิทยาลัยเปิดโอกาสให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมการแสดงความคิดเห็นและเสนอแนะต่อนโยบายและแนวทางในการบริหารงานของมหาวิทยาลัย	3.33	1.08	ปานกลาง

ตาราง 3 (ต่อ)

รายการ	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ค่าเบี่ยงเบน (S.D.)	ระดับ ความคิดเห็น
บุคลากรของมหาวิทยาลัยได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายและแนวทางการบริหารงานของมหาวิทยาลัยอย่างเต็มที่	3.16	1.49	ปานกลาง
มหาวิทยาลัยมีการนำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของบุคลากรไปดำเนินการและปรับปรุงแก้ไขแนวทางการบริหารงานของมหาวิทยาลัย	3.16	1.05	ปานกลาง
	3.28	1.19	ปานกลาง

2. เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารงานมหาวิทยาลัยไม่ทันสมัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีการนำรูปแบบการรายงานและระบบงานสารบรรณมาใช้ได้อย่างไม่เต็มประสิทธิภาพ ระบบ E-document ที่ยังคงต้องรอเอกสารต้นฉบับ มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาที่เป็นรูปธรรม ระบบรายงานผลงานบุคลากร E-portfolio มีเว็บไซต์ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารมหาวิทยาลัย แต่ยังไม่มีการนำมาใช้อย่างเต็มประสิทธิภาพ และได้ประสิทธิผลเท่าที่ควรเพราะยังต้องอาศัยการลงนามและความเห็นจากผู้บังคับบัญชาตัวจริง ขาดการเชื่อมต่อข้อมูลระหว่างหน่วยงานในการนำไปใช้ประโยชน์ บุคลากรยังเน้นการทำงานในรูปแบบเดิม ๆ ทำให้ไม่มีการพัฒนาบุคลากรด้านเทคโนโลยีใหม่ ๆ และนำมาพัฒนาระบบการจัดทำฐานข้อมูลต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย

3. การจัดการเรียนการสอนและการบริการขาดประสิทธิภาพและการบูรณาการการทำงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยยังคงประสบกับปัญหาเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวกในการสนับสนุนการเรียนการสอน และการให้บริการงานทะเบียนที่ยังขาดข้อมูลของนักศึกษาทั้งระบบตั้งแต่เข้าเรียนจนถึงสำเร็จการศึกษา และการเชื่อมต่อฐานข้อมูลการลงทะเบียนเรียน การเงิน และกิจกรรมการเรียนการสอน ทำให้การให้บริการข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูลนักศึกษาไม่ได้ข้อมูลที่ชัดเจน จากสภาพการจัดการเรียนการสอนและการบริการในปัจจุบันส่งผลต่อความคิดเห็นในการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในฐานะมหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาทั้งด้านการจัดการศึกษา และด้านการให้บริการ ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.27$) โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือ มหาวิทยาลัยมีระบบที่อำนวยความสะดวกที่ส่งเสริมต่อการศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างครบถ้วน ($\bar{X} = 3.09$) รายละเอียดดังตาราง 4 ในขณะที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้จัดบริการด้านหอพักนักศึกษาชายและหญิง หอสมุดกลางที่เป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูล อาคารและห้องเรียนที่เพียงพอ จากข้อมูลคำถามปลายเปิด นักศึกษายังต้องการให้มีการปรับปรุงเรื่องภูมิทัศน์โครงสร้างพื้นฐาน ทางเท้า ที่จอดรถ สิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในหอพักและภายในอาคารเรียน อุปกรณ์การเรียน ร้านค้าสวัสดิการ และสถานที่ออกกำลังกายให้มีสภาพที่ใช้งานได้อย่างสมบูรณ์

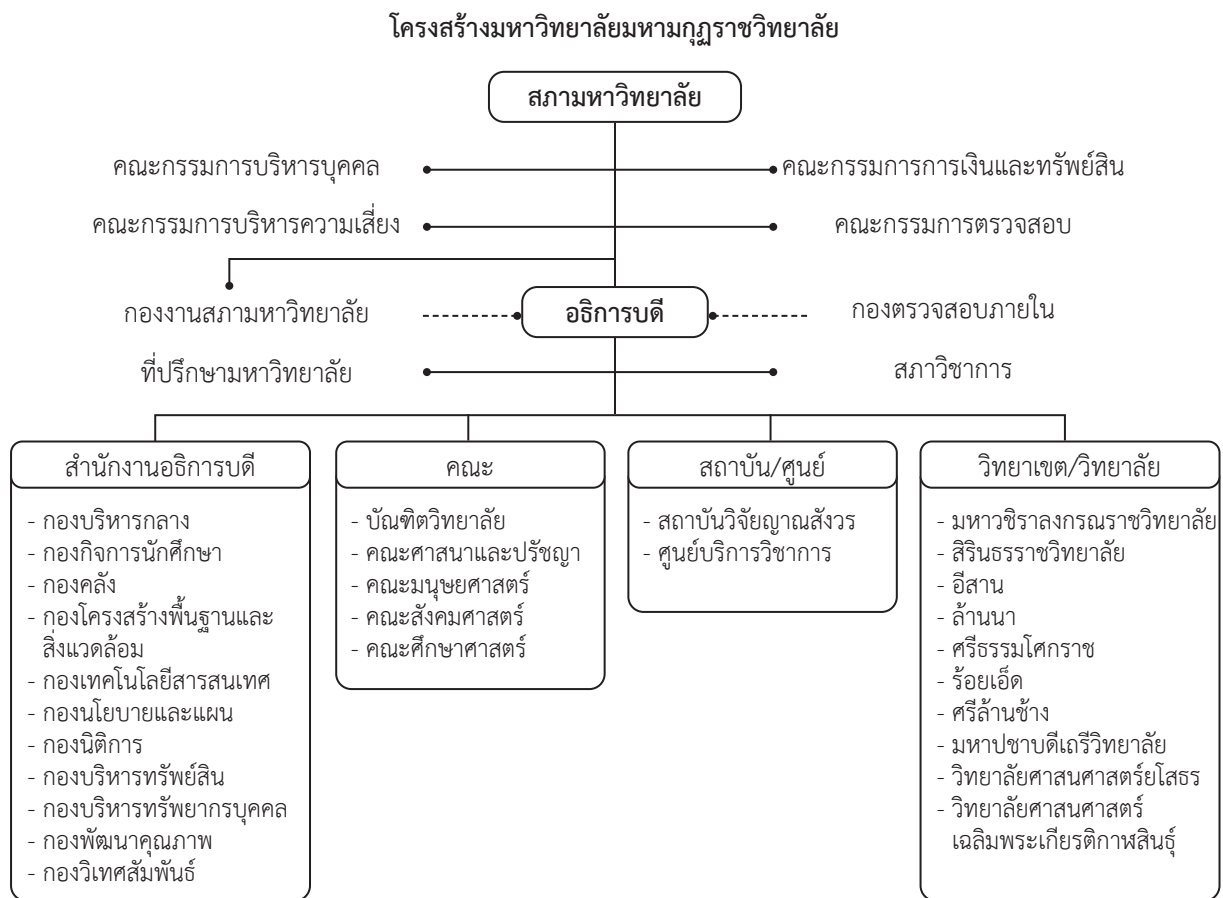
ตาราง 4 ความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยในฐานะมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา

รายการ	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ค่าเบี่ยงเบน (S.D.)	ระดับ ความคิดเห็น
ด้านการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย			
มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับการส่งเสริมพระพุทธศาสนา	3.25	0.92	ปานกลาง
หลักสูตรและวิชาที่จัดให้มีการศึกษาสามารถดึงดูดผู้เรียนให้สนใจและต้องการศึกษาเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา	3.25	0.82	ปานกลาง

ตาราง 4 (ต่อ)

รายการ	ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ค่าเบี่ยงเบน (S.D.)	ระดับ ความคิดเห็น
บรรยากาศของการศึกษาที่ทำให้นักศึกษาสามารถเข้าใจและเรียนรู้ในสิ่งที่สนใจ ด้านพระพุทธศาสนาต่อการนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิต	3.31	0.90	ปานกลาง
การถ่ายทอดความรู้ของผู้สอนทำให้นักศึกษาเกิดความเข้าใจและกระตุ้นให้เกิด ความสนใจในการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มขึ้น	3.24	0.92	ปานกลาง
มหาวิทยาลัยมีแหล่งค้นคว้าที่ทันสมัยและสามารถตอบสนองความต้องการของ นักศึกษาได้อย่างเหมาะสม	3.35	0.93	ปานกลาง
ด้านการให้บริการของมหาวิทยาลัย			
มหาวิทยาลัยมีระบบที่อำนวยความสะดวกที่ส่งเสริมต่อการศึกษา ในระดับอุดมศึกษาอย่างครบถ้วน	3.09	1.05	ปานกลาง
มหาวิทยาลัยส่งเสริมในการพัฒนาศักยภาพของนักศึกษาได้ตามที่ต้องการ	3.14	0.92	ปานกลาง
สภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัยส่งเสริมต่อการเรียนรู้และการศึกษาค้นคว้า สำหรับนักศึกษา	3.31	0.92	ปานกลาง
ระบบการให้บริการด้านการเรียนและเอกสารมีความรวดเร็วและสะดวก เอื้อต่อการเข้ารับการศึกษา	3.26	0.90	ปานกลาง
นักศึกษามีโอกาสให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนการสอน ของมหาวิทยาลัย	3.35	0.93	ปานกลาง
มหาวิทยาลัยมีการนำความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะของนักศึกษาไปพัฒนา หรือปรับปรุงการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง	3.29	0.92	ปานกลาง
นักศึกษามีโอกาสได้รับความรู้และประสบการณ์จากมหาวิทยาลัยสามารถ นำไปใช้ประโยชน์ได้ตามที่คาดหวัง	3.39	0.91	ปานกลาง
สรุป	3.27	0.93	ปานกลาง

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเป็นอุปสรรคในการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนหนึ่งเริ่มมาจากการจัดวางโครงสร้างการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจทั้งการบริหารจัดการและการตัดสินใจ ซึ่งหากพิจารณาจากโครงสร้างการบริหารงานที่มีการปรับปรุงในระดับหนึ่ง แต่ยังขาดมิติของการทำงานที่เชื่อมโยงกันระหว่างหน่วยงาน รวมถึงอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในการตอบสนองการทำงานสำหรับมหาวิทยาลัยที่จะเป็นแหล่งการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนา โดยโครงสร้างที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ดำเนินการอยู่จะปรากฏดังภาพ 1 ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้มีการศึกษารูปแบบโครงสร้างการบริหารงานของสถาบัน การศึกษาในหลายแห่ง รวมถึงได้มีประสบการณ์ทำงานร่วมในสถาบันการศึกษาที่มีการปรับปรุงโครงสร้าง การบริหารภายในและพบถึงการพัฒนาที่ดีขึ้น แต่ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่ต้องมีการดำเนินการแก้ไขไป พร้อมกันด้วย ในการนี้ จึงมีการเสนอรูปแบบโครงสร้างการบริหารที่สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง

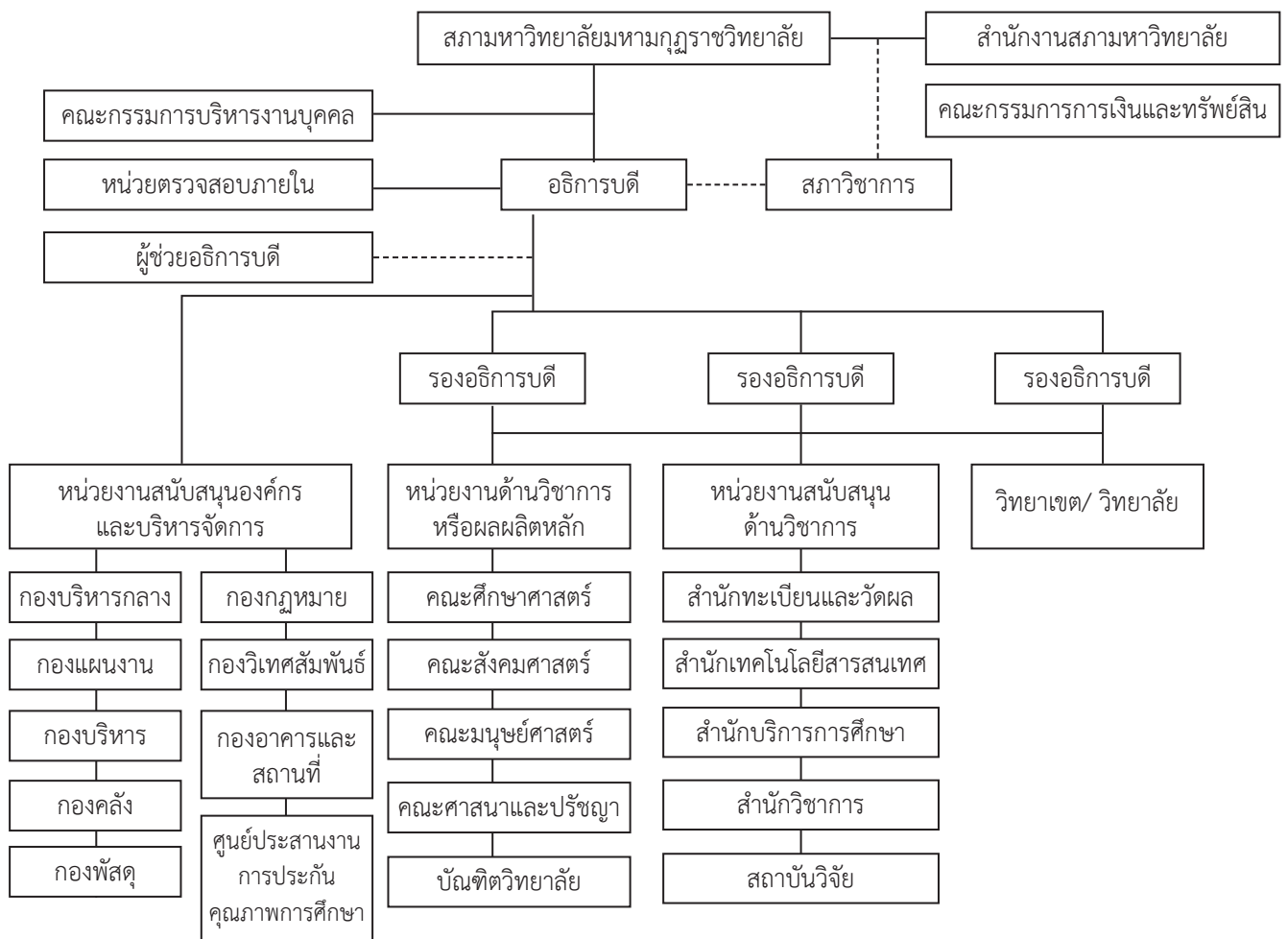

ภาพ 1 รูปแบบโครงสร้างมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในปัจจุบัน

ที่มา: Mahamakut Buddhist University (2020)

3. ข้อเสนอแนะรูปแบบการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในยุคโลกป่วน

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งคือการเสนอรูปแบบโครงสร้างการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อตอบสนองการเป็นมหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาในยุคโลกป่วน ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ถูกจัดให้เป็นสถาบันอุดมศึกษากลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนาซึ่งมีพันธกิจหลักชัดเจนเป็นรูปธรรมในการนำหลักธรรมไปสู่การทำให้ประโยชน์ให้แก่สังคม สภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา รูปแบบโครงสร้างการบริหารต้องมีความยืดหยุ่นสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ มีความคล่องตัวสูง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอรูปแบบโครงสร้างการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ต้องรองรับภารกิจตามกลุ่มสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งมีอธิการบดีเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของหน่วยงาน ทำหน้าที่กำกับดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามเป้าหมาย โดยมีการกระจายอำนาจให้แก่รองอธิการบดีที่ได้รับมอบหมายช่วยเหลือหน่วยงานต่าง ๆ ในการให้คำปรึกษาชี้แนะการดำเนินงาน และรายงานผลการดำเนินงานของแต่ละกลุ่มภารกิจและผลผลิตที่กลุ่มจะต้องนำเสนอออกมา ในขณะที่ผู้บริหารจะกระจายความรับผิดชอบและอำนาจในการตัดสินใจที่เหมาะสมให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้มีความคล่องตัวในการทำงาน ตัดสินใจได้ทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง โครงสร้างของหน่วยงานจะแบ่งเป็นกลุ่มภารกิจหลัก และกลุ่มภารกิจสนับสนุน แต่ละกลุ่มจะรับผิดชอบในภารกิจหลักที่ตอบสนองต่อเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย และภารกิจตามความรับผิดชอบของหน่วยงาน ทุกหน่วยงานจะมีความทำงานที่เชื่อมโยงกันเพื่อมุ่งสู่ภารกิจหลัก โดยมีรองอธิการบดีที่ได้รับมอบหมายคอยกำกับดูแลให้คำปรึกษาและชี้แนะการดำเนินงาน โดยมีโครงสร้างดังนี้

ภาพ 2 รูปแบบโครงสร้างการบริหารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ควรจะเป็น
ที่มา: ผู้เขียน

การออกแบบโครงสร้างองค์การที่อธิบายให้เห็นถึงความเชื่อมโยงภารกิจของหน่วยงาน จะทำให้เกิดการทำงานเป็นทีมที่แต่ละหน่วยงานต้องประสานภารกิจเพื่อบรรลุเป้าหมายของมหาวิทยาลัยซึ่งจะมีบทบาทในการพัฒนาคนและส่งเสริมปัญญาด้วยองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาผ่านการบริหารและจัดการที่มีประสิทธิภาพภายใต้ต้องการที่มีสมรรถนะสูง และการจัดการองค์ความรู้ที่เข้าถึงคนทุกช่วงวัยได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม เพื่อสามารถพัฒนาการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยให้คงอยู่กับท่ามกลางสภาพความผันผวนที่มีทั้งความไม่แน่นอนจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ความคลุมเครือ ขาดความชัดเจน และมีความซับซ้อนมากขึ้นในหลายมิติ และสามารถนำองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมได้อย่างสูงสุด

อภิปรายผลการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคต่าง ๆ ได้ส่งผลกระทบต่อความเจริญ ความทันสมัยให้แก่มวลมนุษยชาติมาโดยตลอด และผลที่ตามมาทั้งเรื่องดีและไม่ดี จึงมีความพยายามในการพัฒนาต่อยอดในสิ่งที่มีอยู่เดิมเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องและพัฒนาสิ่งที่ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งตามมาด้วยความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ส่งผลถึงการติดต่อสัมพันธ์กันของมนุษย์ที่ไร้ขีดจำกัดเรื่องของระยะทาง ระยะเวลา วัฒนธรรม เชื้อชาติ ที่สามารถส่งผ่านช่องทางการสื่อสารที่เชื่อมผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่โลก

ก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ เกิดการปฏิวัติทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบเศรษฐกิจโลก ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของประเทศมหาอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปในเชิงการขยายอำนาจ ซึ่งถูกแผ่ขยายออกมาทุกรูปแบบทั้งฮาร์ดพาวเวอร์ (Hard Power) และซอฟท์พาวเวอร์ (Soft Power) การเปลี่ยนแปลงทางด้านนโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ที่ความเป็นพลวัตบนโลกแห่งเทคโนโลยีสารสนเทศมีความรุนแรงมากขึ้น จนกระทั่งสร้างความปั่นป่วนในเชิงการบริหารและจัดการองค์กร หรือที่เราเรียกว่า Digital Disruption ส่งผลให้หลาย ๆ องค์กรมีการปฏิวัติในหลายเรื่องหลายองค์ประกอบขององค์กร โดยความปั่นป่วนนี้ได้ขยายวงกว้างไปทั่วโลก อย่างที่เรามักกล่าวกันว่า เป็นยุคโลกป่วน หรือ Disrupted World ที่ทำให้เกิดการแข่งขันกันมากขึ้นทั้งเพื่อการพัฒนา และการอยู่รอดในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่ผ่านเข้ามาเป็นระลอก การตั้งรับเพื่อปรับตัวอาจจะไม่ใช่หนทางที่จะทำให้องค์กรต่าง ๆ รอดพ้นจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะปรากฏการณ์เหล่านี้ยังถูกแรงเสริมด้วยเรื่องของโครงสร้างประชากรที่จำนวนคนเกิดน้อยลง ในขณะที่ผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นจนกลายเป็นสังคมผู้สูงวัยในหลาย ๆ ประเทศ รวมทั้งประเทศไทย อีกทั้งยังตามมาด้วยเรื่องของความไม่เท่าเทียมหรือความเหลื่อมล้ำในโอกาสที่แต่ละคนจะเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำในหลากหลายมิติ และถูกทำให้ขยายกว้างมากขึ้นจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทำให้โลกตกอยู่ในภาวะผันผวนและปั่นป่วน สิ่งเหล่านี้ล้วนมีสาเหตุจาก ความไม่สมดุลระหว่างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ความอยู่ดีมีสุขทางสังคม ความยั่งยืนของธรรมชาติ และภูมิปัญญาของมนุษย์ ระบบเศรษฐกิจที่มุ่งการแข่งขันและหวังผลกำไรจนไม่สนใจผู้อื่น การจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ในขณะที่ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด ความเหลื่อมล้ำของรายได้ สิทธิพล และโอกาส ระหว่างคนรวยกับคนจน ผลของการพัฒนาเทคโนโลยีที่มีทั้งผลบวกและลบ ที่อำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์แต่ขณะเดียวกันก็ทำลายธรรมชาติและวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ สุดท้ายเกิดจากความไม่ไว้วางใจกันระหว่างรัฐ เอกชน และประชาสังคม ซึ่งหากมีสองฝ่ายจับมือกันก็จะทำให้ฝ่ายที่เหลื่ออ่อนแอก็จะกลายเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศให้ยั่งยืน (Maesincee, 2020) ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาถึงสาเหตุที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารและวิธีการดำเนินงานเพื่อให้สามารถรอดพ้นจากวิกฤตโลกป่วนและนำพาองค์กรอยู่ต่อไปในโลกแห่งอนาคต ภายใต้การบริหารงานของรัฐบาลที่มุ่งพัฒนาศักยภาพคนให้มีปัญญาพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง โดยกำหนดให้มีการใช้หลักทางศาสนาเป็นเครื่องชี้นำเพื่อหาทางออกให้แก่สังคมที่สับสนและวุ่นวาย มหาวิทยาลัยเป็นหน่วยงานลำดับแรก ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร จนถึงขั้นมีการปิดตัวลงของมหาวิทยาลัยหลายแห่งในต่างประเทศ รวมทั้งในประเทศไทย นโยบายของภาครัฐที่มีการสนองต่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อเพิ่มกำลังการแข่งขัน มุ่งเน้นที่การพัฒนาเทคโนโลยี แต่สิ่งที่ไม่สามารถละทิ้งความสำคัญไปได้คือเรื่องของคุณภาพ และศักยภาพของคน ในขณะที่ความผันผวนของโลกในช่วงที่ผ่านมายังถูกกระตุ้นซ้ำด้วยการเกิดโรคระบาดใหม่ ยิ่งเป็นปัจจัยเร่งให้เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต และการทำงานของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ของโลก ลดการเดินทางและการมีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ให้เปลี่ยนไป

การทำงานในโลกปัจจุบันจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์และเป้าหมายที่ชัดเจน โจทย์ใหญ่สำหรับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและแรงกดดันจากความคาดหวังของสังคม โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงฆ์สังกัดธรรมยุต ที่มีการบริหารที่ยึดหลักจารีตและโครงสร้างการบริหารองค์กรแบบเก่าที่มีการรวมศูนย์อำนาจการบริหารอย่างเข้มข้น กฎระเบียบที่ล้าสมัย ทำให้การปรับตัวเป็นไปได้ค่อนข้างช้า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ดำเนินการจัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาให้กับพระสงฆ์มากกว่า 120 ปี ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางจัดการศึกษา และต่อมามีการย้ายสถานที่ดำเนินงานและเปิดโอกาสให้คฤหัสถ์ได้เข้ารับการศึกษาด้วย มีการเปิดสอนหลักสูตรตามแบบตะวันตก ภายหลังมีการประกาศพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2540 ปัจจุบันเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐสังกัดกระทรวง

การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม เช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยทั่ว ๆ ไป และตามประกาศกระทรวง จัดเป็นมหาวิทยาลัยในกลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา โดยเน้นการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนา เป็นหลัก ผสมผสานกับหลักวิชาตามศาสตร์ตะวันตก บริหารและจัดการศึกษาโดยพระสงฆ์ ซึ่งมีมหาวิทยาลัยสงฆ์ ต้องการการปรับตัวมาตั้งแต่สถานการณ์การเข้าสู่ประชาคมอาเซียน (Phramedhavinaiyaros, 2018) จาก ผลการวิจัย ปัญหาเหล่านี้ยังสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันและยังคงเป็นปัญหาหลักของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง เพราะยังคงเน้นโครงสร้างการทำงานตามคำสั่งในสายการบังคับบัญชาจากบน สู่ล่างและรวมศูนย์ไว้ที่อธิการบดี ขาดการกระจายอำนาจ ถึงแม้จะเปิดให้มีการรับฟังความคิดเห็นจากภาคส่วน ต่าง ๆ แต่การตัดสินใจในการดำเนินงานยังคงใช้อำนาจการตัดสินใจของผู้บริหารสูงสุดเป็นบรรทัดฐาน สอดคล้อง กับผลการศึกษาของ World Bank ที่พบว่า การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในเอเชียมีลักษณะการทำงาน ที่ไม่มีการเชื่อมต่อกับใครหรือหน่วยงานอื่น ๆ ส่งผลให้มหาวิทยาลัยเป็นองค์กรที่เปลี่ยนแปลงยากในอีกมุมหนึ่ง พระศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิลมาน ธมมสากิโย) เห็นว่าการจัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนามีการปรับเปลี่ยนไปใน หลายประเทศ ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นรายวิชาหรือมีการเปิดสอนหลักสูตรในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งในแถบเอเชีย และแถบประเทศตะวันตก มหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทยเองก็มีการจัดการศึกษาหลักสูตรในเชิงแบบสหวิชาการ โดยจัดการศึกษาหลักสูตรด้านพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ร่วมกับการจัดสอนหลักสูตรแบบตะวันตกทั่วไปด้วย จึงทำให้สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเติมเต็มองค์ความรู้ซึ่งกันและกันแบบไม่เบียดเบียนกัน (Pountawan, 2017) สถาบันอุดมศึกษาจะต้องรักษาคุณค่าด้านการพัฒนาศักยภาพคน ภายใต้วิธีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับ สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษ การเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับ การเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา การสร้างทักษะการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว หลายภาคส่วนตระหนักและรับรู้ถึง ความผันผวนในโลกยุคปัจจุบันได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ การเกิดขึ้นของกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงโลกทางวิชาการของไทยที่ได้เชื่อมโยงภารกิจด้าน การพัฒนาวิชาการ วิทยาศาสตร์ การวิจัยเพื่อสร้างผลงานใหม่ ๆ ในการแข่งขัน และเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาของ การพัฒนาการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยที่มีลักษณะการทำงานอย่างโดดเดี่ยวไม่มีการเชื่อมต่ออะไรกับใคร

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่เน้นการเรียนการสอนด้านพระพุทธศาสนาผสมผสาน กับองค์ความรู้ทางโลกตะวันตก ซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของมหาวิทยาลัยในยุคปัจจุบัน แต่ปัญหาที่ยังคงเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยในยุคที่โลกถูกกระแสการเปลี่ยนแปลงที่มี ความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทั้งเรื่องของโครงสร้างประชากร ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ไม่มีวันหยุดนิ่ง ความเหลื่อมล้ำ ของสภาพสังคม รวมทั้งนโยบายของประเทศที่พยายามขจัดปัญหาและพัฒนาประเทศด้วยการวิจัยและนวัตกรรม ส่งผลให้มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ยังคงมีโครงสร้างการบริหารงานแบบเก่าที่มีการกระจายอำนาจ อย่างระมัดระวัง ทำให้การตัดสินใจในการดำเนินงานไม่ทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับ ยังคงไว้ซึ่งการบริหารงานที่ต้องรอคำสั่งหรือการสั่งการอย่างเป็นทางการจากผู้มีอำนาจ เนื่องจากความไม่ชัดเจน ในเรื่องวิธีดำเนินการปฏิบัติที่สอดคล้องกับกฎระเบียบ อีกทั้ง ยังขาดกฎระเบียบที่ทันต่อสถานการณ์ปัจจุบัน ส่งผลต่อการพัฒนาการดำเนินงานและบุคลากรให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งหากการคงอยู่ของมหาวิทยาลัยแห่ง พระพุทธศาสนาในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงและกลายเป็นยุคโลกป่วนมากขึ้นเรื่อย ๆ ยังคงเป็นลักษณะ ดังที่กล่าวมา จะเป็นอุปสรรคในการพัฒนาการทำงานของมหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาที่ต้องตอบสนองต่อ นโยบายในการสร้างคุณค่าองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา และอาจส่งผลต่อการคงอยู่ของมหาวิทยาลัย ซึ่งไม่ต่าง จากมหาวิทยาลัยหลาย ๆ แห่งที่หายไปจากระบบ มหาวิทยาลัยจึงจำเป็นต้องมีการปรับรูปแบบโครงสร้างการบริหารงาน ที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้นทั้งในมิติแนวดิ่งและแนวราบ ด้วยการกระจายอำนาจการตัดสินใจไปยังหน่วยงานต่าง ๆ

เพื่อการทำงานที่รวดเร็ว ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่มีเป้าหมายขององค์กรที่ชัดเจน เข้าใจง่ายและบุคลากรมีความเข้าใจร่วมกัน ในการจัดการศึกษาและบริการที่มีคุณภาพแก่กลุ่มผู้รับบริการทุกระดับ โดยอาศัยวิธีการกำกับติดตาม และดูแลการดำเนินงานผ่านการรายงานผลการปฏิบัติงาน การกำหนดกฎ ระเบียบ แนวทางการดำเนินงาน และตัวชี้วัดที่ชัดเจน แทนการควบคุมอย่างใกล้ชิด ผู้บริหารมีหน้าที่ในการให้คำปรึกษาและคำแนะนำ โดยให้มีการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งเพื่อสร้างความผูกพันต่อวิธีการทำงานที่ยึดคนเป็นศูนย์กลาง ด้วยการจัดระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพสามารถพัฒนาคนและงานให้ไปด้วยกันอย่างใส่ใจด้วยระบบสวัสดิการที่ทั่วถึง ให้บุคลากรได้สามารถพัฒนาศักยภาพได้อย่างเหมาะสมกับตำแหน่งในการปฏิบัติงาน สร้างการมีส่วนร่วมภายในองค์กรให้ทุกคนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจในการดำเนินงานอย่างเสมอภาค และเท่าเทียม ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ที่มุ่งสู่การพัฒนาและแก้ไขปัญหาของสังคมร่วมกันผ่านองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา

ข้อจำกัดในการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมองค์กรของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยยังไม่ได้รับความสนใจ หรืออาจจะไม่มีความเข้าใจจากผู้บริหารระดับสูงในประเด็นดังกล่าว จึงทำให้การทำงานและการมีส่วนร่วมของบุคลากรไม่มีศูนย์รวมด้านจิตใจและการอุทิศตนเพื่อการทำงานให้ไปในทิศทางเดียวกัน การเอาตัวรอดเพื่ออยู่ในองค์กรที่มีการปกครองแบบจารีตสูงจึงกลายเป็นเรื่องจำเป็น ส่งผลต่อการให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่ต้องระมัดระวังและเกิดความหวาดระแวง เพราะความไม่มั่นคงในตำแหน่งงาน ดังนั้น หากความสนใจในการทำวิจัยในครั้งต่อไปสิ่งที่มหาวิทยาลัยควรจะต้องสนับสนุนให้ศึกษาการสร้างวัฒนธรรมองค์กรเพื่อการพัฒนาการทำงานของมหาวิทยาลัยให้ก้าวหน้าทันต่อการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาระบบการสร้างขวัญกำลังใจและบุคลากรของมหาวิทยาลัย

References

- Aramyok, T. (2021). Model of organization management to excellence for affiliated petrochemical industry, ptt public company limited. *Journal of Innovation and Management Suan Sunandha Rajabhat University*. 6(1), 86-99.
- Decharin, P. (2020). *9 principles for new organization*. Retrieved March 3, 2022, from <https://www.bangkokbiznews.com/columnist/126928>
- Faculty of Medicine Siriraj Hospital. (2021). *Learn - Unlearn - Relearn survive strategy in disruptive world*. Retrieved May 3, 2022, from <https://www2.si.mahidol.ac.th /km/tag/learn-unlearn-relearn/>
- Khemklad, C. (2020). *Technology disruption and sustainable development: Everybody has to be alert*. Retrieved March 5, 2022, from <https://www.rightlive lihoods.org/scoop/technology-disruption>
- Lao, S. (2018). *Crisis of higher education*. Retrieved September 29, 2022, from workpointtoday.com/วิกฤติอุดมศึกษา-มหาวิ/
- Longtunman. (2019). *Crisis of Thai University*. Retrieved March 1, 2022, from <https://www.longtunman.com/12469>
- Maesincee, S. (2020). *The Changing world and Changing people: Avoid from the traps to sustainable*. Retrieved September 29, 2022, from <https://waa.inter.nstda. or.th/stks/pub/2020/20200525-The-World-Changes-People-v1/index.html>
- Mahamakut Buddhist University. (2020). *Structure of Mahamakut Wittayalai University*. Retrieved March 1, 2022, from <https://www.mbu.ac.th/about/post-419/>

- Maxwell, C.J. (2021). *Leader shift*. (S. Manawongcharoen, Trans.). Bangkok: Nation Books.
- Ministerial Regulation for Grouping the Higher Education Institution, B.E. 2564. (2021, 25 March). *Government Gazette*. 138(21ก). 1-11.
- Nantapanich, J. (2018). *Adjustment in disruptive world*. Retrieved November 2, 2020, from <https://www.thebangkokinsight.com/44196/>
- Pholphirul, P. (2019). *The disconnected problem of Thai university*. Retrieved May 2, 202, from <https://www.posttoday.com/finance/money/590342>
- Phramaha Medhidhammacarya. (2021, February 26). How Sangha University will adjust in the current situation. *Matichon Online*. Retrieved November 10, 2023, from https://www.matichon.co.th/education/news_2598396
- Phrarajvoramunee (P.A. Payutto). (1986). *The Education of Sangha: Problems waiting for a Solution*. Retrieved November 3, 2022, from https://www.watnyanaves.net/th/book_detail/38
- Phramedhavinaiyaros (Suthep Buddhachanya). (2018). *Administration strategies in Buddhist University for ASEAN community* (Doctor of Education Management). Dhurakij Pundit University - Nonthaburi. <https://libdoc.dpu.ac.th/thesis/Phramedhavinaiyaros.pdf>
- Pountawan. (2018). *Why does the Buddhism to be the foundation subject for every students in America and Europe?*. Retrieved March 17, 2023, from <https://www.winnews.tv/news/14784>
- Puttaruksapitak, J. (2021). Re-imagine leadership development for disruptive world. *Saeng Isan Academic Journal*, 18(1), 22-33.
- Sanamthong, E., Na-Nan, K., Meksuwan, W., Chantawong, C., Wongsuwan, N., & Sukmanee, P. (2019). Organization development: The strength of business competition. *MUT Journal of Business Administration*, 16(2), 1-18.
- Santiprabhob, V. (2020). *How does university manage the disruption*. Retrieved April 12, 2023, from <https://thaipublica.org/2020/11/veerathai-49/>
- Somdet PhraBuddhaghosacariya (P.A. Payutto). (1970). *Buddhism and the Past Education*. Retrieved January 2, 2022, from <https://www.payutto.net/>
- Tachasanskul, K. (2019). *VUCA World: Disruptive world...new normal in present age*. Export-Import Bank of Thailand. Retrieved August 27, 2023, from <https://kmc.exim.go.th/detail/20190927190855/20200115125851>

Paintings of Ko Lae Boat: Fisherman's Way of Life and Beliefs in Narathiwat ลวดลายเรือกอและ: วิถีชีวิตและความเชื่อของชาวประมง ในจังหวัดนราธิวาส

Jirachaya Jeawkok^{1*} Somrudee Saguankaew¹ and Thanidaphat Saengthong¹
จิรัชยา เจียวก๊ก^{1*} สมฤดี สงวนแก้ว¹ และ ธาณิดาพัทธ์ แสงทอง¹

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

*Corresponding Author, E-mail: jirachaya.j@psu.ac.th

Article Info

■ Received: May 29, 2023

■ Revised: September 23, 2023

■ Accepted: November 16, 2023

■ Available online: April 22, 2024

Abstract

This qualitative research aims to elucidate the correlation between the beliefs and lifestyle practices of fishermen, as depicted through the Ko Lae boat painting patterns in Narathiwat Province. The study involved 15 key informants, comprising Ko Lae boat makers, painters, and fishermen who own Ko Lae boats. Utilizing semi-structured interviews and group discussions, the research explored the fishermen's beliefs and way of life as depicted in Ko Lae boat paintings. Content analysis was employed to analyze the gathered data. The findings of the study revealed two main points: 1) the beliefs and lifestyle of fishermen are intricately intertwined with the design of the Ko Lae boat, rooted in local myths and traditions passed down through generations. For example, myths such as Burongsingo, Khakhasura, and singing birds illustrate a strong connection to fishing activities, reflecting the community's way of life depicted in Ko Lae boat art. 2) The design of Ko Lae boat paintings reflects the fishermen's beliefs and cultural clashes within the community, influenced by local tales, beliefs, and environmental surroundings. The diverse sea-based cultures impact the creation of aesthetically pleasing designs by Ko Lae boat painters, infused with passion and concealed with convictions, spirit, and originality. These patterns embody regional expertise and the community's way of life.

Keywords: Belief, Fishermen, Ko Lae Boat, Paintings, Way of life

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมงผ่านลวดลายจิตรกรรมเรือกอลและในจังหวัดนราธิวาส โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลเป็นช่างทำเรือกอลและช่างเขียนลายเรือกอลและ ชาวประมงที่ใช้เรือกอลและ จำนวน 15 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และแนวคำถามในการสนทนากลุ่ม ในประเด็นความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมงผ่านลวดลายจิตรกรรมเรือกอลและ วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ซึ่งผลการวิจัยพบว่า 1) ความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมงที่มีต่อลวดลายเรือกอลและ เป็นความเชื่อที่มาจากเรื่องเล่าและตำนานต่าง ๆ ที่มีการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นในชุมชนอย่างเรื่องของนกบูหรังซึ่ง นกเขาเขาะซุร นกปากสิงห์ มีสัญญาณในการดำน้ำหาปลาที่เก่ง ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์กับคนในพื้นที่กระทั่งเรื่องราวต่าง ๆ ได้ซึมซับอยู่ภายใต้วิถีการดำรงชีวิต อันสะท้อนสู่ลวดลายจิตรกรรมเรือกอลและ 2) ความสัมพันธ์ของลวดลายจิตรกรรมเรือกอลและผ่านความเชื่อของชาวประมง จากตำนานความเชื่อและเรื่องเล่าของคนในชุมชนประกอบกับพื้นที่ในชุมชนเป็นพื้นที่แห่งการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม ส่งผลต่อการดำเนินวิถีชีวิตที่มีทะเลเป็นต้นทุนภายใต้วัฒนธรรมอันหลากหลาย กระทั่งเกิดเป็นลวดลายอันวิจิตรจากจิตวิญญาณผู้เป็นศิลปิน สู่การบรรจงลงบนผนังเรืออันประจักษ์ตลอดลำเรือกอลและ ทั้งนี้ลวดลายต่าง ๆ แผงไปด้วยความเชื่อ จิตวิญญาณ ความคิดสร้างสรรค์ที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตของคนในชุมชน

คำสำคัญ: ความเชื่อ, ชาวประมง, เรือกอลและ, ลวดลาย, วิถีชีวิต

บทนำ

ครั้นตั้งแต่อดีตกาลครั้งนานนับจากมนุษย์คนแรกสู่คนสุดท้าย เมื่อขึ้นชื่อว่ามนุษย์ฉันใด การเกิดปฏิสัมพันธ์ย่อมเกิดขึ้นฉันนั้น เมื่อใดที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ จักย่อมมีการสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้น เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยปราศจากความขัดแย้งใด ๆ กระทั่งเกิดเป็นค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมขึ้นเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกันในสังคม วัฒนธรรมสัตว์สังคมจึงมีความแตกต่างจากสัตว์ทั่วไปโดยสิ้นเชิง ก็เพราะว่าสิ่งที่สัตว์เดรัจฉานการทำถือเป็นสัญชาตญาณ มิใช่การเรียนรู้แต่อย่างใด (Piromkaew, 2001) จากวัฒนธรรมโดยทั่วไป ผู้วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างล้นหลามในแต่ละกลุ่มชน แต่ทั้งสิ้นล้วนถูกจัดให้อยู่ภายใต้วัฒนธรรม 2 ประเภทหลัก ๆ ดังนี้ 1) วัฒนธรรมที่ไม่เป็นวัตถุ เช่น แนวคิด ค่านิยม อุดมการณ์ ภาษา ความเชื่อ หรือแม้กระทั่งแบบแผนในการใช้ชีวิต ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถมองเห็นหรือจับต้องได้ 2) วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น สิ่งก่อสร้าง อาคารบ้านเรือน หรือสิ่งของต่าง ๆ ที่สามารถจับต้องได้ อย่างวัฒนธรรมทางวัตถุในประเทศไทยที่ยังคงมีให้เห็นในปัจจุบันและยังคงชูความโดดเด่น แถมยังมีอัตลักษณ์สะท้อนสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เนื่องด้วยกับสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม

อย่างในปัจจุบันวัฒนธรรมแต่ละภาคของไทยยังคงชูความโดดเด่นอย่างเห็นได้ชัด อาทิเช่น ภาคเหนือมีพื้นที่ติดกับประเทศพม่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ติดกับประเทศลาว ภาคตะวันออกมีพื้นที่ติดกับประเทศกัมพูชา และภาคใต้มีพื้นที่ติดกับประเทศมาเลเซีย ซึ่งการมีเขตแดนที่ติดต่อกันมักจะสามารสะท้อนถึงวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวพันกับประเทศนั้น ๆ อย่างวัฒนธรรมด้านอาหาร ประเพณี การแต่งกาย โบราณสถาน หรือแม้กระทั่งวัตถุต่าง ๆ โดยเฉพาะทางภาคใต้ของไทยที่แตกต่างจากภาคอื่น ๆ คือมีพื้นที่ติดกับทะเล ซึ่งในอดีตมีเรือสินค้าจากจีน อินเดียเซีย มาเลเซีย ผ่านมาเทียบท่าบริเวณแหลมมลายูเพื่อทำการแลกเปลี่ยนสินค้า จากผู้คนหลายชนชาติจึงเกิดการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมขึ้น (Srisatjang, 1990) สุ่มรดกความงดงามด้านวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัดคือ “เรือกอและ” ที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมไทย จีน มาเลเซีย และอินเดียเข้าด้วยกัน โดยมีลวดลายปรากฏตลอดลำเรืออย่างเห็นได้ชัด ในปัจจุบันเรือกอและได้กลายเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัดนราธิวาส เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีเรือกอและเยอะที่สุดในภาคใต้ของไทย และส่วนใหญ่จะอยู่ในชุมชนบ้านทอน ตำบลโคกเคียน และชุมชนบาละฮิล ตำบลบางนาค อำเภอเมือง ทั้งนี้ในแต่ละชุมชนจะมีจุดเด่นที่แตกต่างกันออกไปอย่างชุมชนบ้านทอน จะมีจุดเด่นด้านการต่อเรือและการเขียนลายเรือจากช่างฝีมือที่เต็มเปี่ยมไปด้วยประสบการณ์และจิตวิญญาณ ชุมชนบาละฮิลมีจุดเด่นด้านการทำประมงด้วยเรือกอและที่สะท้อนถึงวิถีการดำรงชีวิตของชาวเลแหลมมลายูที่ใช้เรือกอและเป็นพาหนะในการทำมาหากิน

ดังนั้น เมื่อความแตกต่างทางชาติพันธุ์มีการรวมกลุ่มกัน ก็จะทำให้เกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรม จากวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชนหมู่มากอย่างเห็นได้ชัดทุกภูมิภาคของไทย สู่การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์บริเวณแหลมมลายู กระทั่งเกิดเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่งดงาม ทีมผู้วิจัยจึงได้ลงพื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านทอน ตำบลโคกเคียน และชุมชนบาละฮิล ตำบลบางนาค ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและวิถีชีวิตผ่านลวดลายจิตรกรรมเรือกอและในจังหวัดนราธิวาส และวัฒนธรรมในชุมชนที่ยังคงยึดถือปฏิบัติอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวเลแหลมมลายู ซึ่งจะทำให้ชนรุ่นหลังเข้าใจวิถีชีวิตชาวประมงผ่านลวดลายจิตรกรรมเรือกอและ รวมถึงตระหนักในการรักษาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและวิถีชีวิตชาวประมงผ่านลวดลายจิตรกรรมเรือกอและในจังหวัดนราธิวาส

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แต่เดิมในธรรมชาติหรือไม่สามารถเกิดขึ้นได้ตามธรรมชาติ เว้นแต่จะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากกลุ่มคนหรือก่อตัวขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ที่เรียกว่ากลุ่มคนหรือสังคม โดยมีคุณสมบัติเฉพาะที่สามารถสะท้อนถึงความแตกต่างที่มีความโดดเด่นจากสิ่งอื่น ๆ ที่ปกติทั่วไป ซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องรักษาหรือตีตราบุคคลแต่ละคนให้มีความเป็นตัวตนของตนเองอย่างแท้จริงหรืออาจจะนำมาใช้กับสิ่งของกลุ่มคน ชุมชน สังคม ประเทศ เป็นต้น โดยอัตลักษณ์จะมีความเป็นเอกภาพหรืออาจจะมีความมากกว่าหนึ่งอัตลักษณ์ภายในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ เพราะเนื่องจากอัตลักษณ์สามารถเกิดการเปลี่ยนแปลงได้จากบริบทของสังคม จึงไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่จะบอกว่าอัตลักษณ์มีเพียงหนึ่งเดียว แต่จะมีความแตกต่างและโดดเด่นในตัวของมัน (Niyomrat, 2011; Jenkins, 2004)

2. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อนั้นเป็นการยอมรับในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ การปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ สิ่งที่เราควรทำหรือไม่ควรทำ ยึดมั่นในสิ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดหรือความศรัทธา และให้ความเคารพด้วยความเลื่อมใส แล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจไม่จำเป็นต้องตรงตามหลักเหตุผลและหลักวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้คนแสดงพฤติกรรมตามความเชื่อบุคคลมีความมั่นใจไว้วางใจ พร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่งและมีการถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ การยอมรับในอำนาจเร้นลับอื่น ๆ ไม่ต้องมีเหตุผลใด ๆ รองรับก็ได้ (Comin, 1996 ; Srisatjang, 1990)

3. แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต

วิถีชีวิต คือการกระทำตามวิธีการ แนวทาง แบบแผนในการดำเนินชีวิตและการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ได้มีการประกอบอาชีพทำมาหากินตามสภาพแวดล้อมที่มีการปักหลักตั้งฐานอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งติดเป็นนิสัย เกิดเป็นความผูกพันกันและมีกฎระเบียบขึ้น ซึ่งเป็นตัวสะท้อนทัศนคติและวัฒนธรรมของบุคคลหรือกลุ่มคน เนื่องจากวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมถูกกำหนดโดยวัฒนธรรมและรากเหง้าของมนุษย์ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตของชนกลุ่มใดหรือสังคมใด ๆ ก็ตามแต่ จะมีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะของตนเอง จึงไม่ถือว่าวัฒนธรรมของใครสูงหรือต่ำกว่า ลำหลังหรือป่าเถื่อนกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง (Khantikul, 2009; Supap, 1998; Natsupha, 1997)

4. แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่มิได้อยู่แล้วในสังคม และถูกนำมาใช้ในมิติที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งมิติที่กว้างขวางครอบคลุมในสิ่งที่ป็นรูปธรรม ได้แก่ เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและมิติที่เป็นนามธรรม อันได้แก่ เรื่องของวัฒนธรรม ความรู้ สติปัญญา และจิตใจ การมีอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนนั้นอาจจะดูได้จากสถิติตัวเลขที่แสดงถึงคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจสังคม การเมือง หรือ สิ่งแวดล้อม หรือการเติบโตเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม มีความเชื่อว่าทุนทางสังคมสามารถก่อให้เกิดพลัง เพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้ (Trakulwaranon, 2009; Romratanaphan, 2005; Office of the National Cultural Commission, 1997)

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนธันวาคม 2564 - เดือนตุลาคม 2565 มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้ให้ข้อมูลหลักใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จำนวนทั้งสิ้น 15 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ สามารถบอกเล่าถึงเรื่องราวและประสบการณ์ที่ตรงต่อวัตถุประสงค์ได้เป็นอย่างดีแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) ช่างทำเรือกอลและ และช่างเขียนลายเรือ จำนวน 4 คน และ 2) ชาวประมงที่ใช้เรือกอลและจำนวน 11 คน

2. เครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม ซึ่งสร้างตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ภายใต้กรอบแนวคิดอัตลักษณ์ความเชื่อและวิถีชีวิต แนวคิดทุนทางสังคม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

3.1 ติดต่อประสานงานผู้ที่สามารถให้ข้อมูล และทำการขออนุญาตเข้าไปเพื่อเก็บข้อมูลในพื้นที่ และสอบถามข้อมูลเบื้องต้น

3.2 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบในการออกแบบการวิจัย การกำหนดข้อคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์หรือเป็นโจทย์ในการสังเกตการณ์และศึกษาเปรียบเทียบปรากฏการณ์ที่พบโดยตนเองกับงานวิจัยอื่น ๆ ว่าเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่

3.3 ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และ วิธีการสังเกตการณ์ ซึ่งแต่ละวิธีการมีรายละเอียด ดังนี้ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้ข้อคำถามที่กำหนดในแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ในการสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการ ทั้งยังใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยผู้วิจัยได้เตรียมข้อคำถามแบบกว้าง ๆ มาล่วงหน้า แบบไม่จำกัดคำตอบในการพูดคุยร่วมกัน โดยมีประเด็นอื่น ๆ นอกเหนือจากประเด็นคำถาม และ 2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดโจทย์ในการสังเกตการณ์ไว้ล่วงหน้า เพื่อช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่พบในระหว่างภาคสนาม ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูล การถอดเทปสัมภาษณ์ จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ และจะตรวจสอบดูอีกครั้งหนึ่งว่าข้อมูลที่ได้มามีครบถ้วนเพียงพอและเหมาะสมต่อการนำไปวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป

3.5 นำข้อมูลมาวิเคราะห์ เขียนสรุป และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา

4. การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลแบบสามเส้า ได้แก่ 1) ด้านข้อมูล โดยพิจารณาแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าข้อมูลต่างสถานที่จะเหมือนกันหรือไม่ และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ 2) ด้านผู้วิจัย โดยการเปลี่ยนตัวผู้สังเกต หรือสัมภาษณ์ และ 3) ด้านวิธีรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีสังเกต ควบคู่ไปกับการซักถาม แล้ววิเคราะห์เนื้อหาเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี การใช้งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งวรรณกรรมต่าง ๆ มาอ้างอิง เพื่อนำมาเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ให้สอดคล้องกับประเด็นต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอทั้งหมด

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องและ: ทุนทางวัฒนธรรมสะท้อนวิถีแหลมมลายูไทย สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมง

ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ต่างมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ การกระทำสิ่งใดย่อมมีความเชื่อปะปนอยู่เสมอ เพราะความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ความเชื่อจึงกลายเป็นความคิด ความเข้าใจและการยอมรับนับถือ การเชื่อมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่ต้องมีเหตุผลใดมาสนับสนุนหรือพิสูจน์ เมื่อคนในชุมชนมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ไม่รูปแบบใดก็รูปแบบหนึ่ง แม้ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เช่นกัน ความเชื่อในภูตผีปิศาจเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ อย่างความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรืออกและเช่น ความเชื่อเกี่ยวกับจางิง ความเชื่อเกี่ยวกับแม่ย่านาง ความเชื่อเกี่ยวกับการทำประมง ความเชื่อเกี่ยวกับดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวที่บอกทิศทางเปรียบเสมือนเข็มทิศ ความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายจิตรกรรม อาทิ รูปนกกุหรังซึ่งอนกมาเขาะชูรอ รูปนกอินทรีย ลายมังกร หรือลวดลายที่มีสีสันฉูดฉาดและมีภาพสัตว์ที่น่าเกรงขาม เป็นต้นอย่างความเชื่อเกี่ยวกับจางิง จางิงเป็นส่วนที่ตั้งอยู่บริเวณหัวเรือปรากฏให้เห็นและเด่นชัดในทุกลำเรือ ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวประมงในอดีต

“...หัวเรือเป็นส่วนที่นำทางไปหาปลา เมื่อได้ปลาเยอะก็จะมีที่ตั้งดอกไม้บริเวณหัวเรือ เพื่อเป็นการขอบคุณเรือหรือเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับตนเอง...” (Chewo, August 7, 2022)

ภาพ 1 แสดงजापिंग
ที่มา: ผู้เขียน

ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ได้สอดคล้องกับความเชื่อเกี่ยวกับแม่น้ำนาง เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของสัมภเวสี บ้างก็มีลักษณะเป็นผู้หญิงหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น มีอิทธิพลต่อความเชื่อด้านจิตใจของชาวประมงพื้นบ้าน ทำหน้าที่คอยปกป้องคุ้มครองเจ้าของเรือ

“...เรือกอและทุกลำจะมีแม่น้ำนางประทับอยู่ สืบเนื่องจากไม้ที่ถูกโคนเพื่อนำมาทำเป็นเรือ เดิมทีมีแม่น้ำนางสถิตอยู่ก่อนแล้ว เมื่อนำไม้มาแปรรูปเพื่อใช้ทำเรือแม่น้ำนางก็ยังคงตามมาสถิตอยู่ในเรือลำนั้นด้วยเช่นกัน จึงมีการนำผ้า 7 สีมาผูกบริเวณหัวเรือพร้อมทั้งพวงมาลัยดอกไม้สดมาแขวนเพื่อการเคารพเพราะตามความเชื่อแม่น้ำนางจะประทับอยู่ที่บริเวณหัวเรือ สามารถนำพาความโชคดีหรือความหายนะมาให้ได้หากแสดงพฤติกรรมลบหลู่ เช่น เหยียบ นั่ง ตะ ข้าม หรือยื่นคำ หากฝ่าฝืนจะได้รับความเดือดร้อนจากเคราะห์ร้าย...” (Uma, August 7, 2022)

ภาพ 2 แสดงลวดลายจิตรกรรมที่มาจากเรื่องเล่า ตำนานและความเชื่อ
ที่มา: ผู้เขียน

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายจิตรกรรมเรือกอและ อย่างรูปนกกุหรังซึ่ง นกเขาเขาะซุรอรูปนกอินทรี ลายมังกร หรือลวดลายที่มีสีสันฉูดฉาดและมีภาพสัตว์ที่น่าเกรงขาม เป็นต้น ความเชื่อเกี่ยวกับรูปนกกุหรังซึ่ง เรื่องเล่าจากรุ่นสู่รุ่นของชาวประมงท่านหนึ่งได้เล่าว่า

“...ครั้งหนึ่งในขณะที่ได้ออกเรือหาปลาในทะเล เกิดเห็นนกบูหรังซึ่งโผล่ขึ้นมาจากน้ำแล้วมาเกาะบริเวณหัวเรือ สังเกตเห็นปากของนกกำลังคาบปลา จึงมีความเชื่อกันว่าหากบริเวณลำเรือมีรูปนกบูหรังซึ่งจะทำให้หาปลาเก่งเหมือนนกบูหรังซึ่ง...” (Jemae, August 7, 2022)

ความเชื่อเกี่ยวกับรูปนกอินทรี นกอินทรีเสมือนนกตัวหนึ่งซึ่งเป็นนกในตำนาน โดยทั่วไปเรียกว่า บูหรัง เรอดอ ตรงกับครุฑในนิยาย แต่ภาพนกอินทรีแสดงให้เห็นถึงความเป็นยุคสมัยใหม่ เชื่อกันว่ามีสายตาที่แหลมคม และมีความกล้าหาญ ไม่เกรงกลัวต่อภัยอันตราย รูปนกปักสิงห์ เป็นนกที่จับปลาเก่งมีการดัดแปลงรายละเอียดเพื่อให้แตกต่างกับนกบูหรังซึ่ง โดยการใส่เกล็ดใส่ลายมังกร มีความเชื่อกันว่าจะทำให้หาปลาได้เยอะขึ้น การมีสีสันทดลลายเรือที่ฉูดฉาดและมีภาพสัตว์ที่น่าเกรงขาม โดยเชื่อกันว่าเพื่อการสร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวประมงยามออกทะเลในช่วงเวลาที่ต้องฝ่าคลื่นลมแรง จากความเชื่อในเรื่องราวเกี่ยวกับจางิง ความเชื่อเกี่ยวกับแม่ย่านาง ความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายจิตรกรรม อาทิ รูปนกบูหรังซึ่ง รูปนกอินทรี นกเขาเขาะหรือลวดลายที่มีสีสันทดลลายและมีภาพสัตว์ที่น่าเกรงขาม อย่างที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ทราบถึงสิ่งที่ค้าจนจิตใจในการใช้ชีวิตของบรรพบุรุษที่เป็นชาวประมงในอดีตว่าการออกเรือเพื่อทำการประมงในแต่ละครั้งต้องอาศัยทั้งความเชื่อที่เกี่ยวกับเทพเจ้า ภูตผีปีศาจและความเชื่อที่เกี่ยวกับธรรมชาติ มีการส่งผ่านมายังรุ่นลูกหลานตามความเชื่อของคนในชุมชน โดยไม่มีการกำหนดว่าสิ่งนั้นถูกหรือผิด เพราะการยึดถือความเชื่อถือเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวประมงเอง จากเรื่องเล่าของช่างเขียนลายเรือท่านหนึ่งที่เคยมีประสบการณ์ในการทำประมงได้เล่าให้ฟังว่า

“...การออกเรือเพื่อหาปลาในแต่ละครั้ง หากแต่พบเจอกับมรสุมคลื่นลมแรงก็มีต่างอะไรกับเสมือนการโดนลงโทษและเป็นสิ่งที่น่ากลัวอย่างยิ่ง ถึงแม้ว่าจะใช้ชีวิตอยู่กับทะเลมาทั้งอายุไข แต่ความกลัวก็ยังมีเคยเลือนลางหายไป...” (Salai, August 7, 2022)

ดังนั้นความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมงที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวประมงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นดังรากฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เป็นสิ่งที่คอยยึดเหนี่ยวจิตใจยามที่ออกหาปลาในทะเลเพื่อประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว แต่เนื่องด้วยระยะเวลาที่ผ่านมายาวนานมีสิ่งต่าง ๆ เข้ามาแทรกแซงในเรื่องของความเชื่อ ทำให้ความเชื่อต่าง ๆ ของบรรพบุรุษกลายเป็นเพียงเรื่องเล่าของเด็กยุคใหม่ในปัจจุบัน

เรือกอและกับวิถีชีวิตชาวประมง

เรือกอและสัญลักษณ์อันโด่งดังของเมืองนราธิวาส ซึ่งเป็นเรือที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของชาวนราธิวาสตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นดังรากฐานในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เรือกอและทุกลำจะผ่านฝีมือการตัดต่อไม้แต่ละท่อนด้วยมือของนายช่างใหญ่ที่มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษกว่า 40 ปี โดยแต่ละลำจะใช้เวลาถึง 3 - 4 เดือน เพราะมีขั้นตอนการทำหลายขั้นตอน โดยเฉพาะขั้นตอนการลงสีลวดลายนั้นจะต้องใช้ความชำนาญเป็นอย่างมาก เมื่อเรือลำหนึ่งเสร็จสมบูรณ์จะกลายเป็นงานศิลปะที่ถูกสรรค์สร้างขึ้นมาได้อย่างวิจิตรงดงาม

“...ตลอดระยะเวลากว่า 40 ปีที่ทำเรือกอและมาก็เพราะความรักและความชอบจนกระทั่งถึงทุกวันนี้รู้สึกว่าได้กลายเป็นบุคคลที่สืบทอดมรดกอันล้ำค่าของชาติไว้ รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้เกิดมาแล้วมีชีวิตที่ผูกติดกับเรือกอและตั้งแต่เด็ก ๆ จะอนุรักษ์และสืบทอดให้ลูกหลาน เพราะการทำเรือกอและนั้นทำยากมาก เนื่องจากต้องอาศัยประสบการณ์และเทคนิคต่าง ๆ ที่สั่งสมจากประสบการณ์...” (Uma, August 8, 2022)

จากความภาคภูมิใจของช่างทำเรือกอและที่บรรจงสร้างด้วยความประณีตละเอียดละไมและด้วยใจที่รักยิ่งก็ได้ส่งวัฒนธรรมทางวัตถุขึ้นสู่ชาวประมงผู้ดำรงด้วยวิถีสร้างสรรค์เจริญทางปัญญา เพื่อการทำมาหาเลี้ยงชีพตน ครอบครัวและพวกพ้อง อย่างชาวประมงท่านหนึ่งที่เล่าให้ฟังด้วยเหตุผลที่ใช้เรือกอและเป็นยานพาหนะในการทำประมง

“...ผมเลือกที่จะใช้เรือกอและก็เพราะว่า เรือกอและมีความทนทานมากกว่าเรือชนิดอื่นที่เป็นเรือประมงพื้นบ้าน อย่างเรือท้ายตัดจะเห็นได้ว่าอายุการใช้งานเต็มที่ได้เพียงแค่ 5 ปี แต่เรือกอและนั้นมียุการใช้งานได้ถึง 7 ปีโดยที่ลวดลายยังคงมีความสวยงามอยู่เช่นเดิม...” (Lamae, August 7, 2022)

เรือกอและมีลักษณะสวยงามด้วยศิลปะพื้นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์ของนราธิวาสที่ระบายอยู่บนลำเรืออย่างงดงาม ทั้งนี้กลุ่มชาวประมงในจังหวัดนราธิวาสที่ต้องใช้เรือกอและในการออกทะเลเพื่อหาเลี้ยงชีพทุก ๆ วัน ตั้งแต่เวลา 05.00 น. โดยประมาณ เพื่อออกหาปลาในทะเลจนกระทั่งกลับเข้าฝั่งอีกครั้งเวลา 13.00 - 16.00 น. โดยประมาณ ดังนั้นชาวไทยมุสลิมเริ่มมีการตกแต่งลวดลายจิตรกรรมบนเรือกอและเพราะเนื่องจากชาวไทยมุสลิมในเขตชายแดนภาคใต้ที่มีวัฒนธรรมทางศิลปะมาตั้งแต่บรรพชน ซึ่งแสดงให้เห็นปรากฏในด้านด้านสวยงามด้วยศิลปะพื้นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์ของนราธิวาสที่ระบายอยู่บนลำเรืออย่างงดงาม ทั้งนี้ชาวประมงในจังหวัดนราธิวาสยังใช้เรือกอและในการออกทะเลและหาเลี้ยงชีพ และหากเมื่อถึงเทศกาลวันฮารีรายอ หรือวันละศีลอด ชาวไทยมุสลิมจะหยุดออกหาปลา เพื่อร่วมการแข่งขันเรือกอและในกลุ่มชาวประมงเพื่อความสนุกสนานและยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้อีกด้วย

ความสัมพันธ์ความเชื่อกับวิถีชีวิตของชาวประมงผ่านลวดลายจิตรกรรมเรือกอและ

เรือกอและ สัญลักษณ์อันโด่งดังของเมืองนราธิวาส ซึ่งเป็นเรือที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของชาวนราธิวาสตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นดังรากฐานในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เรือกอและทุกลำจะผ่านฝีมือการตัดต่อไม้แต่ละท่อนด้วยมือของนายช่างใหญ่ที่มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษกว่า 40 ปี โดยแต่ละลำจะใช้เวลาถึง 3 - 4 เดือน เพราะมีขั้นตอนการทำหลายขั้นตอน โดยเฉพาะขั้นตอนการลงสีลวดลายนั้นจะต้องใช้ความชำนาญเป็นอย่างมาก เมื่อเรือลำหนึ่งเสร็จสมบูรณ์จะกลายเป็นงานศิลปะที่ถูกสรรค์สร้างขึ้นมาได้อย่างวิจิตรงดงาม ดังนั้น ความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมงที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของชาวประมงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นดังรากฐานในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน เป็นสิ่งที่คอยยึดเหนี่ยวจิตใจยามที่ออกหาปลาในทะเลเพื่อประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว แต่เนื่องด้วยระยะเวลาที่ผ่านมายาวนานมีสิ่งต่าง ๆ เข้ามาแทรกแซงในเรื่องของความเชื่อ ทำให้ความเชื่อต่าง ๆ ของบรรพบุรุษกลายเป็นเพียงเรื่องเล่าของเด็กยุคใหม่

เมื่อเรื่องราวของบรรพบุรุษในอดีตที่ยังคงยึดถือความเชื่อต่าง ๆ เพื่อเป็นแรงบันดาลใจในการใช้ชีวิต จึงเกิดเป็นความคิดความเข้าใจและการยอมรับนับถือ เชื่อมมั่นในสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้และสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ อย่างที่หลายคนอาจเคยได้ยินคำพูดของปู่ ย่า ตา ยาย หรือพ่อแม่ที่เคยสั่งห้ามนั้นห้ามนี้ ด้วยกับเหตุผลที่ดูท่าจะอธิบายได้ยากและไม่มีหลักการใดที่สามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงเหล่านั้นได้ แต่ลูก ๆ หลาน ๆ อย่างเราก็มักจะยอมทำตามถึงแม้ในใจหลายคิดอาจจะคิดคัดค้านหรือเกิดข้อสงสัยกับคำพูดดังกล่าว แต่ก็เพียงทำได้แค่สงสัยซึ่งเป็นสิ่งที่น่าแปลกใจยิ่งนักที่ว่าความเชื่อต่าง ๆ ที่ส่งต่อกันมามักจะถูกยึดถือปฏิบัติโดยส่วนใหญ่ อย่างความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวประมง อาทิ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องราวของแม่น้ำนาง ความเชื่อเกี่ยวกับจางิง หรือแม้กระทั่งความเชื่อเรื่องราวศิลปะในตำนานที่สะท้อนถึงจิตวิญญาณการดำรงชีวิต ทั้งลวดลายและจิตรกรรมที่เป็นสิ่งดลบันดาลให้มีแต่เรื่องราวดี ๆ และเป็นกำลังใจในการดำรงวิถีของชาวประมง

“...เรือกอและนับว่าเป็นภูมิปัญญาหนึ่งของชาวแหลมมลายูที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น เรือกอและมีรูปทรงที่เรียวชูหัวกับหางขึ้นเหมือนปลา มีส่วนหัวและมีส่วนท้าย ข้อดี ของเรือกอและก็คือสามารถที่จะฝ่าคลื่นลมได้ ยามมีมรสุมก็สามารถออกหาปลาได้ ซึ่งเป็นความโดดเด่นเฉพาะของเรือกอและ ทำให้เรือกอและมีอยู่อย่างยาวนานจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ได้ นอกจากนี้เรือกอและยังมีลวดลายสีสันทันที่แปลกตาไม่เหมือนใคร ซึ่งเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของเรือกอและ โดยประกอบไปด้วยลวดลายต่าง ๆ ที่แฝงไปด้วยความเชื่อ ความคิดสร้างสรรค์ ทำให้เราได้นึกถึงบรรพบุรุษ นึกถึงภูมิปัญญาว่าชาวประมงเรือทะเลนั้นสามารถที่จะสร้างสรรค์ลวดลายจนมาถึงทุกวันนี้ได้...” (Chea Wae, 8 August, 2022)

จึงเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากความเชื่อของผู้คนในอดีตสู่วิถีการดำรงชีวิตของคนในปัจจุบันที่ยังคงดำรงชีวิตตามแบบแผนฉบับชาวเลแหลมมลายู วิถีชาวเลหรือชาวประมงแถบแหลมมลายูอาจมีความแตกต่างจากบริบทพื้นที่อื่น ๆ เนื่องด้วยกับชาติพันธุ์ สภาพแวดล้อมและสภาพพื้นที่ที่มีอาณาเขตติดกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาเลเซีย จึงอาจมีขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันในด้านของภาษา อาหาร การแต่งกาย การละเล่น รวมทั้งวิถีการดำรงชีวิต โดยเฉพาะผู้ที่ที่มีอาณาบริเวณติดกับทะเลจะมีอัตลักษณ์ความโดดเด่นที่ไม่เหมือนใครในเรื่องของยานพาหนะที่ใช้ในการประกอบอาชีพของชาวเลแหลมมลายู นั่นก็คือ “เรือกอและ” ที่มีการผสมผสานระหว่างศิลป์ไทย ศิลป์จีน และศิลป์มลายูเข้าด้วยกัน กระทั่งเกิดเป็นลวดลายที่สวยงามและมีความประจักษ์ยิ่ง ลวดลายจิตรกรรมที่มักจะปรากฏให้เห็นตลอดลำเรือ อาทิ ลายไทย ลายมลายู ภาพนกบุหงาซึ่งอภาพมังกร ภาพนกอินทรี ภาพนกปักษี เป็นต้น โดยลวดลายจิตรกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏให้เห็นมักจะมีมีความหมายที่ซ่อนอยู่ หรือบางลวดลายจิตรกรรมอาจมีความเชื่อ ตำนาน หรือเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่สื่อถึงวิถีการดำรงชีวิตของบรรพบุรุษที่เป็นชาวประมงในอดีต

“...เรือกอและลำใหญ่สามารถที่จะนำพาชีวิตนับสิบคนได้ จากฝั่งสู่ท้องทะเลเพื่อหาปลาหารายได้ นอกจากนี้เรือกอและไม่ใช่แค่เพียงยานพาหนะเลี้ยงปากท้อง แต่เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่บอกเล่าถึงวิถีชีวิต และความสมบูรณ์ของท้องทะเลนราธิวาส...” (Salai, August 8, 2022)

ดังนั้นเรือกอและเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุชิ้นหนึ่งที่สะท้อนความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมงแหลมมลายูในอดีต ผ่านเรื่องราวลวดลายจิตรกรรมเรือกอและเสมือนจิตรกรรมหนึ่งที่ทรงคุณค่า ซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาและจิตวิญญาณของชาวประมงในจังหวัดนราธิวาส อันก่อให้เกิดความรัก ความร่วมมือและความสามัคคี เป็นสิ่งปลูกจิตสำนึกและทำให้ตระหนักถึงคุณค่า เพื่อช่วยกันอนุรักษ์ รักษา ฟื้นฟูและพัฒนาเรือกอและเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้จักคุณค่าความสำคัญของเรือกอและต่อวิถีการดำเนินชีวิต และยังคงสืบสานวัฒนธรรมทางวัตถุชิ้นนี้ถึงแม้ว่าเวลาจะเปลี่ยนผ่านไปนานแค่ไหน แต่เรือกอและยังคงซุกซนอัตลักษณ์ความโดดเด่นอยู่คู่ชาวเลแหลมมลายูไทยสืบไป

อภิปรายผลการวิจัย

ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและวิถีชีวิตชาวประมงผ่านเรือกอและในจังหวัดนราธิวาส สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเด็น

1) ความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมงที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวประมงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นดังรากฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เป็นสิ่งที่คอยยึดเหนี่ยวจิตใจยามที่ออกหาปลาในทะเลเพื่อประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว แต่เนื่องด้วยระยะเวลาที่ผ่านมายาวนานมีสิ่งต่าง ๆ เข้ามาแทรกแซงในเรื่องของความเชื่อ ทำให้ความเชื่อต่าง ๆ ของบรรพบุรุษกลายเป็นเพียงเรื่องเล่าของเด็ดยุคใหม่ในปัจจุบัน สอดคล้องกับ Pongsapich, (1990) ที่กล่าวถึง ความเชื่อ นั้นหมายถึง ความคิด ความเข้าใจและการยอมรับนับถือ การเชื่อมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่ต้องมีเหตุผลใดมาสนับสนุนหรือพิสูจน์ ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ต่างมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ การกระทำสิ่งใดย่อมมีความเชื่อปะปนอยู่เสมอ เพราะความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ และสอดคล้องกับ Phannarat (2016) ที่กล่าวว่า สังคมมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ไม่รูปแบบใดก็รูปแบบหนึ่ง แม้ความเชื่อบางศาสนาก็รวมถึงความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน ความเชื่อในภูตผีปิศาจเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ซึ่งเช่นเดียวกับผลการวิจัย ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรือกอและ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับจางิง ความเชื่อเกี่ยวกับแม่ย่านาง ความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายจิตรกรรม อาทิ รูปนกบุหงาซึ่งอ รูปนกอินทรี รูปนกปักษี ลายมังกร หรือลวดลายที่มีสีสันฉูดฉาดและมีภาพสัตว์ที่น่าเกรงขาม เป็นต้น ในส่วนของความเชื่อเกี่ยวกับแม่ย่านาง เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของสัมภเวสี บ้างก็มีลักษณะเป็นผู้หญิงหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น มีอิทธิพลต่อความเชื่อด้านจิตใจของชาวประมงพื้นบ้าน ทำหน้าที่คอยปกป้องคุ้มครองเจ้าของเรือ

2) เรือกอและมีลักษณะสวยงามด้วยศิลปะพื้นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์ของนราธิวาสที่ระบายนอยู่บนลำเรืออย่างงดงาม ทั้งนี้ชาวประมงในจังหวัดนราธิวาสยังใช้เรือกอและในการออกทะเลและหาเลี้ยงชีพ และหากเมื่อถึงเทศกาลวันฮารีรายอ หรือวันละศีลอด ชาวไทยมุสลิมจะหยุดออกหาปลา เพื่อร่วมการแข่งขันเรือกอและในกลุ่มชาวประมงเพื่อความสนุกสนานและยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและเรียนรู้อีกด้วย เช่นเดียวกับข้อมูลของ Je So Hoh (2009) ที่ได้อธิบายเกี่ยวกับ เรือกอและกับวิถีชีวิตของชาวประมง ชายฝั่งของชาวประมงที่มีต้นกำเนิดมาจากจังหวัดนราธิวาส และในขณะเดียวกันชุมชนบ้านทอนได้นำเรือมาเขียนลวดลายอันมีการผสมผสานระหว่างศิลปะไทย ศิลปะมลายู และศิลปะจีนเข้าด้วยกัน เป็นลวดลายจิตรกรรมรูปลักษณะของสัตว์ต่าง ๆ ที่มาจากวรรณคดี เรื่องเล่าหรือเรื่องราวจากตำนานพื้นบ้าน เช่น นาค สิงห์หนุมาน กิณรี เงือกและครุฑ เป็นต้น นับได้ว่าเป็นทุนสังคมที่สะท้อนวัฒนธรรมชุมชน ในการพยายามแก้ปัญหาที่ครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ การทำมาหากิน และระบบเศรษฐกิจ (Jeawkok, 2016) บางลวดลายที่มาจากเรื่องเล่าของบรรพบุรุษอย่างลวดลายที่มีความโค้งงอและมีสีสันฉูดฉาด เปรียบดั่งน้ำทะเลที่มีคลื่นลม ส่วนสีสันฉูดฉาดเปรียบดั่งการข่มทะเลหรือเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจยามออกสู่ทะเล ทั้งนี้เนื่องจากความสวยงามของลวดลายบนเรือจึงสะท้อนอัตลักษณ์ความสง่างามอยู่ตลอดลำเรือกอและยามออกหาปลา นับเป็นความภาคภูมิใจของผู้คนในชุมชนตลอดแนวชายฝั่งทะเลจังหวัดนราธิวาส ทั้งนี้เรือกอและยังเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการประกอบอาชีพของชาวประมงอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของ Narathiwat Provincial Office (2003) ที่อธิบายถึงวิถีชีวิตของชาวประมงกับเรือกอและรวมถึงชุมชน ว่าเมื่อถึงเทศกาลวันฮารีรายอหรือวันละศีลอด ชาวไทยมุสลิมจะหยุดออกหาปลาประมาณ 1 - 3 วัน เพื่อร่วมพิธีทางศาสนาและมีการละเล่นมหรสพอย่างสนุกสนานครั้งหนึ่งครั้ง รวมทั้งการจัดให้มีการแข่งเรือกอและในกลุ่มชาวประมงด้วยกัน รวมถึงกำหนดให้มีการแข่งขันเรือกอและด้วยฝีพายและชิงถ้วยพระราชทานทำให้คนรุ่นหลังได้รู้จักคุณค่าความสำคัญของเรือกอและวิถีการดำเนินชีวิต และยังคงสืบสานวัฒนธรรมนี้อยู่

3) ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับวิถีชีวิตของชาวประมง นั้นแสดงภาพได้จากเรือกอและ ที่แสดงถึงการดำรงวิถีชีวิตของชาวประมงที่อยู่กับธรรมชาติ สู่ภาพสะท้อนลวดลายจิตรกรรมอันประจักษ์ตลอดลำเรือที่แผ่ไปด้วยตำนานและความเชื่อผ่านลวดลายจิตรกรรมเรือกอและ เช่นเดียวกับการศึกษาของ Natsupha (1997) ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมทางศิลปะมาตั้งแต่บรรพชน ซึ่งแสดงให้เห็นปรากฏในด้านสวยงามด้วยศิลปะพื้นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์ของนราธิวาสที่ระบายนอยู่บนลำเรืออย่างงดงาม ขณะที่ Rakprayoon (2002) ได้กล่าวถึงเรือกอและว่าไม่ได้เป็นเพียงแค่เรือหาปลา เป็นความสัมพันธ์ที่มีรากฐานจากการปรับตัวของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมจากการสังสรรค์ประสพการณ์ของคนหลายชั่วอายุ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เรียกว่าวัฒนธรรมมักจะแฝงตัวอยู่ในกระบวนการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งสัมพันธ์กับการศึกษาวิถีชีวิตชุมชนของ Supap (1998) ที่ได้สรุปว่าวิถีชีวิตของแต่ละชุมชนแต่ละสังคมจึงถูกกำหนดให้เกิดความแตกต่างกันด้วยวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ดังความสัมพันธ์ของเรือกอและเมื่อเรื่องราวความเชื่อจากบรรพบุรุษสู่สิ่งที่ก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจในการทำงาน เรือกอและจึงเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุชิ้นหนึ่งที่สะท้อนความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวประมงแหลมมลายูในอดีต ผ่านเรื่องราวลวดลายจิตรกรรมเรือกอและเสมือนจิตรกรรมหนึ่งที่ทรงคุณค่า จากการผสมผสานตั้งแต่เรื่องราวทางวัฒนธรรม การปะทะสรรค์ทางวัฒนธรรมบริเวณแหลมมลายูของคนหลากหลายชนชาติอย่างไทย จีน มาเลเซีย อินโดนีเซีย จึงเป็นพื้นที่แห่งความงดงามที่นาภาคภูมิใจของคนในจังหวัดนราธิวาส ซึ่งสามารถสะท้อนภูมิปัญญาและจิตวิญญาณของชาวประมงในจังหวัดนราธิวาส อันก่อให้เกิดความรัก ความร่วมมือและความสามัคคี เป็นสิ่งปลูกจิตสำนึกและทำให้ตระหนักถึงคุณค่า เพื่อช่วยกันอนุรักษ์ รักษา พัฒนาเรือกอและเพื่อให้คนรุ่นหลังได้รู้จักคุณค่าความสำคัญของเรือกอและต่อวิถีการดำเนินชีวิต และยังคงสืบสานวัฒนธรรมทางวัตถุชิ้นนี้ถึงแม้ว่าเวลาจะเปลี่ยนผ่านไปนานแค่ไหน แต่เรือกอและยังคงชูอัตลักษณ์ความโดดเด่นอยู่คู่ชาวเลแหลมมลายูไทยสืบไป

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

บทความ ลวดลายเรือโกและ: วิถีชีวิตและความเชื่อของชาวประมง ในจังหวัดนราธิวาส เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อของบรรพบุรุษผ่านลวดลายสีบนที่สวยงามที่นำมาเขียนเป็นลายเรือโกและมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของชาวประมงในการใช้เรือโกและเป็นยานพาหนะประกอบอาชีพ รวมถึงการจัดกิจกรรมเพื่อความสนุกสนาน ลวดลายจิตรกรรมที่แฝงไปด้วยตำนานและความเชื่อของเรือโกและเป็นสัญลักษณ์อธิบายถึงอดีตของจังหวัดนราธิวาส ที่เป็นพื้นที่แห่งการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม สะท้อนการดำรงวิถีชีวิตของชาวประมงที่อยู่กับธรรมชาติ เป็นอัตลักษณ์ความงามที่อยู่คู่แหลมมลายูไทย

จากผลการศึกษาข้างต้นพบข้อจำกัดในการวิจัยในประเด็นพื้นที่ ที่ผู้ศึกษาได้ดำเนินการเพียง 2 พื้นที่ คือ ชุมชนบ้านทอน ตำบลโคกเคียน และชุมชนบาละฮิล ตำบลบางนาค และกลุ่มสายช่างทำเรือโกและ ช่างเขียนลายเรือโกและ ที่สูงอายุ รวมถึงการถ่ายทอดความรู้ให้คนรุ่นใหม่และคนที่สนใจ จึงมีข้อเสนอให้ศึกษาในพื้นที่อื่นๆเพิ่มเติม รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรเร่งดำเนินการถอดองค์ความรู้และเก็บบันทึกไว้ เพื่อให้ผู้ที่สนใจจะศึกษา เพื่อสืบทอดและสืบสานวัฒนธรรมทางวัตถุชิ้นนี้ให้คงอยู่สืบไป รวมถึงสามารถสร้างงานและรายได้ให้กับชุมชน รวมถึงการศึกษาวิจัยต่อเนื่องในพื้นที่อื่นๆ ที่ใช้เรือโกและ และนำปรากฏการณ์มาเปรียบเทียบกับเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่หลากหลายมุมมอง

References

- Chea Wae, H. (2022, 8 August). Ko Lae Boat's painter. Interview.
- Chewo, M. (2022, 7 August). Ko Lae Boat's builder. Interview.
- Comin, S. (1996). *Belief*. Retrieved on 28 May 2023, from http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/udon/upload/socities9_10.html#a1
- Je So Hoh, J. (2009). *Appearance of Pattani locality* (Master's Degree Thesis of Thai Art Program). Silpakorn University.
- Jeawkok, J., Dhammasaccakarn, W., Laeheem, K., & Sangkaratd, U. (2016). Participatory development model for the community welfare by fishermen on the andaman coast. *Journal of Social Development*, 2(17), 21-35. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsd/article/view/100906>
- Jenkins, R. (2004). *Social identity*. New York: Routledge.
- Jemae, T. (2022, 7 August). Fishermen who own the Ko Lae Boat. Interview.
- Khantikul, P. (2009). *A Study of community life at Pracharabueham temple, Dusit District, Bangkok* (Research report). Bangkok: Suan Sunandha Rajabhat University.
- Lamae, A. (2022, 7 August). Ko Lae Boat's painter. Interview.
- Narathiwat Provincial Office (2003). *History of Kor Lae boats*. Narathiwat: Narathiwat Provincial Office.
- Natsupha, C. (1997). *Thai culture and the social change movement*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Niyomrat, R. (2011). *Research report on Thai Benjarong pattern identity*. Bangkok: Suan Sunandha Rajabhat University.
- Office of the National Cultural Commission. (1997). *Cultural speech of cultural experts*. Bangkok: Teachers Council Ladprao Printing House.

- Phannarat, N. (2016). Constructing meaning about “Mae Yanang” of local fishermen in Songkhla Province. *Academic Journal of Thonburi University*, 10(23), 35-39.
- Piromkaew, S. (2001). *“Social Organization” Humans and Society*. Bangkok: Thammasat University.
- Pongsapich, A. (1990). *Culture, Religion and Ethnicity: An Anthropological Analysis of Thai Society*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Rakprayoon, T. (2002). *The dissemination of Japanese youth culture through media in Thailand*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Romratanaphan, W. (2005). *Social capital*. Bangkok: Learning Project for Happy Community.
- Salai, A. (2022, 8 August). Fishermen who own the Ko Lae Boat. Interview.
- Salai, H. (2022, 7 August). Fishermen who own the Ko Lae Boat. Interview.
- Srisatjang, S. (1990). *Social integration. - Thai Buddhist culture and Thai Muslims Appeared in playing casting in Kantang District, Trang Province* (Master's Degree Thesis). Srinakharinwirot University, Songkhla.
- Supap, S. (1998). *Thai society and Thai culture, family values, religion, traditions*. Bangkok: Thai Wattana Panich.
- Trakulwaranon, P. (2009). *Social capital and civil society: From theory to methodology*. Bangkok: Sanya Thammasak Institute for Democracy Thammasat University.
- Uma, A. (2022, 7 August). Ko Lae Boat’s builder. Interview.
- Uma, M. (2022, 8 August). Ko Lae Boat’s builder. Interview.

Local Wisdom Vocabulary in Thai Southern Thai Dialects,
Khao Khao Subdistrict, La-ngu District, Satun Province
คำศัพท์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล

Jariya Kophatthasirikul*

จริยา ก่อภทสิริกุล*

Faculty of Humanities and Social Sciences, Songkhla Rajabhat University

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

*Corresponding Author, E-mail: jariya.no@skru.ac.th

Article Info

- Received: September 10, 2023
- Revised: December 2, 2023
- Accepted: January 10, 2024
- Available online: April 22, 2024

Abstract

The purpose of this study is to investigate local wisdom in Khao Khao Subdistrict, La - ngu District, Satun Province, and to analyze local wisdom vocabulary in the Thai dialect in Khao Khao Subdistrict. Two male and female representatives, esteemed members of the community who strictly adhere to language standards, participated in the study. Information was gathered through in - depth group interviews with local inhabitants and reported using descriptive analytic techniques. The research identified 8 characteristics of local wisdom in Khao Khao Subdistrict: ancestral settlement, food and cooking methods, occupation and work practices, tree planting, diseases and medicine, ethnology, teachings, recreation and festivals, and significant days. When local wisdom words in the Thai language specific to Khao Khao Subdistrict were categorized according to semantics field theory, they fell into 8 categories: 12 words related to vocations, 17 verbs, 15 equipment - related words, 22 plant - related terms, 15 food - related words, 10 words related to faith, 3 recreational terms, and 2 words related to hairstyles. The results of the study reveal local wisdom concerning both humans and supernatural beings. These relationships significantly impact daily life and contribute to the unique local wisdom of the community. The examination of vocabulary reflecting wisdom highlights linguistic concepts. Additionally, these words can be leveraged to support and enhance the community's economy.

Keywords: Local wisdom vocabulary, Semantics field theory, Southern Thai Dialects

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล และวิเคราะห์คำศัพท์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล มีตัวแทนผู้บอกภาษาเพศชายและเพศหญิงที่เป็นประชาชนชาวบ้านในชุมชนและเข้าเกณฑ์คุณสมบัติของผู้บอกภาษาอย่างเคร่งครัดจำนวน 2 คน และใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่มเชิงลึกกับชาวบ้านในชุมชนประกอบ รายงานผลแบบพรรณนาวิเคราะห์ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูลมี 8 ลักษณะ คือ การตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษ อาหารและวิธีการทำอาหาร อาชีพและวิธีการประกอบอาชีพ ต้นไม้พืชพรรณ โรคและยารักษาโรค ความเชื่อทางคติชนวิทยา คำสอน การละเล่น และเทศกาลและวันสำคัญ เมื่อผู้วิจัยนำคำศัพท์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว มาจัดกลุ่มความหมายตามทฤษฎีการจัดกลุ่มความหมาย พบว่าสามารถจัดกลุ่มคำศัพท์ได้เป็น 8 กลุ่ม คือ คำเรียกบุคคล จำนวน 12 คำ คำเรียกกริยาอาการ จำนวน 17 คำ คำเรียกสิ่งของเครื่องใช้จำนวน 15 คำ คำเรียกพืชพันธุ์ จำนวน 22 คำ คำเรียกอาหาร จำนวน 15 คำ คำเรียกเกี่ยวกับความเชื่อ จำนวน 10 คำ คำเรียกการละเล่น จำนวน 3 คำ และคำเรียกการเกลาผม จำนวน 2 คำ ผลการวิจัยนี้ สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ทั้งสามประการส่งผลต่อการดำรงชีวิตและก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ส่วนการศึกษาคำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาแสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ทางด้านภาษา ยิ่งไปกว่านั้น คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาเหล่านี้สามารถนำไปต่อยอดหรือยกระดับชุมชนในเชิงเศรษฐกิจได้ต่อไป

คำสำคัญ: คำศัพท์ภูมิปัญญา, จังหวัดสตูล, ภาษาไทยถิ่นใต้

บทนำ

ภาษาเป็นวัฒนธรรมหรือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ผลผลิตทุกอย่างทางวัฒนธรรมต้องใช้ภาษาสำหรับเรียกชื่อและกำหนดความหมายโดยเป็นตามข้อตกลงระหว่างคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมทางจิตใจหรือวัฒนธรรมนามธรรมจำพวกความเชื่อ ความรู้ หรือความคิด ต้องอาศัยภาษาช่วยอธิบาย ทำความตกลง หรือทำความเข้าใจ ภาษาเป็นประหนึ่งชีวิตหรือวิญญาณของวัฒนธรรม การสืบทอดทางวัฒนธรรมจะดำเนินไปด้วยความยากลำบากอย่างยิ่งถ้ามนุษย์ไม่มีภาษาใช้ ภาษากับวัฒนธรรมจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด (Thongchuy, 1993) ในสังคมเราสามารถสังเกตเห็นความแตกต่างทางวัฒนธรรมในกลุ่มสังคมรอบตัว เมื่อมนุษย์มีวัฒนธรรมต่างกัน ก็จะนำไปสู่วิถีชีวิตที่แตกต่างกันด้วย ภาษาที่จะใช้เรียกสิ่งต่าง ๆ รอบตัวก็จะต่างไปด้วย

ภาษาไทยถิ่นใต้เป็นภาษาที่สะท้อนวัฒนธรรมเก่าแก่ภาษาหนึ่ง ผู้พูดภาษาไทยถิ่นใต้มีรากฐานมาจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาอย่างยาวนาน โดยหลักฐานทางโบราณคดีก็แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ขว - มลายู เขมร มอญ อินเดีย จีน ซาไก อูรักลาไย รวมถึงกลุ่มชาวตะวันตก การแสดงออกทางวัฒนธรรมกับการใช้ภาษาในแต่ละพื้นที่หรือแต่ละจังหวัดจึงแตกต่างกันไปตามประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้น ๆ

จังหวัดสตูลเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคใต้ที่มีประวัติศาสตร์และตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ที่น่าสนใจ เนื่องจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า เดิมสตูลเคยเป็นตำบลหนึ่งของไทรบุรีชื่อว่า “มูเก็มสโตย” สมัยนั้นไทรบุรีแบ่งการปกครองออกเป็น 4 เขต คือ ไทรบุรี กะบังปาสุ ปะลิส และสตูล ต่อมากะบังปาสูรวมเข้ากับไทรบุรี พร้อมกับยกฐานะสตูลขึ้นเป็นนครโดยหรือเมืองสตูล ขึ้นกับเมืองสงขลาและนครศรีธรรมราชตามลำดับ (Reungnarong, 2011) ความผกผันทางการเมืองที่ทำให้เมืองสตูลต้องปรับเปลี่ยนผู้นำ เป็นเหตุให้เมืองสตูลได้รับอิทธิพลของเมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราชอยู่พอสมควร และเมื่อเส้นทางคมนาคมความนิยม - สตูล เริ่มใช้งานทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนต่างถิ่นเข้ามาในพื้นที่จังหวัดสตูล มาอยู่ร่วมกับคนพื้นเมืองเดิมที่เป็นคนไทยมุสลิมก็เกิดการผสมผสานกันของกลุ่มชนหลายถิ่น

จังหวัดสตูลทางตอนเหนือและตะวันออกมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดตรัง จังหวัดพัทลุง จังหวัดสงขลา ของประเทศไทย ทางตอนใต้ติดต่อกับรัฐเปอร์ลิสและรัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย ทางตะวันตกติดต่อกับทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดีย จังหวัดสตูลแบ่งเขตการปกครองเป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสตูล อำเภอลง อําเภอควนกาหลง อำเภอทุ่งหว้า อำเภอควนโดน อำเภอท่าแพ และอำเภอมะนัง มีประชากรทั้งสิ้น 287,426 คน คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ 74.10 ศาสนาพุทธร้อยละ 25.81 ศาสนาคริสต์และอื่น ๆ ร้อยละ 0.09 (Satun Primary Educational Service Area Office, 2010) เนื่องจากจังหวัดสตูลมีพรมแดนที่ติดต่อกับทั้งประเทศมาเลเซียและประเทศไทยจึงเกิดเป็นสังคม “พหุวัฒนธรรม” ที่เป็นศูนย์รวมของกลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามและใช้ภาษามลายูถิ่นกับกลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธและใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามแต่ใช้ภาษาไทยถิ่นใต้อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งความแตกต่างทางวัฒนธรรมและทางภาษาของกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่มนี้ ทำให้จังหวัดสตูลมีความแตกต่างที่น่าสนใจทั้งในเชิงวัฒนธรรมและเชิงภาษา

จากการลงพื้นที่เบื้องต้นและค้นคว้างานวิจัยภาษาไทยถิ่นใต้ในจังหวัดสตูล (Sma - un, & Sma - un, 2016) แสดงให้เห็นว่าภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอลง จังหวัดสตูล ใช้ภาษาที่แตกต่างจากภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ อย่างเป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะคำศัพท์ที่เป็นวัฒนธรรมระดับรากเหง้า อาทิ คำว่า “หนับเพลลา” “แม่เสื้อ” “กาแปด” รวมไปถึงคำศัพท์เกี่ยวกับวัฒนธรรมขนบปฏิบัติที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน เช่น วัฒนธรรมการปลูกข้าว การเลี้ยงสัตว์ การแต่งงาน เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น งานวิจัยด้านภาษาถิ่นในหลายงานยังแสดงผลการศึกษาที่ระบุว่าอัตลักษณ์ชุมชนสามารถสะท้อนผ่านภาษาที่คนในชุมชนใช้และยังสามารถรวมใจให้คนในชุมชนกลับมารักและใช้ภาษาถิ่นของตนอย่างภาคภูมิใจอีกด้วย ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาคำศัพท์ของผู้พูดภาษาไทยถิ่นใต้ทั้งที่นับถือศาสนาอิสลามและนับถือศาสนาพุทธ และใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ในชีวิตประจำวัน โดยวิเคราะห์และนำเสนอผลการศึกษาดังกล่าวด้วยทฤษฎี

การจัดกลุ่มความหมาย เพื่อให้เห็นการใช้คำศัพท์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งการใช้คำศัพท์ของผู้ใช้ภาษาทุกกลุ่ม ย่อมแสดงความรู้ ความสามารถในการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน และกลุ่มผู้พูดภาษาไทยถิ่นใต้ในชุมชนตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล ก็ย่อมมีคำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาแห่งท้องถิ่นเอาไว้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล
2. เพื่อวิเคราะห์คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นใต้ที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มคนได้จาก ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ซึ่งภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัว กับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับ กลุ่มชนอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอามาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง (Na Thalang, 1997)

คำศัพท์ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง คำศัพท์ที่ใช้ถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ หรือ ความชัดเจนของกลุ่มชน

คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นใต้ที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นใต้ ตำบลเขาขาว อำเภอ ละงู จังหวัดสตูล ที่ใช้ถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ หรือความชัดเจนของกลุ่มชน

การทบทวนวรรณกรรม

1. ทฤษฎีการจัดกลุ่มความหมาย (Semantics Field Theory)

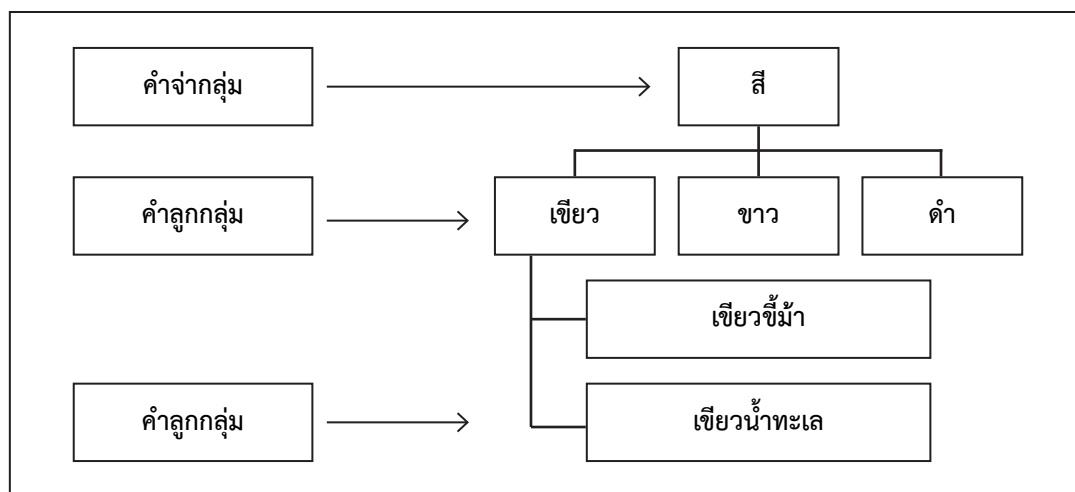
มุ่งเน้นการวิเคราะห์และอธิบายความหมายของภาษาในระดับคำ โดยมองว่าความหมายของคำจะมาจาก ความสัมพันธ์กับความหมายของคำอื่น ๆ การจัดกลุ่มคำศัพท์ด้วยความสัมพันธ์กันทางความหมายนั้นจะอยู่ภายใต้ อรรถเขต (Semantics Field) และมโนทัศน์ (Concept) เดียวกัน ซึ่งคำศัพท์ต่าง ๆ ในภาษาจะมีโครงสร้างของ ระบบไวยากรณ์หรือระบบเสียงในแต่ละภาษา โดยคำแต่ละคำไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์ทางด้าน ความหมายกับความหมายของคำอื่น ๆ รวมกันเป็นองค์ประกอบของกลุ่มที่อยู่สูงขึ้นไปในที่สุดอาจจัดคำทั้งหมด เข้าเป็นกลุ่มเดียวกันได้ และคำในแต่ละกลุ่มจะแยกจากกันอย่างเด็ดขาด หากคำหนึ่งถูกจัดอยู่ในกลุ่มทาง ความหมายหนึ่งแล้ว จะไม่ปรากฏในกลุ่มทางความหมายหนึ่ง ยกเว้นคำพ้องรูป (Homonym) (Trier, 1931 อ้างถึงใน Saralamba, 2015)

ทฤษฎีการจัดกลุ่มทางความหมายนี้เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (Paradigmatic Relation) อันได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยที่ปรากฏในประโยคหรือข้อความกับหน่วยอื่น ๆ ในภาษาที่ คล้ายคลึงกัน แต่ไม่ปรากฏในประโยคหรือข้อความนั้น และคำเหล่านี้สามารถปรากฏ แทนที่กันได้ เช่น คำว่า “เดิน” ในประโยค “เขาเดิน” มีความสัมพันธ์กับนอน, วิ่ง ฯลฯ ซึ่งไม่ได้ปรากฏในประโยคนั้น แต่เป็นคำที่ สามารถปรากฏแทนที่กันได้เป็น “เขานอน” เขาวิ่ง คำเหล่านี้จึงจัดเป็นคำประเภทเดียวกัน คือ เป็นคำกริยา ด้วยแนวความคิดนี้ นักอรรถศาสตร์ เชื่อว่าคำศัพท์ต่างๆ ในภาษามีความสัมพันธ์กันทางด้านความหมาย ทำให้ สามารถจับกลุ่มกัน ทางความหมายได้ คำว่า “เดิน” “นอน” และ “วิ่ง” ต่างมีความหมายแสดงอาการของสิ่งมีชีวิต

จึงสามารถจัดอยู่ในกลุ่มทางความหมายเดียวกัน คือกลุ่มคำที่มีความหมายแสดงอาการของสิ่งมีชีวิต (Lehrer, 1974 อ้างถึงใน Saralamba, 2015)

2. ความสัมพันธ์ทางความหมายของคำในลักษณะของคำลูกกลุ่ม (Hyponymy)

คำลูกกลุ่ม (Hyponym) หมายถึง คำที่หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับคำจากลุ่ม (Hypernym) ที่มีคุณสมบัติร่วมของคำที่เป็นสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน เช่น “แมว” และ “หมา” เป็นคำลูกกลุ่ม ซึ่งมีคำว่า “สัตว์” เป็นคำจากลุ่ม นอกจากนี้คำลูกกลุ่มสามารถมีหลายชั้นได้ เช่นคำว่า “เชียวขี้ม้า” “เชียวน้ำทะเล” เป็นลูกกลุ่มของคำลูกกลุ่ม “สีเชียว” ซึ่งมีคำจากลุ่ม “สี” อยู่ในระดับขั้นสูงสุด (Panyametheekul, 2006)

ภาพ 1 แสดงความสัมพันธ์ทางความหมายของคำในลักษณะของคำลูกกลุ่ม “สี”
ที่มา: ดัดแปลงจาก Panyametheekul (2006)

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและมีวิธีดำเนินการวิจัยตามกระบวนการวิจัยทางภาษาศาสตร์ ดังแนวทางต่อไปนี้

1. พื้นที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้เจาะจงพื้นที่ในการวิจัย คือ หมู่บ้านนาข้าเหนือ หมู่ที่ 4 ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการรวมกลุ่มเพื่อยกระดับวิสาหกิจชุมชนและต้องการสะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยว นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าวยังมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจและมีเรื่องเล่าในอดีตที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีความยึดเหนี่ยวเป็นกลุ่มก้อนอย่างชัดเจน

2. กลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในการเล่าเรื่องราวของชุมชนและให้ข้อมูลคำศัพท์โดยใช้แนวคิดของสมทรง บุรุษพัฒน์ (Burutphat, 2000) ดังนี้

2.1 จำนวนกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้บอกภาษาเพศชาย 1 คน และผู้บอกภาษาเพศหญิง 1 คน โดยตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนของปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับ การยอมรับจากคนในชุมชน และเข้าเกณฑ์คุณสมบัติของผู้บอกภาษาดังข้อ 2.2 จากนั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มเชิงลึกกับชาวบ้านในชุมชนอีกรอบ

2.2 คุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่าง

- 1) กลุ่มตัวอย่างต้องเป็นบุคคลที่ใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ของภาษาถิ่นนั้นมาแต่กำเนิด
- 2) กลุ่มตัวอย่างไม่มีการโยกย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น
- 3) กลุ่มตัวอย่างที่มีคู่สมรส คู่สมรสต้องมีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน
- 4) บิดามารดาของกลุ่มตัวอย่างเป็นคนในท้องถิ่นนั้นมาแต่กำเนิดเช่นเดียวกัน
- 5) กลุ่มตัวอย่างมีอายุ 70 ปีขึ้นไป
- 6) ผู้บอกภาษามีอวัยวะในการออกเสียงครบสมบูรณ์และยังใช้งานได้ดี

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือสำหรับสอบถามข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 2 เครื่องมือ คือเครื่องมือสำหรับการสอบถามประวัติส่วนตัวและเครื่องมือสำหรับใช้เก็บข้อมูลที่ต้องการศึกษา

เครื่องมือสำหรับใช้เก็บข้อมูลงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดหมวดหมู่ของกลุ่มคำศัพท์ไว้จำนวน 6 หมวด คำศัพท์ คือ คำศัพท์เกี่ยวกับสัตว์ คำศัพท์เกี่ยวกับอาหารและวิธีการทำอาหาร คำศัพท์เกี่ยวกับต้นไม้พืชพรรณ คำศัพท์เกี่ยวกับอาชีพและการประกอบอาชีพ คำศัพท์เกี่ยวกับยารักษาโรค และคำศัพท์เกี่ยวกับความเชื่อทางคติชนวิทยา และใช้คำถามปลายเปิดทั้งสิ้น 22 คำถาม ซึ่งคำถามดังกล่าวได้ปรับมาจากที่ผู้วิจัยสำรวจภาคสนามเบื้องต้น เช่น “ถ้าคนในบ้านป่วยจะใช้อะไรเป็นยาได้บ้าง” “ในอดีตถ้าคนในบ้านป่วยจะทำอย่างไร และมีอะไรที่ใช้รักษาโรคได้บ้าง” “ในชุมชนมีคำสอนของคนเฒ่าคนแก่อะไรบ้างที่มักใช้จะสอนลูกหลาน” เป็นต้น

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นใต้ที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล จากนั้นผู้วิจัยจะนำคำศัพท์ที่ปรากฏในภูมิปัญญาท้องถิ่นมาวิเคราะห์ต่อตามแนวทางการศึกษาคำศัพท์ ซึ่งจะปรากฏเป็นผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่สองคือ การวิเคราะห์คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นใต้ที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล ผลการวิจัยทั้งสองวัตถุประสงค์เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาซึ่งปราชญ์ชาวบ้าน ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาที่ละวัตถุประสงค์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล

ผลการวิจัยในส่วนของการศึกษาศัพท์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูลพบว่ามี 8 ลักษณะ คือ การตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษ อาหารและวิธีการทำอาหาร อาชีพและวิธีการประกอบอาชีพ ต้นไม้พืชพรรณ โรคและยารักษาโรค ความเชื่อทางคติชนวิทยา คำสอน การละเล่น และเทศกาลวันสำคัญ

จากข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละเรื่อง ผู้วิจัยนำมาคัดเลือกคำศัพท์เพื่อใช้สำหรับวิเคราะห์คำศัพท์ซึ่งคำศัพท์จะต้องเป็นคำศัพท์ภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูลที่สะท้อนภูมิปัญญาในลักษณะของการใช้ถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ หรือความจัดเจนของกลุ่มชน ดังแสดงในผลการศึกษาข้อที่ 2 ลำดับถัดไป

2. การวิเคราะห์การใช้คำศัพท์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล

การวิเคราะห์การใช้คำศัพท์ภูมิปัญญาในภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล พบว่ามี การใช้คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาทั้งหมด 96 คำ โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์คำศัพท์ตามแนวคิดเรื่องการจัดกลุ่มความหมายได้คำจากกลุ่มทั้งหมด 8 กลุ่ม คือ กลุ่มคำเรียกบุคคล กลุ่มคำเรียกกริยาอาการ กลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ กลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ กลุ่มคำเรียกพืชพันธุ์ กลุ่มคำเรียกอาหาร กลุ่มคำเรียกเกี่ยวกับความเชื่อ กลุ่มคำเรียกการละเล่น และกลุ่มคำเรียกการเกลาผม ซึ่งคำจากกลุ่มแต่ละกลุ่มจะประกอบด้วยคำลูกกลุ่มในแต่ละระดับแตกต่างกัน ดังแสดงในรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 กลุ่มคำเรียกบุคคล

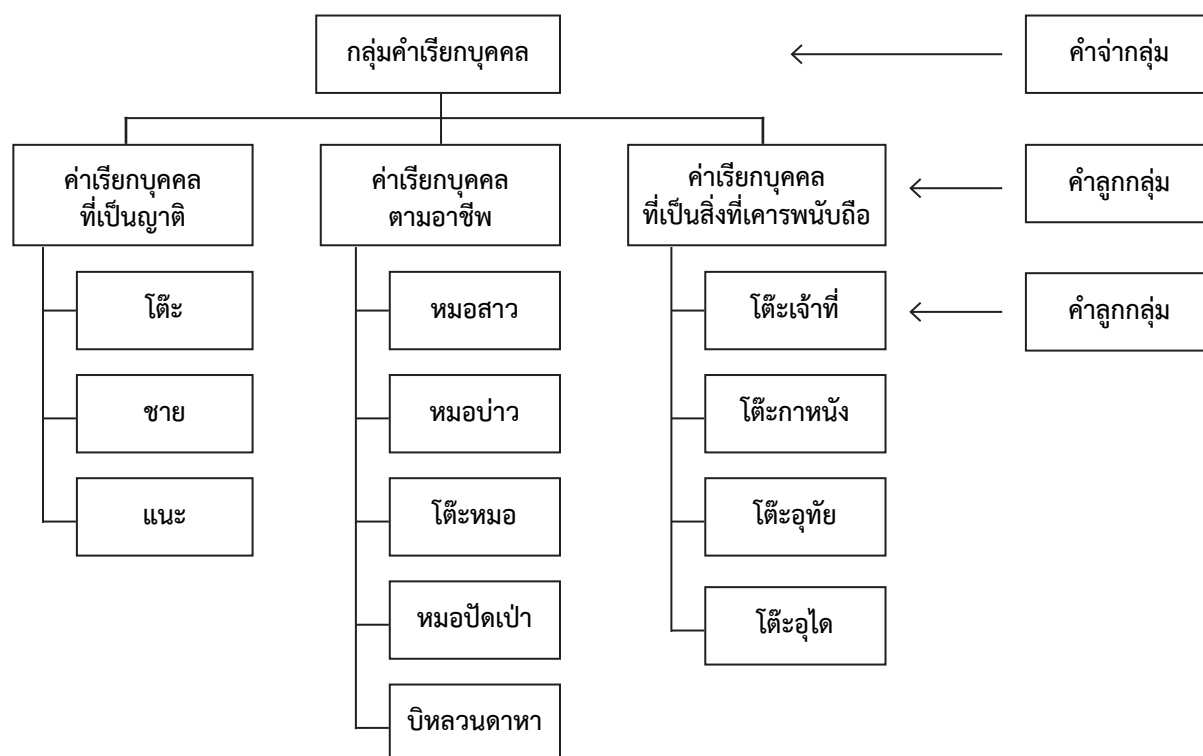
คำศัพท์เกี่ยวกับคำเรียกบุคคล พบจำนวน 12 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้อีก 3 กลุ่ม คือ คำเรียกบุคคลที่เป็นญาติ การเรียกบุคคลตามอาชีพ และคำเรียกบุคคลที่เป็นสิ่งที่เคารพนับถือ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1.1 คำเรียกบุคคลที่เป็นญาติ พบจำนวน 3 คำ คือ คำศัพท์ โต๊ะ /toʔ⁴⁴/ คือ ปู่หรือตา คำศัพท์ ชาย /chaaj⁴⁵/ คือ ตาหรือยาย และ คำศัพท์ เนะ /neʔ⁴⁴/ คือ ทวด

2.1.2 คำเรียกบุคคลตามอาชีพ พบจำนวน 5 คำ คือ คำศัพท์ หมอบ่าว /mɔw⁴⁵ baaw³⁴/ คือ เพื่อนเจ้าบ่าว 2) คำศัพท์ หมอสาว /mɔw⁴⁵ saw⁴⁵/ คือ เพื่อนเจ้าสาว คำศัพท์ โต๊ะหมอ /toʔ⁴⁴ mɔw⁴⁵/ คือ คนเฒ่าคนแก่ที่มีหน้าที่ให้คำปรึกษาเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญในเทศกาลต่าง ๆ การขอพร คลอดบุตร การแต่งงาน และทำพิธีหากมีใครในชุมชนเจ็บป่วย คำศัพท์ หมอปัดเป่า /mɔw⁴⁵ pat⁴⁵ paw³⁴/ คือ บุคคลที่ดูแลเรื่องการเจ็บป่วยของคนในชุมชน และคำศัพท์ บิหลวนดาหา /bi⁴⁵ luan⁴⁵ daa³⁴ haa⁴⁵/ คือ บุคคลที่ชอบการแสดงชอบร้องรำทำเพลงเป็นคนสนุกสนาน

2.1.3 คำเรียกบุคคลที่เคารพนับถือ พบจำนวน 4 คำ คือ คำศัพท์ โต๊ะเจ้าที่ /toʔ⁴⁴ caaw⁴⁵ thii³²/ คือ เจ้าที่ที่คอยดูแลไร่นา คำศัพท์ โต๊ะกาหนัง /toʔ⁴⁴ kaaw³⁴ naŋ⁴⁵/ กับ โต๊ะอุทัย /toʔ⁴⁴ ru⁴⁵ thaɯ³²/ คือ บรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วแต่คนในชุมชนยังเคารพนับถือ ซึ่งได้สถิตอยู่ที่เกาะตาหละ ชาวบ้านเชื่อว่าหากมีวัวหรือควายที่เจ็บป่วย ต้องพาขึ้นไปให้โต๊ะที่เกาะตาหละรักษาแล้ววัวควายจะหาย เมื่อวัวควายหายแล้วก็ต้องเอาไก่ต้ม ข้าวเหนียว ขึ้นไปแสดงเช่นไหว้ คำศัพท์ โต๊ะอุโด /toʔ⁴⁴ ru⁴⁵ daɯ³⁴/ ในอดีตโต๊ะอุโดซึ่งมีนิสัยชอบสูบบุหรี่มวนใหญ่ แล้วเสียบไว้ที่บันได เมื่อท่านเสียชีวิตไปแล้ว ชาวบ้านก็ยังเคารพนับถือหากต้องการสิ่งใดก็จะมาบนบานกับโต๊ะอุโด เมื่อสำเร็จสมปรารถนาก็นำบุหรี่ยาไปแก้บน

กลุ่มคำเรียกบุคคลข้างต้นแสดงความสัมพันธ์ของการจัดกลุ่มคำศัพท์ตามลำดับของการจัดกลุ่มความหมายได้ดังแสดงในแผนภูมิภาพต่อไปนี้

ภาพ 2 แผนภูมิแสดงการจัดกลุ่มความหมายของกลุ่มคำเรียกบุคคล

ที่มา: ผู้เขียน

จากแผนภูมิภาพ 2 แสดงให้เห็นว่า การจัดกลุ่มความหมายที่มีคำเรียกบุคคลเป็นคำจำกลุ่ม ประกอบด้วย คำลูกกลุ่ม 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคำเรียกบุคคลที่เป็นญาติ กลุ่มคำเรียกบุคคลตามอาชีพ และกลุ่มคำเรียกบุคคลที่เป็น สิ่งเคารพนับถือ และในแต่ละกลุ่มคำลูกกลุ่มจะมีคำลูกกลุ่มที่เป็นสมาชิกย่อยของแต่ละคำลูกกลุ่มอีกระดับหนึ่ง จากผลการศึกษาดังกล่าวสะท้อนถึงการใช้คำศัพท์ภูมิปัญญาที่ว่า ภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล จะให้ความสำคัญกับการนับถือผู้อาวุโสของครอบครัว เพราะคำที่แสดงการเรียกญาติที่เป็นผู้ใหญ่จะถูกนำไปใช้กับคำศัพท์อื่น ๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถและเป็นบุคคลที่คนในชุมชนเคารพนับถือ เช่น “โตะหมอ” ซึ่งหมายถึง คนเฒ่าคนแก่ที่มีหน้าที่ให้คำปรึกษาหรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้นำคำว่า “โตะ” ที่หมายถึง ปู่หรือตา มาประกอบกับคำว่า “หมอ” นอกจากนี้ยังนำคำว่า “โตะ” มาประกอบกับชื่อเฉพาะของบุคคล เพื่อแสดงว่า บุคคลดังกล่าวเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนมีอำนาจและมีหน้าที่ปกป้องดูแลคนในชุมชน แม้ว่า จะเสียชีวิตไปแล้วแต่คนในชุมชนยังเคารพและระลึกถึง

นอกจากนี้ คำเรียกบุคคลตามอาชีพยังสะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษาที่ว่า บุคคลที่มีอาชีพหรือหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งมักจะมีคำศัพท์ “หมอ” ประกอบด้วย อาทิ หมอสาว หมอบ่าว หมอปิดเป่า โตะหมอ ซึ่งมีนัยเชิงอุปลักษณ์ว่า หมอ เปรียบเสมือนบุคคลที่คอยช่วยเหลือไม่ว่าจะเป็นความช่วยเหลือทางกาย ทางใจ หรือ การประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งการใช้คำศัพท์ต่าง ๆ เหล่านี้แสดงถึงภูมิปัญญาของผู้ใช้ภาษาในแง่ว่า คำเรียกบุคคลจะสามารถผูกใจและรวมใจของคนในชุมชนที่ต่างมีความเคารพนับถือในเรื่องเดียวกัน ให้เชื่อใจและประพฤติตนในทิศทางที่เหมาะสมเดียวกัน

2.2 กลุ่มคำเรียกกริยาอาการ

คำศัพท์เกี่ยวกับกริยา พบจำนวนทั้งสิ้น 17 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้อีก 2 กลุ่มใหญ่ คือ คำกริยา ที่แสดงอาการของคนและคำกริยาที่แสดงอาการของสัตว์ ดังนี้

2.2.1 คำกริยาที่แสดงอาการของคน

คำกริยาที่แสดงอาการของคน พบจำนวน 12 คำ สามารถจัดกลุ่มคำศัพท์เป็นกลุ่มย่อยได้อีก 3 กลุ่ม คือ คำกริยาที่แสดงอาการของคนที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน คำกริยาที่แสดงอาการของคนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม และคำกริยาที่แสดงอาการของคนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1.1 คำกริยาที่แสดงอาการของคนที่เกี่ยวข้องกับการแต่งงาน พบจำนวน 3 คำ คือ คำศัพท์ บิสัน /bi²¹ san⁴⁵/ คือ การเป็นญาติด้วยการแต่งงาน คำศัพท์ กินเหนียว /kin³⁴ niaw⁴⁵/ คือ การจัดงานแต่งงาน การใช้คำศัพท์ว่า กินเหนียว เนื่องจากในงานแต่งงานจะต้องมีขนมที่ทำจากข้าวเหนียวกวนกับน้ำอ้อยไว้ให้แขกที่มาร่วมงาน ชาวบ้านจึงใช้คำศัพท์ กินเหนียว มาใช้เรียกแทนการแต่งงาน และเข้าใจในความหมายโดยทั่วกัน และ คำศัพท์ ยกข่า /jok²¹ khraa⁴⁵/ คือ การยกส่วนหนึ่งของตัวบ้านออกมาใช้ในพิธีแต่งงาน ลักษณะของข่าจะมีลักษณะเป็นเสา 4 ต้น และมุงหลังคาคล้ายกับศาลา

2.2.1.2 คำกริยาที่แสดงอาการของคนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม พบจำนวน 6 คำ คือ คำศัพท์ อาซ /Paaz²³/ คือ การเข้าทรงหาโรคด้วยพิธีกรรมทางด้านความเชื่อ คำศัพท์ ไปแก้ /paj³⁴ kee⁴⁴/ คือ การไปแก้บน ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไปแก้บนด้วยเนื้อวัวและเนื้อแพะ คำศัพท์ ปิด /pat²¹/ คือ การทำมนต์คาถา และใช้มือปิดเป่าไปตามร่างกายของผู้ป่วยเพื่อให้หายจากโรคที่เป็นอยู่ คำศัพท์ ชูปเทียน /chup²¹ thian³²/ คือ การทำพิธีหาโรค คำศัพท์ ลงหาเพชร /lon³² haa⁴⁵ pheet²¹/ คือ การทำพิธีหาโรค และคำศัพท์ ทำหมาก /tham³² maak⁴⁵/ คือ การทำพิธีหาโรค

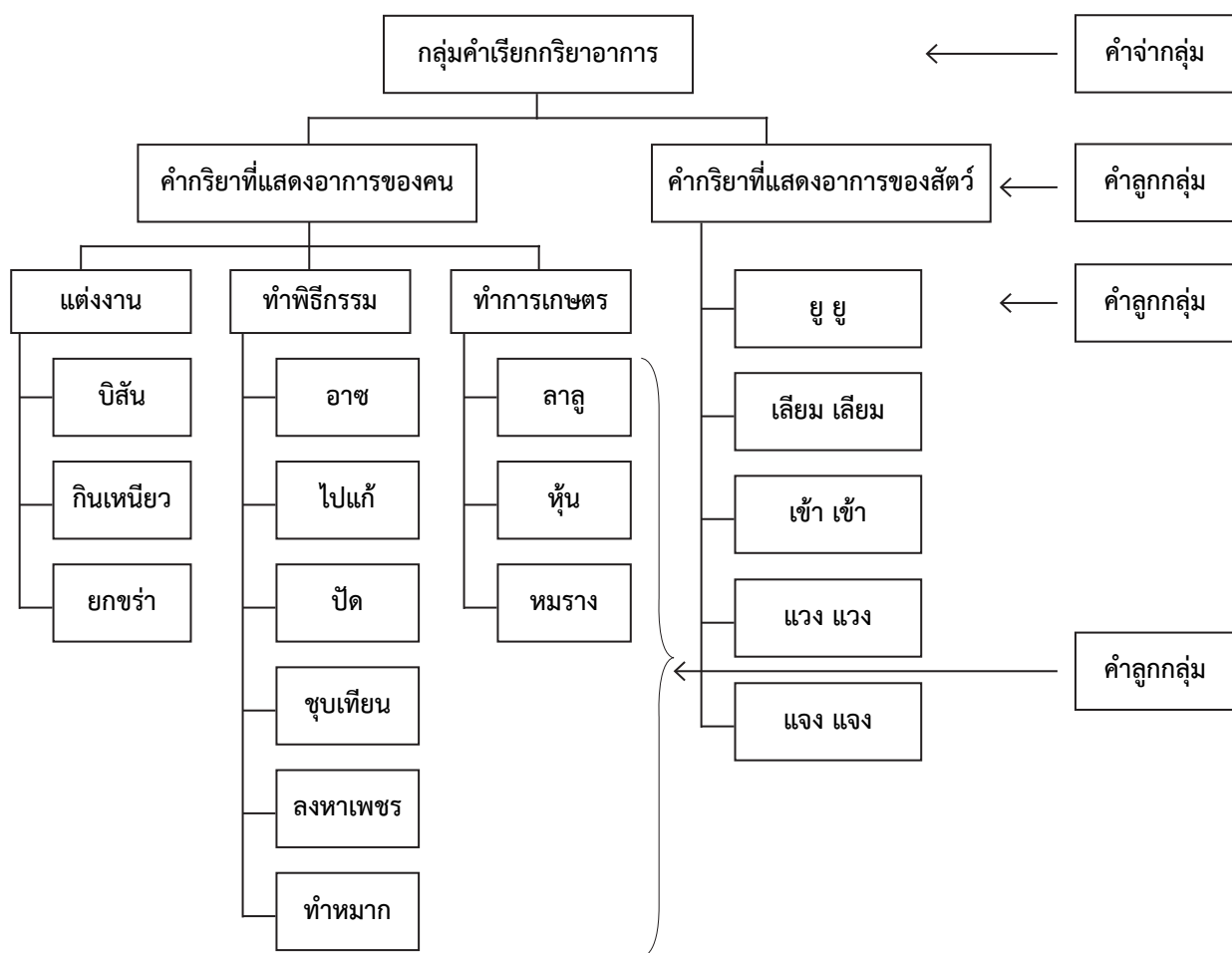
2.2.1.3 คำกริยาที่แสดงอาการของคนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร พบจำนวน 3 คำ คือ คำศัพท์ ลาลู /laa³² luu³²/ คือ การรวมกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง คำศัพท์ หุ่น /hun⁴⁴/ คือ การลงทุนลงแรงร่วมกันในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในบริบทของชุมชนตำบลเขาขาว จะมีการหุ้กันทำนา การที่เราไปช่วยกันทำนาของใครก่อน เมื่อเสร็จจากนาของคนนั้นแล้วคนนั้นจะช่วยกันทำนาของเราบ้าง ถือว่าเป็นการบริหารจัดการที่จะช่วยให้

การทำงานเสร็จเร็วขึ้น และคำศัพท์ หมรง /mraan⁴⁵/ คือ การขุดดินเพื่อทำนา เนื่องจากการอพยพมาตั้งรกรากในพื้นที่ใหม่ ชาวบ้านจะต้องขุดถางต้นไม้ใบหญ้าในที่ดินนั้นเพื่อทำเป็นแปลงนา ซึ่งลักษณะการขุดทำเพื่อทำแปลงนาจะเรียกว่า “หมรงนา” และจะได้ที่ดินในลักษณะเป็นแปลงสี่เหลี่ยมเรียกว่าบั้ง

2.2.2 คำกริยาที่แสดงอาการของสัตว์

คำศัพท์ที่เป็นคำกริยาแสดงอาการของสัตว์ พบจำนวน 5 คำ คือ คำศัพท์ ยู ยู /juu³² juu³²/ คือ คำเรียกให้วัวหยุดเดิน คำศัพท์ เลียม เลียม /liam³² liam³²/ คือ คำเรียกให้ควายหยุดเดิน คำศัพท์ เข้า เข้า /khaaw⁴⁴ khaaw⁴⁴/ คือ คำเรียกให้วัวควายไถนา คำศัพท์ แวง แวง /weeŋ³² weeŋ³²/ คือ คำเรียกที่บอกว่าดินติดคันไถมากเกินไป และคำศัพท์ แงง แงง /cweeŋ³⁴ cweeŋ³⁴/ คือ คำเรียกให้วัวควายเอาดินที่ติดคันไถออกไป

กลุ่มคำเรียกกริยาอาการข้างต้นแสดงความสัมพันธ์ของการจัดกลุ่มคำศัพท์ตามลำดับของการจัดกลุ่มความหมายได้ดังแสดงในแผนภูมิภาพต่อไปนี้

ภาพ 3 แผนภูมิแสดงการจัดกลุ่มความหมายของกลุ่มคำเรียกกริยาอาการ
ที่มา: ผู้เขียน

จากแผนภูมิภาพ 3 แสดงให้เห็นว่า การจัดกลุ่มความหมายที่มีกลุ่มคำเรียกกริยาอาการเป็นคำจำกัดกลุ่มประกอบด้วยคำลูกกลุ่ม 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคำกริยาที่แสดงอาการของคนและกลุ่มคำกริยาอาการที่แสดงอาการของสัตว์ คำลูกกลุ่มคำกริยาที่แสดงอาการของคนประกอบด้วยคำลูกกลุ่มย่อยอีก 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคำกริยาที่เกี่ยวข้อง

การแต่งงาน กลุ่มคำกริยาที่เกี่ยวกับการทำพิธีกรรม และกลุ่มคำกริยาที่เกี่ยวกับการทำเกษตร ส่วนคำกริยาที่แสดงอาการของสัตว์ มีสมาชิกที่ประกอบด้วยคำลูกกลุ่มจำนวน 5 คำ

คำศัพท์กลุ่มคำกริยาอาการที่ประกอบกลุ่มคำแสดงอาการของคนจะสะท้อนภูมิปัญญาในด้านการพึ่งพาอาศัย ซึ่งเห็นได้จากคำศัพท์ “ลา ลู หุ่น ยกข่า” คำศัพท์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การทำงานจะต้องช่วยเหลือและร่วมมือร่วมใจกันทั้งชุมชนจึงจะทำให้งานเสร็จเร็วขึ้น และจะหมุนเวียนสลับกันไปช่วยงานตามค้ำนั้นสัญญา

คำศัพท์ “หมรงนา” สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรของ ชุมชน เนื่องจากการหมรงนาคือการขุดดินทำเพื่อทำแปลงนาเป็นแปลงสี่เหลี่ยมซึ่งคนได้เรียกว่า “บั้งนา” การขุดแปลงนาเป็นรูปสี่เหลี่ยมตั้งแต่การตั้งรกรากเพื่อให้สามารถจัดสรรที่ดินอย่างยุติธรรมโดยสามารถวัดกะประมาณขนาดของแปลงนาของแต่ละคนได้ง่าย ยิ่งไปกว่า การหมรงนาเป็นแปลงสี่เหลี่ยมจะสะดวกต่อการส่งน้ำเข้านาที่จะสามารถระบายน้ำเข้านาอย่างทั่วถึงทุกแปลงด้วย

คำศัพท์ “กลุ่มคำกริยาที่เกี่ยวกับการทำพิธีกรรม” สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคของคนในชุมชน เนื่องจากสมัยก่อนยังไม่สามารถเข้าถึงการรักษาที่โรงพยาบาล คนในชุมชนจะรักษาตนเองโดยอาศัยประสบการณ์ของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน รวมถึงคนที่เคยเรียนวิชาทางด้านไสยศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งคำศัพท์สะท้อนให้เห็นถึงการทำพิธีกรรมทางด้านความเชื่อหรือ การใช้มนต์คาถาในการรักษา เช่นคำว่า “อาช ปัด ขุบเทียน ลงหาเพชร ทำหมาก” ซึ่งความเชื่อว่าจะได้รับการรักษาหรือการดูแลจากหมอปัดเป่าอาจช่วยให้ผู้ป่วยได้รับการรักษาทางจิตใจซึ่งจะส่งผลให้ร่างกายแข็งแรงขึ้นในลำดับต่อมา และนอกจากนี้ หากคนในชุมชนเคยร้องขอความช่วยเหลือไม่จำเป็นจะเป็นการรักษาโรคหรือเรื่องเดือดร้อนใด ๆ หากรักษาหายแล้วหรือหมดทุกข์ภัยจากเรื่องใดแล้ว บุคคลดังกล่าวจะต้องนำสิ่งของ “ไปแก้” หรือต้องแก้บน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ช่วยขัดเกลาให้คนในชุมชนต้องรู้จักตอบแทนบุญคุณและไม่ลืมว่าเคยได้รับความเชื่อเหลือไว้อย่างไร

ที่น่าสนใจอีกหนึ่งประเด็นหนึ่งคือ กลุ่มคำกริยาอาการที่แสดงอาการของสัตว์ ผลการศึกษาพบจำนวน 5 คำ คือ “ยู ยู” “เลียม เลียม” “เข้า เข้า” “แวง แวง” และ “แฉง แฉง” ซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาในด้านการเลี้ยงสัตว์ โดยการใช้คำศัพท์ที่แสดงกริยาของสัตว์จะสะท้อนให้เห็นว่า แม้วัวควายจะเป็นสัตว์เลี้ยงแต่ก็เข้าใจภาษาของมนุษย์นั้นแสดงว่าวัวควายก็เปรียบดังสมาชิกหนึ่งของครอบครัว ดังนั้น ควรเลี้ยงดูและให้พักผ่อนตามความเหมาะสม วัวควายจึงจะทำงานได้อย่างเต็มศักยภาพ ในปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างวัวควายที่ใช้ทำการเกษตรกับคนในชุมชนลดน้อยลง ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารหรือกิจกรรมอื่น ดังนั้นคำศัพท์ที่ใช้สั่งวัวควายมาตั้งแต่อดีตจึงไม่ค่อยใช้พูดกันในปัจจุบันแล้ว

2.3 กลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้

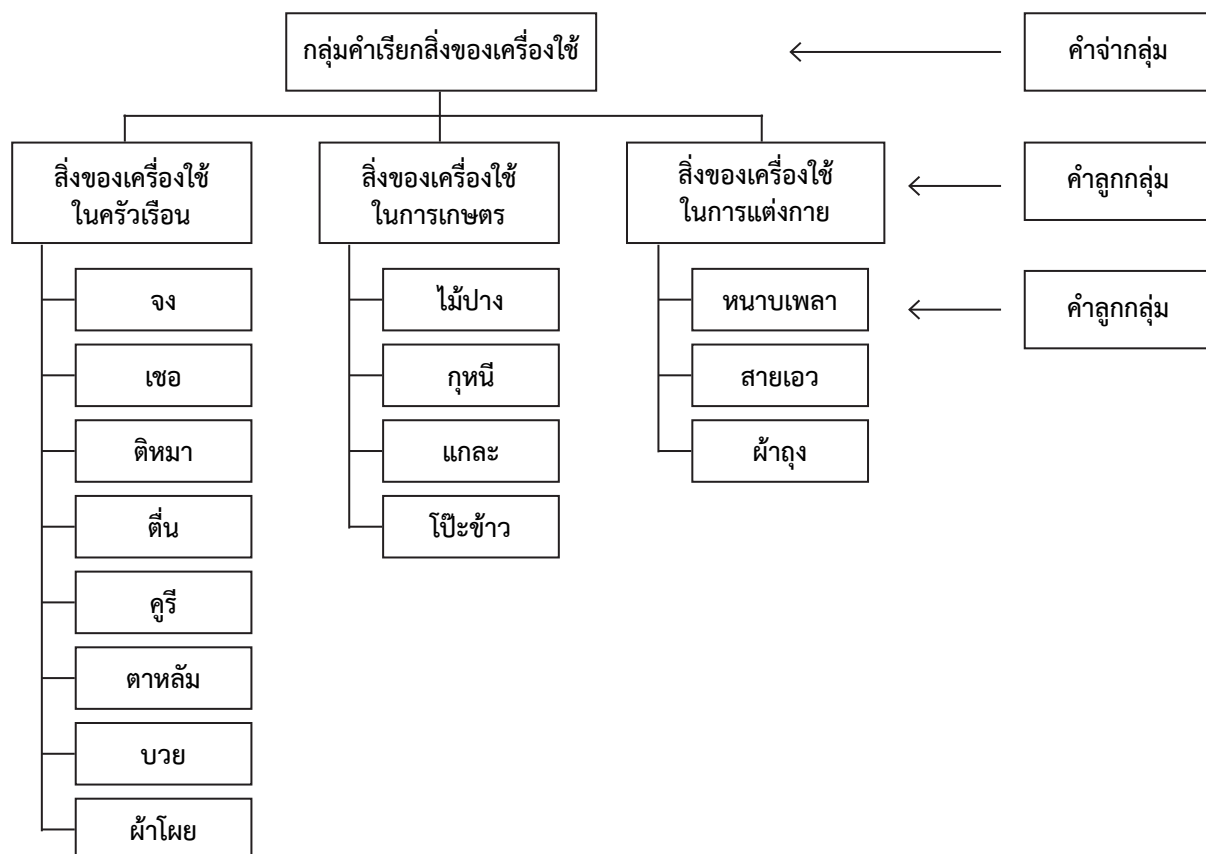
คำศัพท์เกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ พบจำนวนทั้งสิ้น 15 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้อีก 3 กลุ่ม คือ สิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน สิ่งของเครื่องใช้ในการเกษตร และสิ่งของเครื่องใช้ในการแต่งกาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.1 สิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน พบจำนวน 8 คำ คือ คำศัพท์ จง /cong³⁴/ คือ ตะกร้าใบเล็ก ๆ ที่ทำจากใบเตยทะเล คำศัพท์ เซอ /chx³²/ หรือ ตะกร้าใบใหญ่ สานจากใบเตยทะเล คำศัพท์ ตีหมา /ti⁴⁵ maa⁴⁵/ คือ ถังตักน้ำที่ทำจากกาบหมากและใช้เชือกผู่วัว ใช้สำหรับตักน้ำจากบ่อหรือแม่น้ำลำคลอง คำศัพท์ ติน /tin³⁴/ คือ ถังปิ้ง คำศัพท์ คูรี /khuu³² rii³²/ คือ โถงเก็บน้ำ คำศัพท์ ตาหลัม /taa³⁴ lam⁴⁵/ คือ ถาด คำศัพท์ บวย /buj³⁴/ คือ ชัน และคำศัพท์ ผ้าโผย /phaa⁴⁴ phooj⁴⁵/ คือ ผ้าห่ม

2.3.2 สิ่งของเครื่องใช้ในการเกษตร พบจำนวน 4 คำ คือ คำศัพท์ ไม้ปาง /maaj⁴⁴ paan³⁴/ คือ ไม้ง่าม ชาวบ้านเชื่อว่าไม้ปางหรือไม้ง่าม คือสัญลักษณ์ของรวงข้าว การที่นำไม้ปางไปปักไว้ที่นาข้าวจะทำให้ข้าวออกรวงใหญ่ เมล็ดเยอะ และแข็งแรง คำศัพท์ กุหนี /ku⁴⁵ nii⁴⁵/ คือ กระสอบป่าน คำศัพท์ แกละ /kleɛ⁴⁴/ คือ อุปกรณ์เก็บข้าวชนิดหนึ่ง ใช้เก็บข้าวที่ล่รวง เมื่อได้เต็มกำมือจึงมัดข้าวรวมกันไว้ คำศัพท์ โปะข้าว /po⁴⁵ khaaw⁴⁴/ คือ ห้องสำหรับเก็บข้าวเปลือก

2.3.3 สิ่งของเครื่องใช้ในการแต่งกาย พบจำนวน 3 คำ คือ คำศัพท์ หนาบเพลา /naap45 phlaw32/ คือ กางเกง คำศัพท์ สายเอว /saaj⁴⁵ ʔeew³⁴/ คือ เข็มขัด และคำศัพท์ ผ້าญ /phaa⁴⁴ thuŋ⁴⁵/ คือ โสร่งผู้ชาย หรือผ້าญผู้หญิง

กลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ข้างต้นแสดงความสัมพันธ์ของการจัดกลุ่มคำศัพท์ตามลำดับของการจัดกลุ่มความหมายได้ดังแสดงในแผนภูมิภาพต่อไปนี้

ภาพ 4 แผนภูมิแสดงการจัดกลุ่มความหมายของกลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้

ที่มา: ผู้เขียน

จากแผนภูมิภาพ 4 แสดงให้เห็นว่า การจัดกลุ่มความหมายที่มีกลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้เป็นคำจำกัดกลุ่มประกอบด้วยคำลูกกลุ่ม 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน กลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ในการเกษตร และกลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ในการแต่งกาย โดยแต่ละกลุ่มจะมีสมาชิกที่ประกอบด้วยคำลูกกลุ่มอีกต่อหนึ่ง

กลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้สะท้อนภูมิปัญญาในด้านการนำวัสดุในท้องถิ่นมาผลิตของใช้ที่จำเป็นอย่างเช่น “จาง” “เชอ” “ติหมา” ซึ่งสิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้จะใช้ในครัวเรือนและผลิตจากวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น กล่าวคือ “จางกับเชอ” ทำจากใบเตยทะเล เนื่องจากผู้บอกภาษาได้อธิบายว่า แต่เดิมบริเวณชุมชนจะมีต้นเตยทะเลขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วน “ติหมา” ซึ่งทำมาจากกาบใบของต้นหมาก ซึ่งเป็นต้นไม้ที่นำผลมารับประทานมาแต่อดีต ติหมาก็เป็นอุปกรณ์ที่ใช้อย่างแพร่หลายในบริเวณภาคใต้ และ “บวย” ซึ่งแต่เดิมทำจากกะลามะพร้าว หลังจากนำเนื้อมะพร้าวไปใช้สำหรับทำอาหารแล้ว ก็จะนำกะลามะพร้าวมาขูดให้สะอาด ผูกไว้กับไม้จิ้มฟันยาว ก็สามารถ

นำมาใช้สำหรับต้มน้ำ ใช้ในครัวเรือนได้ ต้นมะพร้าวถือเป็นต้นไม้ท้องถิ่นของภาคใต้ สามารถขึ้นและเติบโตได้ทุกพื้นที่ การประกอบอาหารก็มักจะมีส่วนประกอบของมะพร้าวจึงทำให้มีกะลามะพร้าวสำหรับนำมาตัดแปลงทำของใช้ได้อย่างมากมาย

ภูมิปัญญาในการดัดแปลงสิ่งของเหลือใช้มาเป็นของใช้ในครัวเรือนอีกหนึ่งอย่างคือ “ดิน” เป็นถึงน้ำที่ทำมาจากถังปิ้งเหล้า ใช้ด้วยการตัดฝาด้านบนออกให้เปิดโล่ง นำไม้ขนาดเหมาะสมมาเสียบขวางไว้ตรงกลาง เจาะยึดกับตัวถังให้แน่น ไม้ดังกล่าวทำไว้สำหรับถือหัว โดยส่วนใหญ่ดินจะมีขนาดใหญ่กว่า “ติหมา” จึงใช้สำหรับต้มน้ำจากแม่น้ำลำคลองมาเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน

ส่วนกลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ในการเกษตรสะท้อนภูมิปัญญาในด้านการปรับตัวเข้ากับภูมิอากาศของภาคใต้ เนื่องจากคำศัพท์ “เกละ” “โป๊ะข้าว” แสดงให้เห็นว่า ภาคใต้เป็นภาคที่มีอากาศร้อนและมีฝนตกชุกด้วยการทำนาจะต้องใช้แสงแดดเพื่อให้ข้าวเติบโตและในฤดูฝนที่มีปริมาณน้ำฝนมากทำให้ในนาข้าวมีน้ำท่วมขัง ชุมชนจะต้องปลูกข้าวสายพันธุ์ที่ทนต่อการแช่น้ำได้ แต่ในบางครั้งเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ในนาข้าวยังคงมีน้ำท่วมขังอยู่ การเก็บเกี่ยวจึงจำเป็นต้องเก็บที่ลระรวงไม่สามารถเกี่ยวข้าวเป็นกำ ๆ ได้แบบภาคอื่น อุปกรณ์ที่จะช่วยในการเก็บข้าวที่ลระรวงก็คือ “เกละ” ซึ่งทำจากไม้ไผ่แผ่นบาง มีก้านไม้ไผ่เล็ก ๆ สำหรับเกี่ยวกันนี้ ตรงปลายแผ่นไม้ไผ่จะเสียบใบมีดคล้ายใบมีดโกน ชาวบ้านจะใช้เกละเกี่ยวข้าวที่ลระรวง ๆ ซึ่งการเก็บเกี่ยวข้าวของชุมชนจะใช้หลักการ “หูน” ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในกลุ่มคำศัพท์ที่ใช้เรียกกริยาอาการในการทำการเกษตร หลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ข้าวที่อาจะเปียกน้ำก็ต้องนำไปตากแดดเพื่อไล่ความชื้น ป้องกันไม่ให้ข้าวเน่าเสียเป็นรา การนำข้าวไปตากแดดจะทำให้ติดต่อกันหลายวัน เมื่อข้าวแห้งดีแล้วก็จะไปเก็บไว้ใน “โป๊ะข้าว” ซึ่งเป็นสถานที่เก็บข้าวเปลือก การทำโป๊ะข้าวของคนใต้จะต้องสร้างไว้ในที่ที่ได้รับแสงแดดอย่างเต็มที่ และต้องปลูกขวางตะวันคือแสงแดดส่องฝ่าผนังทั้งสองด้านไม่ว่าจะเป็นช่วงเช้าหรือช่วงบ่าย เพราะจะช่วยทำให้โป๊ะข้าวแห้งและร้อนทำให้ข้าวเปลือกไม่เน่าเสีย

สุดท้ายกลุ่มคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ในการแต่งกายจะเห็นได้ว่ามีสิ่งของเครื่องใช้ในการแต่งกายที่เป็นคำลูกกลุ่มจำนวนไม่มาก โดยส่วนใหญ่เป็นของใช้จำเป็นและคำศัพท์ก็สะท้อนถึงการรับวัฒนธรรมร่วมของวัฒนธรรมการแต่งกายของจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ผ้าถุง การใช้สายเอวหรือเข็มขัด แต่ภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล จะใช้คำเรียกกางเกงว่า “หนาบเพล หรือ หนับเพล” ซึ่งการใช้คำศัพท์ดังกล่าวจะปรากฏในอำเภอสะกอม จังหวัดสงขลาด้วย (Phaikhumnang, Manna, Chuchangwang, Prapairee, & Kophatthasirikul, 2023) แสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอดคำศัพท์ผ่านการติดต่อสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีต

2.4 กลุ่มคำเรียกพืชพันธุ์

คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาเกี่ยวกับคำเรียกพืชพันธุ์ พบจำนวนทั้งสิ้น 22 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้อีก 2 กลุ่ม คือ คำเรียกพันธุ์ข้าว และคำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรค ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.4.1 คำเรียกพันธุ์ข้าว พบจำนวน 5 คำ คือ คำศัพท์ ข้าวดอกข่า /khaaw⁴⁴ dɔɔk⁴⁴ khaa⁴⁵/ มีลักษณะเมล็ดจะมีขนาดยาว ข้าวสารสีน้ำตาลแดง ทนต่อโรค เป็นข้าวพันธุ์ดั้งเดิมที่ชาวบ้านนิยมปลูก คำศัพท์ ข้าวเข้มทอง /khaaw⁴⁴ khem⁴⁵ thɔɔŋ³²/ เป็นพันธุ์ข้าวที่ ลำต้นแข็งแรง ไม่ล้มง่าย และปลูกง่ายเพราะทนต่อโรค คำศัพท์ ข้าวเข้มเงิน /khaaw⁴⁴ khem⁴⁵ hɔŋ³²/ มีลักษณะเมล็ดเล็กเรียวยาวเมื่อนำไปหุงจะนุ่ม รสชาติอร่อย สวนใหญ่ปลูกไว้รับประทานในครัวเรือน คำศัพท์ ข้าวดอกมุด /khaaw⁴⁴ dɔɔk⁴⁴ mut²¹/ เป็นพันธุ์ข้าวเหนียวเมล็ดเล็กป้อม ไม่ค่อยนิยมปลูกกันมากนัก ส่วนใหญ่ปลูกไว้สำหรับใช้ประกอบอาหารในเทศกาลต่าง ๆ และ คำศัพท์ ข้าวพญาหยุดข่าง /khaaw⁴⁴ pha⁴⁵ jaa³² jut²¹ chaan⁴⁴/ เป็นพันธุ์ข้าวที่มีเมล็ดใหญ่และให้รวงเยอะ

2.4.2 คำเรียกพืชที่ใช้ในครัวเรือน คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาในการนำพืชพันธุ์ต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน พบจำนวนทั้งสิ้น 2 คำ ดังนี้ คำศัพท์ ทางยาหนัด /thaan³² jaa³² nat⁴⁵/ คือก้านของใบสับปะรดนำมาชุบให้เหลือเส้นใย จากนั้นนำไปผสมกับขี้ผึ้งจะสามารถใช้ทำด้ายเย็บผ้าได้ และคำศัพท์ ต้นหนูด /tɔn⁴⁴

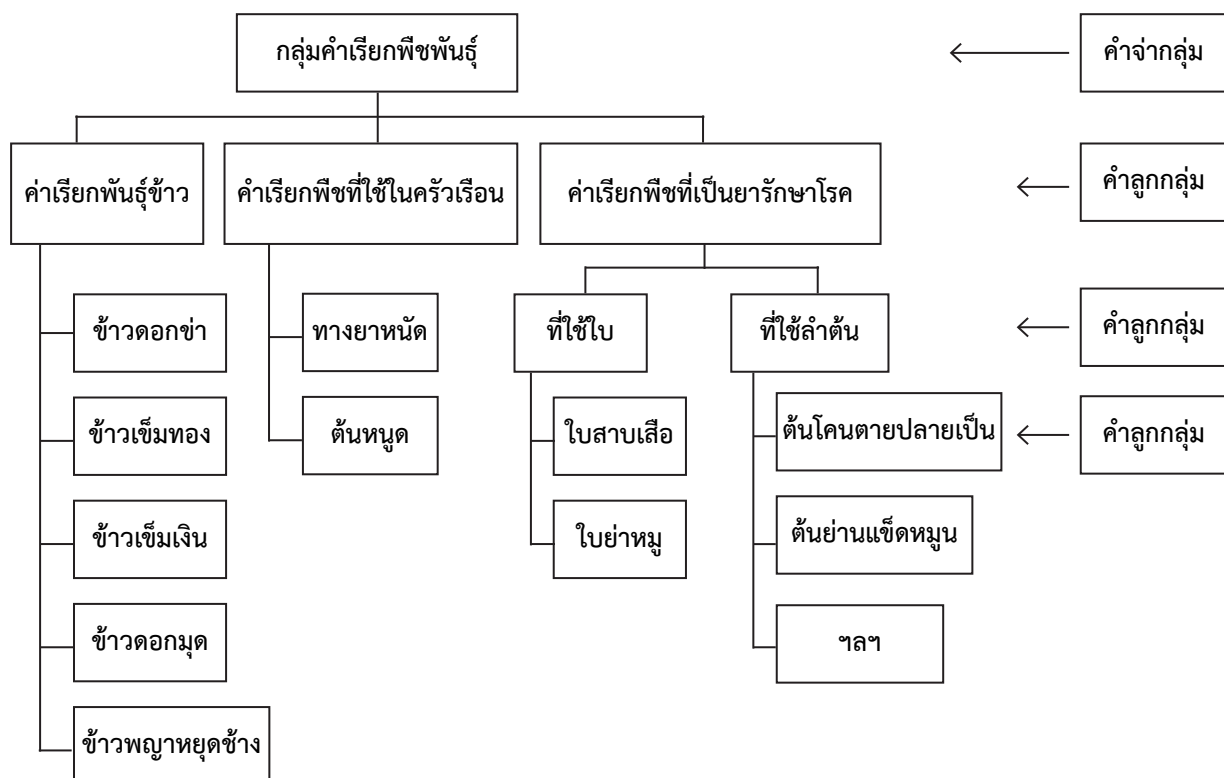
nuut⁴⁵/ เป็นต้นไม้ที่มีกลิ่นหอม นำน้ำมันที่ได้มาใส่ผมมวยแล้วจะทำให้ผมหอมนาน นอกจากนี้ยังใช้ทำแป้งได้ด้วย โดยการนำดินเหนียวมาขุดร่วมกับดินเตยหอมแล้วใส่แป้งข้าวเหนียว จากนั้นนำไปตากแดดก็ได้แป้งสำหรับทาหน้า

2.4.3 คำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรค คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาในการนำพืชพันธุ์ต่าง ๆ มาใช้รักษาโรค โดยนำส่วนต่าง ๆ ของพืชมารักษาโรค พบคำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคทั้งสิ้น 15 คำ อย่างไรก็ตาม คำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคสามารถแบ่งกลุ่มย่อยตามส่วนประกอบของพืชที่ใช้รักษาโรคได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ คำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคที่ใช้ใบ และคำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคที่ใช้ลำต้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.4.3.1 คำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคที่ใช้ใบ พบจำนวน 2 คำ คือ และคำศัพท์ ใบสบเสื่อ / baj³⁴ saap⁴⁴ swa⁴⁵/ นำใบของต้นสบเสื่อมาต้มเพื่อลดอาการไข้หรืออาการตัวบวม นอกจากใช้รักษาโรคแล้ว ชาวบ้านจะนำมาชงดื่มแก้ท้องอืด สามารถใช้ล้างคราบมันจะจากจานได้ดี คำศัพท์ ใบยาหมู / baj³⁴ jaa³² muu⁴⁵/ คือ ใบของต้นฝรั่ง ใบอ่อน ๆ นำมากินแก้ท้องเสียได้

2.4.3.2 คำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคที่ใช้ลำต้น พบจำนวน 15 คำ เช่น คำศัพท์ ต้นโคนตาย ปลายเป็น / tɔn⁴⁴ khoo³² taaj³⁴ plaaj³⁴ pen³⁴/ หรือ ต้นหญ้าน้ำคังเห่ เป็นพืชชนิดที่ไม่มีลำต้น แก้วความดันเบาหวานได้ และยังมีพืชอื่น ๆ อีกมากมาย หรือคำศัพท์ ต้นย่านแซ็ดหมูน / tɔn⁴⁴ jaan³⁴ khet⁴⁵ muun⁴⁵/ หรือ ต้นบอระเพ็ด ช่วยให้มีประทานอาหารได้ บำรุงร่างกาย และใช้ทาให้เด็กเล็ก ๆ หยุดกินนมแม่ เป็นต้น

กลุ่มคำเรียกพืชพันธุ์ข้างต้นแสดงความสัมพันธ์ของการจัดกลุ่มคำศัพท์ตามลำดับของการจัดกลุ่มความหมายได้ดังแสดงในแผนภูมิภาพต่อไปนี้

ภาพ 5 แผนภูมิแสดงการจัดกลุ่มความหมายของกลุ่มคำเรียกพืชพันธุ์

ที่มา: ผู้เขียน

จากแผนภูมิภาพ 5 แสดงให้เห็นว่า การจัดกลุ่มความหมายที่มีกลุ่มคำเรียกพืชพันธุ์เป็นคำจำกลุ่ม ประกอบด้วยคำลูกกลุ่ม 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคำเรียกพันธุ์ข้าว คำเรียกพืชที่ใช้ในครัวเรือน และกลุ่มคำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรค โดยกลุ่มคำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคจะแบ่งกลุ่มย่อยเป็นกลุ่มคำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคที่ใช้ใบกับกลุ่มคำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคที่ใช้ลำต้นในการรักษา

กลุ่มคำเรียกพืชพันธุ์สะท้อนภูมิปัญญา 2 ประการ คือ ภูมิปัญญาในการทำนาและภูมิปัญญาในการรักษาโรค ผลการวิจัยในเรื่องคำเรียกพันธุ์ข้าวแสดงให้เห็นว่าชุมชนเข้าใจธรรมชาติของพันธุ์ข้าวซึ่งการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่จะเพาะปลูกในแต่ละปีจะต้องคำนึงถึงปริมาณน้ำฝน สภาพดิน ภูมิประเทศของชุมชน จึงจะสามารถเพาะปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตตามต้องการ ซึ่งสายพันธุ์ข้าวที่ได้พบในงานวิจัยนี้เป็นพันธุ์ข้าวดั้งเดิมของชุมชน เช่น “ข้าวพันธุ์ดอกข่า” เป็นพันธุ์ที่ปลูกง่าย ทนต่อโรค และทนแดดทนฝน การที่ได้ชื่อว่าข้าวพันธุ์ดอกข่า เพราะว่าข้าวสารสีขาวปนน้ำตาลแดงคล้ายดอกของต้นข่า ส่วนพันธุ์ข้าวพญาหยุดช้าง จะมีเมล็ดที่ใหญ่และให้รวงเยอะ ชาวบ้านเล่าว่าข้าวพันธุ์นี้ได้ชื่อว่า พันธุ์พญาหยุดช้าง เพราะถ้าแปลงนาใดที่ปลูกข้าวพันธุ์นี้ จะได้รวงที่สวยงามและแน่นพุงนาจนทำให้เจ้าเมืองหรือเจ้าพญาต้องให้ช้างหยุดเดินเพื่อลงไปดูความสมบูรณ์ของข้าวพันธุ์นี้ ดังนั้นคำเรียกพันธุ์ข้าวพญาหยุดช้างจึงถูกเรียกชื่อมาจากการเล่าเรื่องต่อ ๆ กันมาของคนในชุมชน จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ส่วนภูมิปัญญาที่สะท้อนผ่านกลุ่มคำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคพบว่า มีจำนวนค่อนข้างมาก ซึ่งแสดงว่าชุมชนตำบลเขาขาวได้สะสมความรู้ในเรื่องการใช้พืชรักษาโรคมาอย่างยาวนาน เมื่อวิเคราะห์ตามทฤษฎีการจัดกลุ่มจะพบว่า พืชที่ใช้สำหรับเป็นยารักษาโรคสามารถใช้ได้ตั้งแต่ส่วนใบจนกระทั่งส่วนของลำต้น แต่โดยส่วนใหญ่จะใช้ลำต้นเป็นยาในการรักษาโรค เพราะพบคำศัพท์ที่ใช้เรียกพืชที่เป็นยารักษาโรคที่ใช้ลำต้นมากถึง 15 คำ

2.5 กลุ่มคำเรียกอาหาร

กลุ่มคำเรียกอาหารพบว่า มีจำนวน 15 คำ สามารถแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 2 กลุ่ม คือ คำเรียกของควาและคำเรียกของหวาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.5.1 คำเรียกของควา

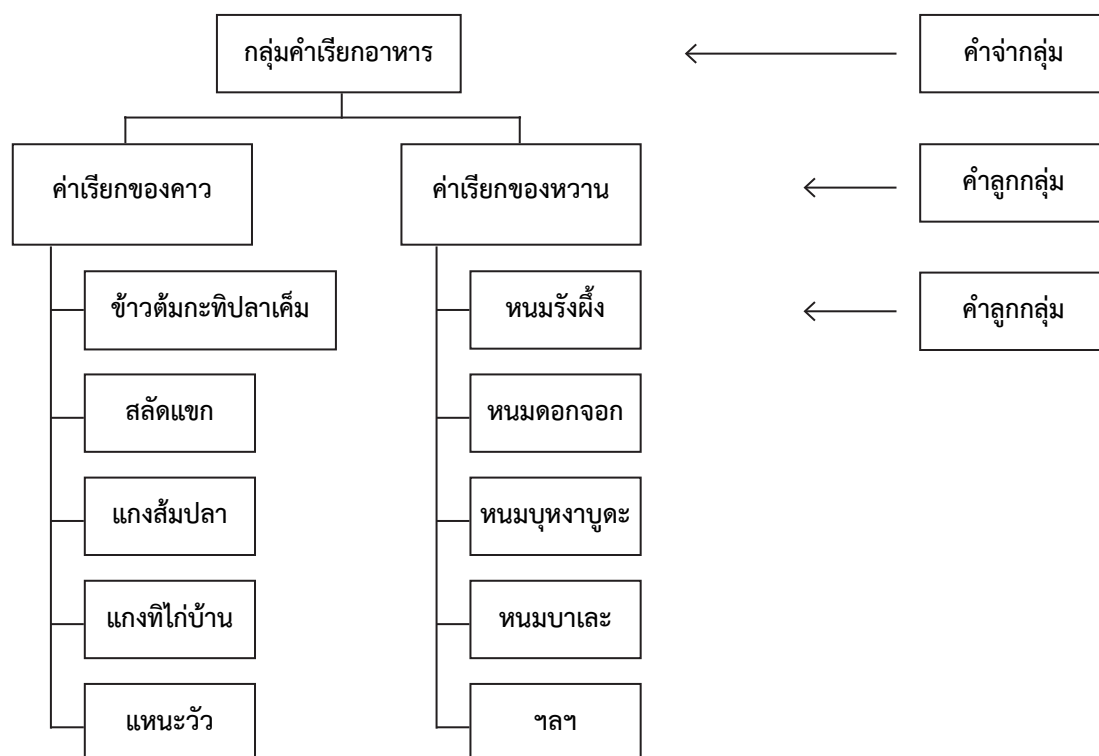
คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาในการรับประทานอาหารของชาวบ้านตำบลเขาขาวที่น่าสนใจและชาวบ้านในสมัยโบราณมักจะทำรับประทานสืบทอดต่อกันมา พบจำนวน 5 คำ คือ คำศัพท์ ข้าวต้มปลาเค็ม /khaaw⁴⁴ tɔm⁴⁴ pla³⁴ khem³²/ คือ ข้าวต้มที่ต้มกับน้ำกะทิแล้วรับประทานคู่กับปลาเค็มทอด ซึ่งอาหารที่คนส่วนใหญ่รับประทานกัน เพราะประหยัดและหาได้ง่าย การนำข้าวต้มมาต้มในน้ำกะทิจะทำให้ข้าวต้มหวานมันและพอรับประทานคู่กับปลาเค็มที่มีรสเค็มก็จะช่วยให้ข้าวต้มอร่อยยิ่งขึ้น คำศัพท์ สลัดแขก /sa⁴⁵ lat²¹ kheek⁴⁴/ คือ อาหารที่ประกอบด้วยแตงกวาหั่นฝอย ถั่วงอกลวก เต้าหู้ทอด กุ้งชุบแป้งทอด เนื้ออกไก่ต้มฉีกฝอย ไข่ต้ม และราดด้วยน้ำยำที่คล้ายคลึงกับน้ำสะเต๊ะ เป็นอาหารควาที่ไว้รับประทานคู่กับอาหารอย่างอื่น คำศัพท์ แกงส้มปลา /keɛŋ³⁴ sɔm⁴⁴ pla³⁴/ คือ แกงเหลืองที่ใส่น้ำปลา ปลาที่นำมาแกงอาจจะเป็นปลาน้ำจืดหรือปลาทะเลก็ได้ แกงส้มปลาถือเป็นอาหารประจำของทุกครอบครัว คำศัพท์ แกงทีไ่บ้าน /keɛŋ³⁴ theeɽ⁴⁴ kaj³⁴ baan⁴⁴/ คือ แกงเผ็ดที่ใส่กะทิ โดยจะใช้เนื้อสัตว์เป็นเนื้อไก่ที่เป็นไก่บ้าน ไก่บ้านจะเป็นไก่ที่เลี้ยงไว้ในครัวเรือนสำหรับใช้เป็นอาหารอยู่แล้ว และคำศัพท์ แหนะงัว /neɛɽ²³ ŋua³²/ คือ การชำแหละวัวเพื่อนำมาแกง ส่วนใหญ่จะนำมาแกงเผ็ดใส่กะทิ หรือต้มกับใบชะมวง การแหนะงัวจะทำในวันสำคัญ ๆ ต่าง ๆ

2.5.2 คำเรียกของหวาน

คำเรียกของหวานประกอบด้วยคำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาในการทำขนมทั้งหมด 10 คำ คำ เช่น คำศัพท์ ขนมรังผึ้ง /nom⁴⁵ ran³² phuwŋ⁴⁴/ คือ ขนมรังผึ้ง เป็นขนมที่มีส่วนผสมแป้งข้าวเจ้า น้ำกะทิ และน้ำตาล นำมาอย่างในพิมพ์ที่มีลายเป็นรูปสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ คำศัพท์ ขนมดอกจอก /nom⁴⁵ dɔɔk⁴⁴ cɔɔk⁴⁴/ คือ ขนมดอกจอก เป็นขนมที่มีส่วนผสมของแป้งข้าวเจ้า ไข่ไก่ น้ำตาล เกลือนิดหน่อย นำมาทอดในแม่พิมพ์รูปดอกจอก ขนมจึงออกมาเหมือนรูปดอกไม้และมีความกรอบ คำศัพท์ ขนมบุหงาบุต๊ะ /nom⁴⁵ bu²¹ ŋaa⁴⁵ buu³⁴ daɽ⁴⁴/ คือ

ขนมบุหงาบูตะเป็นขนมที่คล้ายกับดอกเตยป่าหน่นหรือเตยทะเล ขนมทำด้วยมะพร้าวทึนทึกและแป้งข้าวเหนียว ผสมด้วยน้ำตาล เกลือ น้ำ และกะทิ เป็นขนมพื้นบ้านที่นิยมทำในงานเทศกาลสำคัญ ๆ ทางศาสนาอิสลาม หรือ คำศัพท์ หนมบาละ /nom⁴⁵ baa³⁴ lee²³/ คือ ขนมถังแตก ซึ่งมีส่วน ประกอบของแป้งข้าวเจ้า น้ำตาลทราย ไข่ไก่ น้ำ น้ำกะทิ โดยจะมีไส้ไส้มะพร้าว ไส้ถั่วลิสง หรือไส้สังขยา นำไปทอดในแม่พิมพ์ทรงกลม เมื่อสุกดีก็นำมา พับเป็นรูปครึ่งวงกลม เป็นต้น

กลุ่มคำเรียกอาหารข้างต้นแสดงความสัมพันธ์ของการจัดกลุ่มคำศัพท์ตามลำดับของการจัดกลุ่ม ความหมายได้ดังแสดงในแผนภูมิภาพต่อไปนี้

ภาพ 6 แผนภูมิแสดงการจัดกลุ่มความหมายของกลุ่มคำเรียกอาหาร

ที่มา: ผู้เขียน

จากแผนภูมิภาพ 6 แสดงให้เห็นว่า การจัดกลุ่มความหมายที่มีกลุ่มคำเรียกอาหารเป็นคำจำกัดกลุ่ม ประกอบด้วยคำลูกกลุ่ม 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคำเรียกของควาและกลุ่มคำเรียกของหวาน โดยกลุ่มคำเรียกจะมีสมาชิกย่อยเป็นคำลูกกลุ่ม

กลุ่มคำเรียกของควาพบว่าจำนวน 5 คำ ซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ผู้บอกภาษาแสดงให้เห็นถึงอาหารที่รับประทานเป็นประจำในครัวเรือน โดยเฉพาะแกงส้มกับแกงกะทิไ่บ้าน เพราะเป็นอาหารที่หาวัตถุดิบในชุมชนได้ง่าย ส่วนใหญ่จะหาปลาจากแม่น้ำ ส่วนไ่ก็จะเป็นที่เลี้ยงกันเองในครอบครัว เป็นไ่ที่ปล่อยให้หาอาหารกินเอง จึงเป็นไ่ที่มีส่วนของเนื้อไม่มากแต่อร่อย

คำเรียกอาหารที่สะท้อนภูมิปัญญาในอดีตคือ “ข้าวต้มกะทิปลาเค็ม” เนื่องจากการหาอาหารมารับประทานค่อนข้างยาก ด้วยปัจจัยของการเดินทางหรือการเงิน ดังนั้น เมื่อหาปลาหรือเนื้อสัตว์มาได้จำเป็นต้องถนอมอาหารไว้รับประทานนาน ๆ โดยเฉพาะการทำปลาเค็มถือเป็นภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดผ่านรุ่นต่อรุ่น ปลาเค็มสามารถนำ

มารับประทานคู่กับอาหารได้หลากหลาย ทำให้ทานข้าวได้มากขึ้น ยิ่งเมื่อนำมารับประทานคู่กับข้าวสวยหรือข้าวต้ม ชาวชุมชนเขายังสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการปรุงอาหารให้มีรสชาติอร่อยขึ้นด้วยการนำน้ำกะทิใส่ในข้าวต้ม จะทำให้ข้าวต้มมีรสชาติหอมมัน และน้ำกะทิก็นำมาจากมะพร้าวซึ่งเป็นพืชพันธุ์ในท้องถิ่นที่หาได้ง่าย นอกจากนี้ หากมีเทศกาลสำคัญก็จะ “แห่นะวู้” หรือการรำแหละวู้เพื่อเอามาทำอาหารหรือแจกจ่ายคนยากไร้ ซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาในการพึ่งพาและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

ส่วนคำเรียกอาหารที่เป็นของหวาน เป็นคำศัพท์ที่สะท้อนที่มาจากภาษามลายู เช่น ขนมบุหงาบูตะ ขนมบาและ และคำศัพท์ที่มาจากภาษาไทย เช่น ขนมรังผึ้ง ขนมดอกจอก แสดงให้เห็นว่าตำบลเขาขาวรับเอาวัฒนธรรมการรับประทานอาหารมาจากสองวัฒนธรรม และนำมาปรับให้เหมาะสมกับวัตถุดิบในชุมชนจำพวกมะพร้าว ใบเตย น้ำผึ้ง เป็นต้น

2.6 กลุ่มคำเรียกความเชื่อ

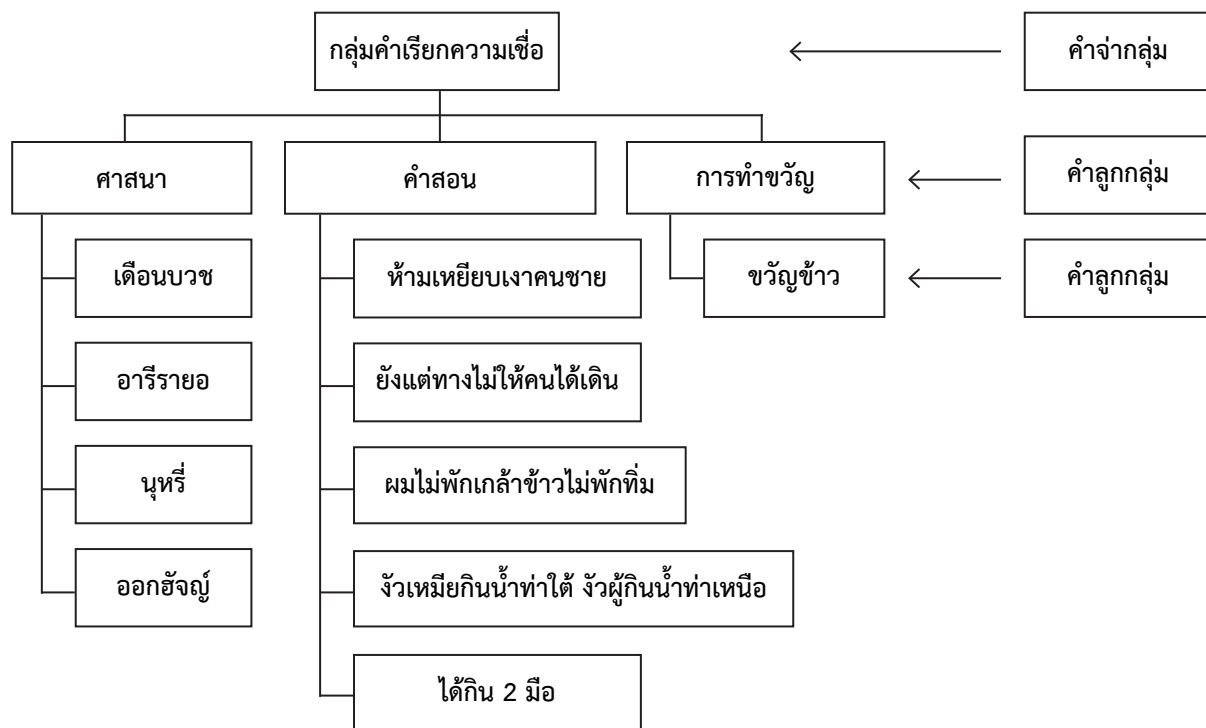
คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาทางด้านความเชื่อ พบว่ามีจำนวนทั้งสิ้น 10 คำ และสามารถจัดกลุ่มย่อยได้เป็น 3 กลุ่ม คือ คำศัพท์เกี่ยวกับศาสนา คำศัพท์เกี่ยวกับคำสอน และคำศัพท์เกี่ยวกับการทำขวัญ ดังแสดงรายละเอียดย่อยดังต่อไปนี้

2.6.1 คำศัพท์เกี่ยวกับศาสนา พบจำนวน 4 คำ คำ คือ คำศัพท์ เดือนบวช /dwan³⁴ bua²³/ คือ เดือนที่ถือศีลอด คำศัพท์ อารีรายอ /Paa³⁴ rii³² raa³² joo³²/ วันเฉลิมฉลองของชาวไทยมุสลิม เนื่องจากถือศีลอดในเดือนรอมฎอนครบเวลา 29 หรือ 30 วัน วันอารีรายอจะมี 2 ครั้ง... คือ อีดุลฟิฏริหรืออีดิลฟิตรี ตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำ เป็นเดือน 10 และอีดุลอฎฮาหรืออีดิลอฎฮา ตรงกับวันที่ 10 เดือน 12 ของปฏิทินอิสลาม คำศัพท์ นุหรี /nuu³² rii⁴⁵/ คือ การทำบุญร่วมกัน เป็นการนำของกินมาวางร่วมกันที่มีสยิดโดยไม่ต้องระบุเจ้าของเพื่อให้คนที่ต้องการสามารถนำไปรับประทานได้ นอกจากนี้ยังมีการแจกจ่ายขนมและเนื้อวัว รวมถึงการบริจาคซากัส (เงิน) สำหรับผู้ยากไร้อีกด้วย และคำศัพท์ ออกฮัจญ์ /ʔook²³ hat⁴⁵/ คือ วันออกฮัจญ์เป็นวันรื่นเริงประจำปี ชาวมุสลิมจะเดินทางไปเยี่ยมเยือนพ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านเพื่อขอยกย่องกันในเรื่องที่ผ่านมา

2.6.2 คำศัพท์เกี่ยวกับคำสอน พบจำนวน 5 คำ คือ คำสอน ห้ามเหยียบเงาคนชาย /haam⁴⁴ jiap²³ haw³² khon³² chaj³²/ เป็นคำสอนเรื่อง ห้ามให้ผู้หญิงกับผู้ชายอยู่ใกล้กัน คำสอน สำนวน ยังแต่ทางไม่ให้คนได้เดิน /jan³² thaaj³² tee³⁴ maaj⁴⁴ haaj⁴⁴ khon³² dxn³⁴/ เป็นคำทำนายถึงอนาคตว่าต่อไปคนจะไม่เดินด้วยเท้ากันแล้ว คำสอน ผมไม่พักเกล้าข้าวไม่พักทิม /phom⁴⁵ maaj⁴⁴ phak²¹ klaaw⁴⁴ khaaw⁴⁴ maaj⁴⁴ phak²¹ thim²³/ ผู้หญิงที่ไม่ต้องทำงานบ้านและไม่เป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีแต่เดิมของชุมชน คำสอน จัวหมียกินน้ำทำได้ จัวผู้กินน้ำทำเหว /gua³² mia⁴⁵ kin³⁴ naam²¹ thaa²³ taaj²¹ gua³² phoo⁴⁴ kin³⁴ naam²¹ thaa²³ nwa⁴⁵/ ป้องกันไม่ให้ชายกับหญิงอยู่ในบริเวณเดียวกัน และคำสอน ได้กิน 2 มือ /daaj⁴⁴ kin³⁴ sooj⁴⁵ mww³²/ เป็นคำทำนายถึงอนาคตว่าต่อไปคนจะไม่กินข้าวด้วยการเปิบข้าวแต่จะใช้ช้อนส้อมกินข้าวแทน

2.6.3 คำศัพท์เกี่ยวกับการทำขวัญ คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำขวัญ พบจำนวน 1 คำ คือ คำว่า ขวัญข้าว /khwaa⁴⁵ khaaw⁴⁴/ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บข้าววันแรก โดยในวันที่เริ่มเก็บข้าววันแรกจะมีการเชิญ “ขวัญข้าว” เชิญโต๊ะหม้อ และนำตะกร้าใบเล็ก ๆ ที่ทำจากใบเตยกับกล้วยไปเก็บข้าว หลังจากเก็บข้าวได้ก็นำไปเก็บไว้ที่โปะข้าว

การวิเคราะห์กลุ่มคำเรียกความเชื่อข้างต้นแสดงความสัมพันธ์ของการจัดกลุ่มคำศัพท์ตามแนวคิดการจัดกลุ่มความหมายได้ดังแสดงในแผนภูมิภาพต่อไปนี้

ภาพ 7 แผนภูมิแสดงการจัดกลุ่มความหมายของกลุ่มคำเรียกความเชื่อ
ที่มา: ผู้เขียน

จากแผนภูมิภาพ 7 แสดงให้เห็นว่า การจัดกลุ่มความหมายที่มีกลุ่มคำเรียกความเชื่อเป็นคำจำกลุ่ม ประกอบด้วย คำลูกกลุ่ม 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคำเรียกความเชื่อทางศาสนา กลุ่มคำเรียกความเชื่อที่เกี่ยวกับคำสอน และกลุ่มคำเรียกความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำขวัญ โดยกลุ่มคำเรียกจะมีสมาชิกย่อยเป็นคำลูกกลุ่ม

ความสัมพันธ์ของการจัดกลุ่มคำศัพท์ “กลุ่มคำเรียกความเชื่อ” จะเห็นได้ว่า การใช้คำศัพท์ภูมิปัญญาจะผสมผสานระหว่างสองวัฒนธรรมคือ วัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามซึ่งเป็นคำศัพท์ที่ปรากฏจะเป็นคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม เช่นคำว่า เดือนบวช อารีรายอ นุหรี เป็นต้น กับวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องการทำขวัญข้าว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มคนไท (Tai) ดั้งเดิมที่นับถือศาสนาพุทธ แม้ผู้บอกภาษาจะเป็นผู้พูดภาษาไทยถิ่นใต้ที่นับถือศาสนาอิสลาม แต่ก็ยังปรากฏว่ามีคำศัพท์เกี่ยวกับการทำขวัญซึ่งสะท้อนถึงการใช้ภูมิปัญญาทางด้านความเชื่อร่วมกันระหว่างกลุ่มคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ และคำศัพท์ดังกล่าวก็สะท้อนถึงภูมิปัญญาทางด้านการเพาะปลูก การทำขวัญจะกระทำเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจสำหรับการเริ่มต้นฤดูกาล การเพาะปลูกให้แก่เกษตรกรในชุมชน ดังนั้น การใช้คำศัพท์เกี่ยวกับความเชื่อแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของความศรัทธาต่อศาสนาอิสลามและการปรับใช้พิธีกรรมทางศาสนาพุทธเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ กลุ่มคำเรียกความเชื่อยังพบว่า มีการใช้คำสอนในลักษณะของสำนวนโวหาร เพื่อใช้อบรมสั่งสอนลูกหลานของชุมชน คำสอนที่ปรากฏจะเป็นคำสอนเกี่ยวกับการประพฤติตนของผู้ชายและผู้หญิง หรือความเหมาะสมของการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ชายและผู้หญิง ดังคำสอนที่ว่า “ห้ามเหยียบเงาคนชาย” เป็นกุศโลบายที่ว่า ห้ามผู้หญิงอยู่ใกล้กับผู้ชายจนสามารถยืนเหยียบเงาได้ หรือคำสอนที่ว่า “จัวเหมียกินน้ำท่าได้ จัวผู้กินน้ำท่าเหนือ” เป็นคำสอนที่ห้ามให้ผู้ชายกับผู้หญิงพบปะกันหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเรื่องชู้สาวขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นกลุ่มคำเรียกความเชื่อยังสะท้อนถึงภูมิปัญญาด้านการมองโลกของชุมชน กล่าวคือ คำสอนสะท้อน

ถึงความกังวลของวิถีชีวิตใหม่ที่จะเข้ามาอิทธิพลต่อวิถีเดิม และอาจจะส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน ดังตัวอย่างคำสอนที่ว่า “ยังแต่ทางไม่ให้คนได้เดิน” ซึ่งสะท้อนว่า ต่อไปในอนาคตจะมีถนนมากขึ้น แต่ถนนดังกล่าวก็ไม่ปลอดภัยสำหรับการเดินด้วยเท้าหรือการไม่เหมาะสำหรับการวิ่งวุ่นควายแบบแต่ก่อน เพราะการเดินทางบนถนนจะใช้รถส่วนตัวกันมากขึ้น และส่งผลให้ทุกครัวเรือนต้องซื้อรถมาใช้แทนการเดิน คำสอนดังกล่าวถึงแสดงถึงภูมิปัญญาให้เห็นถึงการใช้ชีวิตให้เหมาะสมกับตนเองไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปตามอุปโลกนิยม

2.7 กลุ่มคำเรียกการละเล่น

คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาในการละเล่น พบว่า มีจำนวน 3 คำ คือ คำศัพท์ สิทลาด /si⁴⁵ laat⁴⁴/ คือ การแสดงพื้นบ้านของชาวมุสลิมชนิดหนึ่ง เรียกว่า สิทละ หรือ ซิลละ ซึ่งเป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวอย่างหนึ่ง ทำนองเดียวกับ คาราเต้ ยูโด กังฟู หรือมวยไทย ในพื้นที่จังหวัดสตูลเรียกศิลปะการต่อสู้แบบนี้ ตามคำเดิมว่า สิทละ คำศัพท์ ยิเกบก /ji²¹ kee³⁴ bok⁴⁵/ หรือลิเกปา ลิเกแขกแดง ลิเกรามะนา เป็นการแสดงที่มีตัวละครประกอบ มีการร้อง รำ และแสดงท่าทางตามเนื้อเรื่องคล้ายลิเกหรือละคร นิยมกันมากในภาคใต้ฝั่งตะวันตก (Khlaaj Na Rangsi, 2012) และคำศัพท์ หนึ่งแห่ง /nan⁴⁵ heen⁴⁴/ การแสดงหนังตะลุง โดยคำว่า “หนัง” หมายถึง หนังของวัวหรือควาย นำมาตากให้แห้ง ตัดแต่งเป็นรูปตัวละครต่าง ๆ และทาสีให้สวยงาม

การจัดกลุ่มความหมายที่มีกลุ่มคำเรียกการละเล่นเป็นคำจำกัดกลุ่ม ประกอบด้วยคำลูกกลุ่ม 3 คำ คือ สิทลาด ยิเกบก และหนึ่งแห่ง ซึ่งคำศัพท์ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มสะท้อนภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงของชุมชน โดยเฉพาะ “หนังแห่ง” หรือหนังตะลุงที่นำเอาหนังสัตว์ตากแห้งมาตัดตกแต่งเป็นรูปตัวละครต่าง ๆ แม้ว่าชุมชนเขาขาวจะไม่ได้ต้นกำเนิดของการละเล่นข้างต้น แต่หากมีการแสดงสิทลาด ยิเกบก หรือหนังแห่งเมื่อใด คนในชุมชนก็จะชักชวนกันเดินทางไปร่วมชม ซึ่งในสมัยโบราณที่ต้องเดินทางด้วยเท้าก็จะใช้เวลานานกว่าเดินทางไปถึงยังที่แสดงก็ต้องอาศัยพักแรมกับคนรู้จักหรือญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้เคียง ก็จะทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างกันแน่นแฟ้นขึ้น ในปัจจุบันหากต้องเดินทางไปชมการแสดงก็จะเดินทางไปด้วยรถคันเดียวกัน ย่อมแสดงถึงความเป็นชุมชนเดียวกัน คนในชุมชนก็จะรู้สึกกลมเกลียวไม่ทอดทิ้งกันแม้ว่าจะต้องเดินทางไปต่างไกล

2.8 กลุ่มคำเรียกการเกลาหม

คำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาในการเกลาหม พบว่า มีจำนวน 2 คำ คือ คำศัพท์ กล้ามวยดอกจัน /klaaw⁴⁴ muaj³² dɔɔk⁴⁴ can³⁴/ คือ การทำหมกล้ามวยของผู้หญิงในยุคก่อน เป็นทรงผมที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และคำศัพท์ กล้ามวยผมควาย /klaaw⁴⁴ muaj³² phom⁴⁵ khwaaj³²/ คือ การทำหมกล้ามวยของผู้หญิงในยุคก่อน เป็นทรงผมที่ใช้สำหรับเข้าพิธีแต่งงาน

การจัดกลุ่มความหมายที่มีกลุ่มคำเรียกการเกลาหมเป็นคำจำกัดกลุ่ม ประกอบด้วยคำลูกกลุ่ม 2 คำ คือ หมกล้ามวยดอกจันและหมกล้ามวยผมควาย ซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาในการดูแลตัวเองของผู้หญิงที่จะไม่ปล่อยให้ผมยาวรุงรัง ต้องเก็บมันให้เรียบร้อย เมื่อถึงวันแต่งงานก็จะออกแบบทรงผมให้แตกต่างเพื่อแสดงว่าเป็นวันสำคัญ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ข้อมูลเกี่ยวกับตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล ทำให้เห็นมิติทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของกลุ่มชน การดำรงชีวิตในแบบของตนเองที่มีส่วนคล้ายหรือแตกต่างจากชุมชนอื่น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในแง่ของการอพยพเคลื่อนย้ายทั้งของคนในชุมชนเองและของคนต่างชุมชนที่เข้ามาอาศัยหรือปกครองเมือง ทำให้จังหวัดสตูลมีรูปแบบการปรับตัวทางด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง

เหนือสิ่งอื่นใด สิ่งบอกเล่าของผู้สูงอายุในชุมชนก่อให้เกิดองค์ความรู้มากขึ้น เรื่องเล่าที่แฝงด้วยภูมิปัญญาในการบริหารจัดการและดูแลคนในชุมชนสะท้อนผ่านการเล่าเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเห็นได้จากการเล่าเรื่องยารักษาโรค ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับยารักษาโรคปรากฏอยู่มากมายและความรู้ดังกล่าวยังเป็นประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตในปัจจุบัน

การเก็บข้อมูลครั้งนี้ ช่วยกระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญของอัตลักษณ์ตนเองมากขึ้น สังเกตได้จาก ความภูมิใจในการเล่าเรื่องผ่านรอยยิ้มและแววตาของสูงอายุ ข้อมูลนี้จะช่วยให้ลูกหลานในชุมชนช่วยกันสืบสาน หรือดำรงอัตลักษณ์ของชุมชนไว้ต่อไป

2. ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาไทยถิ่นใต้กับภาษามลายู มีระดับความสัมพันธ์ที่ใกล้เคียงกัน เห็นได้จากการใช้ภาษาของชาวบ้านตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล ซึ่งมีทั้งการใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นใต้และคำศัพท์ภาษามลายู ดังที่ ศอลาฮุดดีน สมาออนและอัสนีดา สมาออน (Sma-un & Sma-un, 2016) ได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดสตูล มีบริเวณที่มีอาณาเขตที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านมาเลเซียอยู่ 2 รัฐ คือ รัฐเปอร์ลิส และรัฐเคดาห์ ดังนั้นทำให้ประชาชนในจังหวัดสตูลส่วนมากมีพี่น้องในรัฐเปอร์ลิสและรัฐเคดาห์ รวมถึงรัฐปีนังอีกด้วย การไปมาหาสู่ระหว่างคนในพื้นที่สตูลกับพื้นที่ทั้ง 3 แห่งนี้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่มาเสริมสร้างความเข้มแข็งในการใช้ภาษามลายูในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสตูลเป็นอย่างมาก ส่วนพื้นที่ที่ไกลออกไปก็จะได้ปัจจัยทางด้านการติดต่อกับภาษามลายูลดน้อยลงไป เช่นคนในอำเภอควนโดนหรืออำเภอละงู นอกจากนี้การแต่งงานกับคนต่างถิ่นทำให้ภาษามลายูได้รับอิทธิพลจากภาษาจากถิ่นไปด้วย ทำให้ความเข้มแข็งในการใช้ภาษามลายูในอำเภอละงูและอำเภอควนโดนก็น้อยลง ในปัจจุบันภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาไทยถิ่นใต้เป็นส่วนใหญ่ โดยภาษาไทยถิ่นใต้จังหวัดสตูลนั้นยังได้รับอิทธิพลมาจากเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา ปัจจัยหลักที่มีผลต่อการใช้ภาษาคือ หนึ่งตระกูล นโนราห์ ลิเกบก เพลงบอก ที่ชาวนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา นำเข้ามาเผยแพร่ เป็นผลให้ภาษาและวัฒนธรรมของภาษาไทยถิ่นใต้จังหวัดสตูลเป็นรูปแบบผสมผสาน

3. จังหวัดสตูลเป็นจังหวัดที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิม แต่มีการใช้ภาษาที่แตกต่างจากชาวไทยมุสลิมใน 3 จังหวัดภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) ดังที่จิรวัฒน์และทวีศักดิ์ เผือกสม (Phueksom, 2017) กล่าวว่าชาวมุสลิมกว่าร้อยละ 90 ในจังหวัดสตูลและสงขลาพูดภาษาไทยและมีจำนวนไม่มากนักที่พูดภาษามลายูได้คล่อง ยิ่งกว่านั้น คำศัพท์และภาษามลายูที่ใช้ในกลุ่มชาวมุสลิมในบริเวณดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงอย่างเหนียวแน่นกับภาษามลายูในรัฐเปอร์ลิสและรัฐเคดาห์ ทว่าเมื่อเทียบกันแล้วในจำนวนกลับกัน ชาวมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดน หรือพื้นที่ที่เคยเป็นรัฐสุลต่านปาตานี พูดได้เพียงภาษามลายูและพูดภาษาไทยกลางได้เล็กน้อย อีกทั้งภาษามลายูของพวกเขาก็ยังคล้ายคลึงกับภาษามลายูถิ่นในรัฐกลันตัน นี่คือหลักฐานอันชัดเจนและน่าเชื่อถือที่ชี้ให้เห็นว่าชาวมุสลิมในจังหวัดสตูลและสงขลา มีประสบการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกับชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส และจังหวัดสตูลเองก็มีประสบการณ์ร่วมจังหวัด 3 จังหวัดชายแดนใต้เพียงเล็กน้อย

4. คำศัพท์ภูมิปัญญาภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล สามารถส่งเสริมเป็นเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน อย่างเช่นของใช้ในครัวเรือน อาทิ “จิง” “เซอ” “ติหมา” พืชสมุนไพร ขนมห้องถิ่น เช่น “ขนมหอกจอก” ขนมหาละ” หรือแม้แต่การทำผมเกล้ามวย ก็สามารถส่งเสริมเป็นจุดขายในการท่องเที่ยว และเพิ่มอัตลักษณ์ด้วยการบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนในผลิตภัณฑ์เหล่านั้น ซึ่งการนำเอาอัตลักษณ์หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นสินค้า จะช่วยให้ชุมชนมีงานทำและส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาคำศัพท์ภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล ผู้วิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูลมี 8 ลักษณะ คือ การตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษ อาหารและวิธีการทำอาหาร อาชีพและวิธีการประกอบอาชีพ ต้นไม้พืชพรรณ โรคและยารักษาโรค ความเชื่อทางคติชนวิทยา คำสอน การละเล่น และเทศกาลและวันสำคัญ เมื่อผู้วิจัยนำคำศัพท์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาษาไทยถิ่นใต้ตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล มาจัดกลุ่มความหมายตามทฤษฎีการจัดกลุ่มความหมาย พบว่า สามารถจัดกลุ่มคำศัพท์ได้เป็น 8 กลุ่ม

ซึ่งบางกลุ่มสามารถจัดกลุ่มเป็นกลุ่มย่อยได้ กลุ่มที่ 1 คำเรียกบุคคล จำนวน 12 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้เป็น 3 กลุ่มย่อยดังนี้ คำเรียกบุคคลที่เป็นญาติ พบจำนวน 3 คำ เรียกบุคคลตามอาชีพ พบจำนวน 5 คำ และคำเรียกบุคคลที่เป็นสิ่งที่เคารพนับถือ พบจำนวน 4 คำ กลุ่มที่ 2 คำเรียกกริยาอาการ จำนวน 18 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้เป็น 2 กลุ่มย่อยดังนี้ คำกริยาที่แสดงอาการของคน พบจำนวน 13 คำ และคำกริยาที่แสดงอาการของสัตว์ พบจำนวน 5 คำ กลุ่มที่ 3 คำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ จำนวน 15 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้เป็น 3 กลุ่มย่อยดังนี้ คำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน พบจำนวน 8 คำ คำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ในการเกษตร พบจำนวน 4 คำ และคำเรียกสิ่งของเครื่องใช้ในการแต่งกาย พบจำนวน 3 คำ กลุ่มที่ 4 คำเรียกเรียกพืชพันธุ์ จำนวน 22 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้เป็น 2 กลุ่มย่อยดังนี้ คำเรียกพันธุ์ข้าว พบจำนวน 5 คำ และคำเรียกพืชที่เป็นยารักษาโรค พบจำนวน 17 คำ กลุ่มที่ 5 คำเรียกอาหาร จำนวน 15 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้เป็น 2 กลุ่มย่อยดังนี้ คำเรียกของคาว พบจำนวน 5 คำ และ คำเรียกของหวาน พบจำนวน 10 คำ กลุ่มที่ 6 คำเรียกความเชื่อ จำนวน 10 คำ สามารถจัดกลุ่มย่อยได้เป็น 3 กลุ่มย่อยดังนี้ คำศัพท์เกี่ยวกับศาสนา พบจำนวน 4 คำ คำศัพท์เกี่ยวกับคำสอน พบจำนวน 5 คำ และ คำศัพท์เกี่ยวกับการทำขวัญ พบจำนวน 1 คำ และกลุ่มที่ 7 คำเรียกการละเล่น จำนวน 3 คำ และกลุ่มที่ 8 คำเรียกการเกลาผม จำนวน 2 คำ

ข้อเสนอแนะ

1. การวิจัยครั้งนี้มีระยะเวลาและขอบเขตที่จำกัด หากมีผู้สนใจวิจัยในพื้นที่ดังกล่าวควรศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นด้านประเพณีการตาย โรงเรียนสอนศาสนา สุสานหรือกุโบ การบูชาผีงูทะเล พิธีลาซัง เป็นต้น
2. การศึกษาคำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นควรศึกษาในเชิงเปรียบเทียบกับการศึกษาคำศัพท์ที่สะท้อนภูมิปัญญาในภาษาไทยถิ่นใต้อื่น ๆ ประกอบด้วย ซึ่งการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบจะทำให้เห็นอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชนชัดเจนขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นใต้ที่สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลเขาขาว อำเภอละงู จังหวัดสตูล” ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563

References

- Burutphat, S. (2000). *Dialect geography*. Bangkok: Language and Culture Research Institute for Rural Development, Mahidol University.
- Khlaaj Na Rangsi, T. (2012). *Study on the music composed of Silakayong, Ra-Mad Village, Koh Lan-Ta District, Krabi Province* (Master of Arts thesis). Srinakharinwirot University. http://ir.swu.ac.th/jspui/bitstream/123456789/3550/2/Teeranut_K.pdf
- Na Thalang, E. (1997). *Local wisdom in four regions: Thai villagers' way of life and learning process*. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat University.
- Phaikhumnam, O., Manna, S., Chuchangwang, A., Prapairee, T., & Kophatthasirikul, J. (2023). *Vocabulary analysis and integrated teaching tools creation: A case study of Southern Dialects; Sakom Dialects, Songkhla Province*. Retrieved July 30, 2023, from <https://www.hu.ac.th/conference/conference2023/proceedings/>
- Panyametheekul, H. (2006). *Meaning study (Teaching Documents)*. Bangkok: Srinakharinwirot University.

- Phueksom, J. T. (2017). *Southern Thailand, Northern Malay: Ethnic interactions on the Peninsula of Diversity*. Nakhon Si Thammarat: Green Zone Limited Partnership Green Zone Inter.
- Reungnarong, P. (2011). *Bu-nga Pattani: Thai muslims on the southern border* (2nd ed.). Bangkok: Architecture Books.
- Saralamba, C. (2015). Meaning. In *Language and linguistics*. Bangkok: Thammasat University.
- Sma-un, S., & Sma-un, H. (2016). *Study Malay language in the Southern Thai dialect under Satun*. Songkhla: Songkhla Rajabhat University
- Satun Primary Educational Service Area, Office. (2010). *Including the story of Satun City commemorating the 150th anniversary* (3rd ed.). Bangkok: Mitr Siam.
- Thongchuay, C. (1993). *Language and Southern culture*. Bangkok: O.S. Printing House.

Integrating King's Philosophy into Promoting Elderly Wellness in Elderly Schools in Eastern Special Development Zone

การบูรณาการศาสตร์พระราชาส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุ ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

Jakkapan Promchaluay^{1*} Worawut Phengphan¹ and Suwichai Kosaiyawat¹

จักรพันธ์ พรหมฉาย^{1*} วรวุฒิ เฟ่งพันธ์¹ และ สุวิชัย โกศัยยะวัฒน์¹

¹Faculty of Education Burapha University

¹คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

*Corresponding Author, E-mail: Jakkapan.p@dru.ac.th

Article Info

- Received: September 21, 2023
- Revised: March 25, 2023
- Accepted: April 3, 2024
- Available online: April 22, 2024

Abstract

The goals of this study are to evaluate the wellness level of elderly citizens who attended elderly schools and to study the King's Philosophy integrating model used in the schools located in the Eastern Special Development Zone. Mixed research methods were used in this research. The sample group used in the study was divided into 2 groups: Group 1 consisting of 300 elderly members of model schools for the elderly in the Eastern Special Development Zone via multi-stage sampling - using a 5-level evaluation questionnaire and data analyzed using percentage statistics, mean and standard deviation, and descriptive and inferential statistics. Group 2, besides, was the qualitative study of key informants consisting of 40 committees of model schools for the elderly in the Eastern Special Development Zone. The result shows that 1) The wellness of the elderly in elderly schools in the Eastern Special Development Zone is high (mean = 3.82, S.D. = 0.65), and the highest mean is mental health (mean = 4.07, S.D. = 0.67), and 2) Integrating King's Philosophy model into promoting elderly wellness in elderly schools in Eastern Special Development Zone found that using the participatory process in determining the curriculum by using King's Philosophy's concept, "Understanding, Gaining Insight and Access, Engaging in Development," as an important tool in organizing the learning process. This resulted in effective development of the elderly, creating two dimensions of development - promoting wellness and having a good quality of life participated by organization's participatory process and network partners. Another dimension was tool development, such as, social innovations or any innovations used to promote wellness and sustainable quality of life for the elderly.

Keywords: Eastern Special Development Zone, Elderly School, The King's Philosophy, Wellness of Elderly

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับสุขภาวะของผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก และศึกษาแนวทางการบูรณาการศาสตร์พระราชာเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกโรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก จำนวน 300 คน จากการสุ่มหลายขั้นตอน โดยใช้แบบสอบถามประเมินค่า 5 ระดับ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติเชิงพรรณนาและสถิติเชิงอนุมานและ กลุ่มที่ 2 การศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ คณะกรรมการโรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก จำนวน 40 คน ผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัย พบว่า 1) สุขภาวะของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.82$, S.D. = 0.65) ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ สุขภาวะด้านจิตใจ ($\bar{X} = 4.07$, S.D. = 0.67) 2) แนวทางการบูรณาการศาสตร์พระราชาเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก พบว่า การนำกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตร โดยนำแนวคิดศาสตร์พระราชา “เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา” เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดการพัฒนา 2 มิติ ได้แก่ การส่งเสริมสุขภาวะและการมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของหน่วยงาน ภาคีเครือข่าย และเครื่องมือที่เป็นนวัตกรรมทางสังคมหรือนวัตกรรมที่นำมาใช้ในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, โรงเรียนผู้สูงอายุ, ศาสตร์พระราชา, สุขภาวะผู้สูงอายุ

บทนำ

การจัดกิจกรรมในการจัดการสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ มีการดำเนินการจัดกิจกรรมใน 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมหลักในศูนย์ดูแลผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งศูนย์บริการผู้สูงอายุในชุมชนจะเน้นกระบวนการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาด้านสุขภาพ โดยมีผู้ดำเนินงานหลักได้แก่ บุคลากรด้านสาธารณสุขและชุมชนเข้ามีส่วนร่วม กลุ่มเป้าหมายคือ กลุ่มผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ (กลุ่มผู้สูงอายุติดเตียง) ผู้สูงอายุที่ต้องอยู่บ้านเพียงคนเดียว เนื่องจากลูกหลานออกไปทำงานนอกบ้าน กิจกรรมที่ดำเนินการ เช่น การให้บริการตรวจสุขภาพผู้สูงอายุ โดยจัดคลินิกหรือมุมบริการด้านสุขภาพผู้สูงอายุภายในศูนย์ดูแลผู้สูงอายุในชุมชน ดำเนินการโดยอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ ให้บริการให้คำปรึกษาด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต และการจัดกิจกรรมสนับสนุนในชุมชน จะเป็นกิจกรรมที่สนับสนุนกิจกรรมเดิมที่ดำเนินการมาแล้วเป็นการต่อยอดและตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุในด้านสังคม เศรษฐกิจและจิตวิญญาณ เช่น กิจกรรมด้านเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วย การจัดตั้งกลุ่มอาชีพสำหรับผู้สูงอายุเพื่อเสริมรายได้และลดรายจ่าย โดยการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสมาชิกในชุมชนที่มีความสนใจประกอบอาชีพเสริม ได้แก่ กลุ่มผลิตหมอนเพื่อสุขภาพ กลุ่มผลิตสบู่สมุนไพร กลุ่มประดิษฐ์รับปิ่นเหรียญโปรยทาน อบรมความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ มีการสนับสนุนเงินทุนงบประมาณให้กลุ่มต่าง ๆ ตามความเหมาะสม โดยได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

พื้นที่ยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญกับการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน นั่นคือเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก เป็นแผนยุทธศาสตร์ภายใต้ไทยแลนด์ 4.0 ด้วยการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่ต่อยอดความสำเร็จมาจากโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกหรือ Eastern Seaboard ซึ่งดำเนินมาตลอดกว่า 30 ปีที่ผ่านมา โดยในระยะแรกจะเป็นการยกระดับพื้นที่ในเขต 3 จังหวัดคือ ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา ให้เป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเพื่อรองรับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพผ่านกลไกการบริหารจัดการภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการนโยบายพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกโดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน (Office of the Eastern Special Development Zone Policy Committee (EECO), 2020) สอดคล้องกับคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ Order of the Head of the National Council for Peace and Order (2020) กล่าวว่า เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษถือเป็นนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเพื่อส่งเสริมการค้าและการลงทุนและการอำนวยความสะดวกในการประกอบกิจการ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และเพื่อกระจายการพัฒนาไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ความเหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ทั่วถึง โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ 3 จังหวัดดังกล่าว มีจำนวนผู้สูงอายุรวม 472,255 คน ตามข้อมูลจำนวนประชากรผู้สูงอายุในจังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา เดือนมกราคม พ.ศ. 2565 (Registration Management Office Department of Provincial Administration, 2022) การวิเคราะห์ประโยชน์และผลกระทบด้านเศรษฐกิจจากการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) มีประเด็นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ในด้านสิ่งแวดล้อมและสาธารณสุข (Khotchantuek, Panyawuttho, & Theepadhammo, 2020) การส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี จึงเป็นประเด็นที่หน่วยงานในพื้นที่ให้ความสำคัญและมีการดำเนินการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อการมีคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีของผู้สูงอายุ ซึ่งรูปแบบที่หน่วยงานระดับท้องถิ่นใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนสุขภาพผู้สูงอายุ ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุ

โรงเรียนผู้สูงอายุ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) มีบทบาทในการจัดทำแผนสร้างการเรียนรู้ด้านสุขภาพโดยมีความสอดคล้องกับ พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2553 และฉบับที่ 3 พ.ศ. 2560 ให้ความสำคัญในประเด็นผู้สูงอายุกับการพัฒนา (Older Persons and Development) สูงวัยอย่างสุขภาพดีและมีสุขภาวะ (Advancing Health and Well-being into Old Age) การสร้างความมั่นใจ

ว่าจะมีสภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุนและเหมาะสม (Ensuring Enabling and Supportive Environment) โดยเน้นการเสริมสร้างการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะการขับเคลื่อนกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุที่มุ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุเพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลด้านคุณภาพชีวิตอย่างครอบคลุมทุกด้าน จึงจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคลากรเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน โดยการสนับสนุนทรัพยากรความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ผู้สูงอายุและองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญของการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินการของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ที่ได้รับการรับรองให้เป็นโรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบด้านการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ด้วยกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมและการออกแบบหลักสูตรที่เน้นการส่งเสริมและพัฒนาสุขภาพผู้สูงอายุ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงศึกษาสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก และศึกษาแนวทางการบูรณาการศาสตร์พระราชาเพื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยคัดเลือกโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกต้นแบบ ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษาจะเป็นแนวทางสำคัญในการนำไปบูรณาการโดยการกำหนดนโยบายและแผนการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับสุขภาพผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก
2. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

การทบทวนวรรณกรรม

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

คำว่า ผู้สูงอายุ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Elderly person เป็นสภาวะของบุคคลที่มีอายุ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีความอ่อนแอทางร่างกายและจิตใจ มีเจ็บป่วยหรือความพิการเกิดร่วมด้วย เป็นวัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่ความเสื่อมทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล (Suthipong Bunpadung, 2011) วัยสูงอายุเป็นระยะสุดท้ายของชีวิตอาจยาวนาน 10 - 20 ปี หรือมากกว่านั้น ถ้ามีการเตรียมตัวเตรียมใจก่อนเข้าสู่วัยนี้มาตั้งแต่วัยกลางคนจะสามารถปรับตัวรับบทบาทวัยสูงอายุได้สมควรแก่ฐานะ ซึ่งเกณฑ์การตัดสินความชรา (cut - off point) อยู่ที่ 60 ปี ที่ใช้กำหนดผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปเป็นคนชราหรือผู้สูงอายุ (Suthipong Bunpadung, 2011) ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเกณฑ์ที่อิงกลุ่มประเทศโลกที่สาม สำหรับประเทศไทยได้กำหนดว่าผู้สูงอายุ คือผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปตามเกณฑ์ปลดเกษียณ ซึ่งตรงกับที่ประชุมโลกว่าด้วยเรื่องผู้สูงอายุ ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ในปี พ.ศ. 2525 ได้ตกลงกันให้ใช้อายุ 60 ปี เป็นเกณฑ์มาตรฐานโลกในการที่จะกำหนดผู้ที่จะถูกเรียกว่าเป็นผู้สูงอายุ

แนวคิดพหุผลัง

คำว่าพหุผลัง (Active Ageing) ได้รับการบัญญัติโดยองค์การอนามัยโลกเมื่อปี ค.ศ. 1990 และมีการกำหนดกรอบนโยบายพหุผลังขึ้นในปี ค.ศ. 2002 โดยกล่าวว่า พหุผลัง เป็นกระบวนการที่เหมาะสมที่นำไปสู่การมีสุขภาพดี (Healthy) การมีส่วนร่วม (Participation) และการมีหลักประกันที่มั่นคง (Security) ในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตเมื่อสู่วัย World Health Organization (2002) ซึ่งคำว่า “active” หมายถึง การมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของผู้สูงอายุในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม จิตวิญญาณ และกิจกรรมในท้องถิ่น ไม่เพียงแต่การคงไว้ซึ่งความกระฉับกระเฉงทางด้านร่างกายหรือการมีส่วนร่วมในภาคแรงงานเท่านั้น โดยแม้ว่าผู้สูงอายุจะเกษียณจากงานแล้ว มีความเจ็บป่วยหรือมีความพิการ ก็ยังคงสามารถมีส่วนร่วมกับครอบครัว เพื่อน ชุมชน และประเทศชาติได้ ส่วนองค์กรความร่วมมือและพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Organization for Economic Cooperation

and Development [OECD]) ได้ให้ความหมายที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจไว้ว่า พหุพลัง คือความสามารถของบุคคลเมื่อสูงวัย ที่สามารถทำประโยชน์ให้กับสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่และภาคเศรษฐกิจได้ (Hutchison, Morrison, & Mikhailovich, 2006) โดยความหมายขององค์การความร่วมมือและพัฒนาทางเศรษฐกิจนี้มุ่งเน้นเฉพาะจุดเปลี่ยนผ่านในช่วงของการเกษียณจากงาน รวมถึงนโยบายเกี่ยวกับตลาดแรงงาน และเงินบำนาญเท่านั้น

สำหรับนักวิชาการไทยระบุว่า ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) คือ ผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดี มีความคล่องแคล่วว่องไว สามารถเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดูแลและพึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดีทำประโยชน์ต่อผู้อื่นและสังคมและมีสัมพันธภาพที่ดีกับครอบครัว ชุมชน และสังคม รวมทั้งสมาชิกอื่นในสังคม การที่ผู้สูงอายุอยู่ในสถานะที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่าสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ คือ ไม่มีภาวะทุพพลภาพ มีส่วนร่วมในชุมชนหรือสังคม โดยดำรงชีวิตให้เกิดคุณประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม โดยผู้สูงอายุมีการกระทำที่สามารถเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัวและลูกหลานและต่อสังคมซึ่งทำให้ผู้สูงอายุเกิดความสุขและความภาคภูมิใจในการดำเนินชีวิตอยู่ ซึ่งมีองค์ประกอบพื้นฐาน 3 ด้าน (WHO, 2002) คือ 1) ด้านสุขภาพ (Health) คือ การส่งเสริมให้ประชาชนลดปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดโรคเรื้อรังและการเสื่อมหน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย 2) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) คือ การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ ตามสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ และ 3) ด้านหลักประกัน (Security) คือ การสร้างหลักประกันให้กับประชาชน เพื่อเป็นหลักประกันว่าเมื่อประชาชนเข้าสู่วัยสูงอายุ จะได้รับการปกป้อง การเคารพและได้รับการดูแลเมื่อไม่สามารถดูแลตนเองได้ หรืออยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพาผู้อื่น โดยการสร้างนโยบายหรือโปรแกรมที่เน้นหลักประกันด้านสังคม การเงิน และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ปลอดภัยตามความต้องการและสิทธิของประชาชน รวมถึงการให้การสนับสนุนครอบครัวและชุมชนให้สามารถดูแลผู้สูงอายุที่อยู่ในความดูแลได้

แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ

แนวคิดที่ใช้ประกอบการศึกษารูปแบบการบูรณาการศาสตร์พระราชาเพื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ผู้วิจัยใช้แนวคิดสุขภาพตามแนวคิดของอดัมส์ (Adams, 1997) โมเดลนี้มีลักษณะเป็นรูปกรวยหงาย ด้านบนสุดของกรวยเป็นภาวะที่มีสุขภาพ หรือมีสุขภาพที่ดี ซึ่งแบ่งออกเป็น 6 ด้านที่เชื่อมโยงกัน ส่วนด้านล่างของกรวยเป็นภาวะความเจ็บป่วย และเมื่อมิติใดมิติหนึ่งใน 6 ด้าน มีการพัฒนา ก็จะส่งผลให้สุขภาพในมิติที่เหลือเติบโตด้วย สำหรับสุขภาพด้านต่าง ๆ มีดังนี้

1) สุขภาพด้านร่างกาย (Physical Wellness) หมายถึง การที่บุคคลรับรู้ว่ามีสุขภาพดีและมีพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ เช่น การออกกำลังกายและรับประทานอาหารอย่างเหมาะสมทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ การไม่มีความเจ็บป่วยหรือมีโรคทางกาย การไม่ใช้สารเสพติด เป็นต้น

2) สุขภาพด้านจิตวิญญาณ (Spiritual Wellness) หมายถึง การมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า มีความหมาย มีเป้าหมาย รวมไปถึงการมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ (เช่น การนับถือศาสนา) ที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคง

3) สุขภาพด้านปัญญาและการรู้คิด (Intellectual Wellness) หมายถึง การมีกระบวนการทางปัญญาที่เหมาะสม เช่น มีความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล สามารถคิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ มีความคิดริเริ่ม กระตือรือร้นและเปิดกว้างต่อการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ

4) สุขภาพด้านสังคม (Social Wellness) หมายถึง การตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่น และการรับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การยอมรับและเข้าใจ ช่วยเหลือหรือสนับสนุนซึ่งกันและกัน

5) สุขภาพด้านอารมณ์ (Emotional Wellness) หมายถึง การมีความมั่นคงทางอารมณ์ สามารถตระหนักถึงและเข้าใจในอารมณ์ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น และมีการจัดการกับอารมณ์ทั้งทางบวกและลบได้อย่างเหมาะสม

6) สุขภาพด้านจิตใจ (Psychological Wellness) หมายถึง การมีความเชื่อในความสามารถของตนเอง การเปิดใจกว้างที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ การมองโลกในแง่ดี และการมีความหวัง

แนวคิดเกี่ยวกับศาสตร์พระราช

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงยึดวิธีการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา หลักการทรงงาน เข้าใจ เข้าถึง พัฒนานั้น ทรงใช้กับทั้ง คน วัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม มีความลุ่มลึกและมีโครงการพระราชดำริหรืองานอื่นที่ทรงทำเป็นตัวอย่างให้เห็นอย่างชัดเจน พระองค์ทรงมุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาคน ทรงตรัสว่า “ต้องระเบิดจากข้างใน” นั่น คือต้องสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนที่เราเข้าไปพัฒนาให้มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาเสียก่อน มิใช่การนำความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัว ทรงใช้หลัก “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ซึ่งสามารถอธิบายขั้นตอนของศาสตร์พระราช “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ได้ดังนี้ (Dhonburi Rajabhat University, 2021)

1. เข้าใจ (Understanding) เป็นการสร้างให้เกิดความเข้าใจในข้อมูลพื้นฐานด้วยการศึกษา ข้อมูลทุกมิติของชุมชน ค้นหารากฐานของปัญหา และรวบรวมองค์ความรู้ของโครงการพระราชดำริทั่วประเทศ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 4 องค์ประกอบ คือ

- 1.1 การใช้ข้อมูลที่มีอยู่ (Existing Data)
- 1.2 การใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical Data)
- 1.3 การวิเคราะห์และวิจัย (Analytics and Research)
- 1.4 การทดลองจนได้ผลจริง (Experiment Till Actionable Results)

2. เข้าถึง (Connecting) เป็นเรื่องของการสื่อสารและสร้างการมีส่วนร่วมโดยมุ่งสื่อสาร สร้างความเข้าใจและความมั่นใจให้ชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาให้มากที่สุด ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 3 องค์ประกอบ คือ

2.1 ระเบิดจากข้างใน (Inside-out Blasting) การระเบิดจากข้างใน หมายความว่าให้ประชาชนหรือชุมชนที่เข้าไปพัฒนาหรือทำงาน เกิดการปรับตัวที่จะพัฒนาตนเองเกิดความต้องการที่จะพัฒนาตนเองเสียก่อน ไม่ใช่สิ่งที่ทางราชการเข้าไปบังคับให้ประชาชนหรือชุมชนทำ ซึ่งจะไม่ยั่งยืน จึงทรงเน้นการพัฒนาคนให้คนเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองก่อน แล้วจึงเข้าไปพัฒนาเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นการเข้าถึงก่อนจะพัฒนา ไม่ใช่นำการพัฒนาเข้าไปโดยที่ประชาชนยังไม่ตระหนักหรือเห็นความสำคัญของการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลง

2.2 เข้าใจกลุ่มเป้าหมาย (Understand Target) การทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งคือประชาชนว่าประชาชนต้องการอะไร ก่อนที่จะทรงงานเพื่อที่จะทรงเข้าใจความเดือดร้อน ปัญหาความทุกข์ยากของชาวบ้านเพื่อหาทางแก้ไขต่อไป

2.3 สร้างปัญญา (Educate) การสร้างปัญญาสังคมเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการเข้าถึงประชาชนหากประชาชนยังขาดความเข้าใจก็ต้องสร้างปัญญาสังคมให้ประชาชนเข้าใจใช้วิธีที่ง่ายที่สุดในการสื่อสารกับประชาชนเพื่อสร้างปัญญา ทรงเลือกใช้วิธีการพูดที่จะสร้างปัญญาให้เหมาะสมกับผู้ฟัง

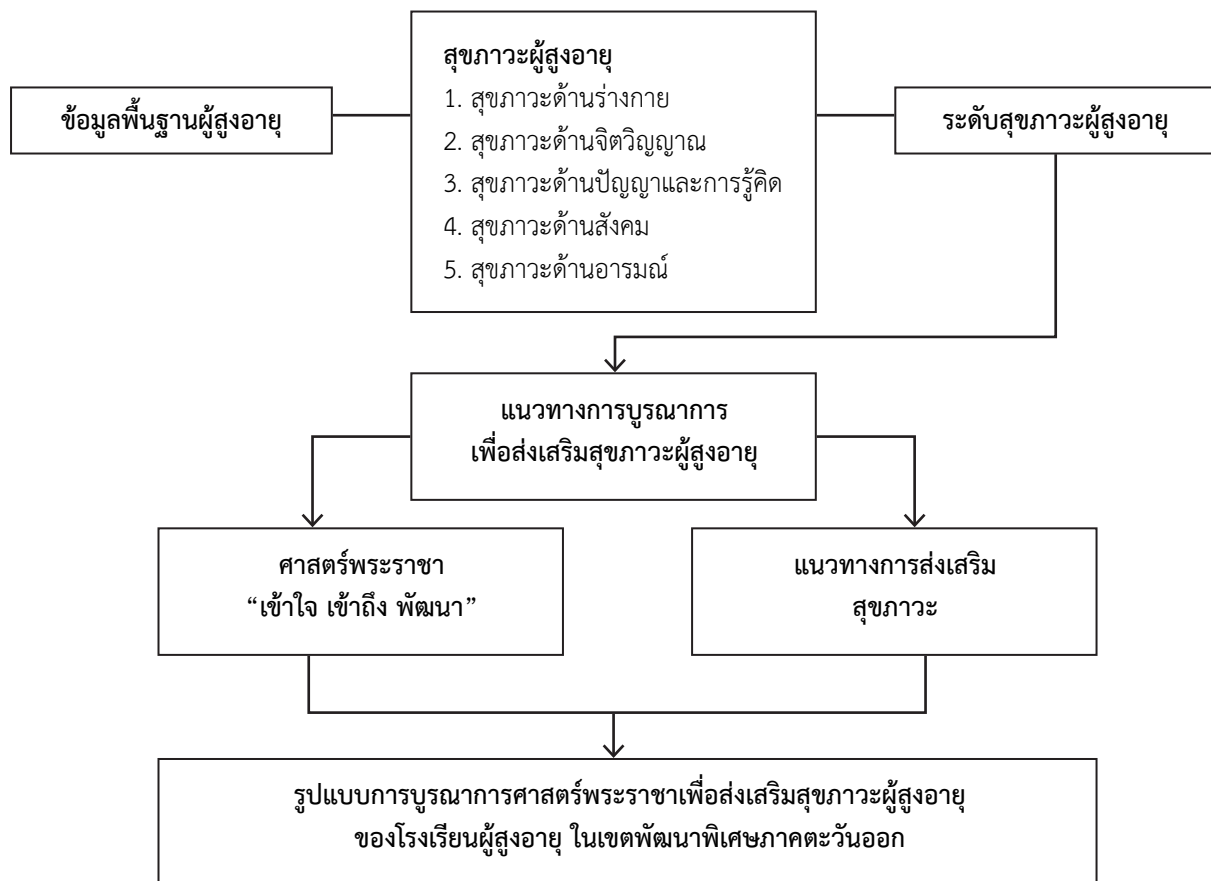
3. พัฒนา (Developing) เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชน สร้างทีมพี่เลี้ยง การออกแบบหลักสูตรและแผนการพัฒนา การศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยน เรียนรู้และฝึกปฏิบัติของชุมชน รวมทั้งการให้ทีมพี่เลี้ยงให้คำแนะนำในชุมชน ติดตามสนับสนุน และประเมินผล การพัฒนานั้นเมื่อทรงเข้าใจ เข้าถึงแล้วจึงพัฒนานั้น ทรงมีหลักการสำคัญ คือ

- 3.1 เริ่มต้นด้วยตนเอง (Self-initiated)
- 3.2 พึ่งพาตนเองได้ (Self-reliance)
- 3.3 ต้นแบบเผยแพร่ความรู้ (Prototype and Role Model)

การที่ทรงเลือกใช้พื้นที่ที่มีปัญหาและความยากลำบากในการพัฒนานั้นก็เพื่อเป็นต้นแบบให้ประชาชนได้เห็นและทำตาม ซึ่งหากแม้พื้นที่ที่มีปัญหามากที่สุดก็ยิ่งพัฒนาให้ได้ดี ประชาชนเองก็น่าจะทำตามได้เป็นการเรียนรู้จากตัวแบบ (Role Model) ที่เป็นแรงบันดาลใจในการพัฒนาประชาชนและประเทศชาติ ดังนั้นวิธีการเข้าใจ เข้าถึง

พัฒนา จึงเป็นวิธีการทางศาสตร์ พระราชาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โดยบูรณาการศาสตร์พระราชาร่วมกับแนวทางการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ พหุพลัง แนวคิดสุขภาวะ และแนวคิดศาสตร์พระราชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” รวมทั้งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมากำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังต่อไปนี้

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้เขียน

วิธีการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดกลุ่มตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) การศึกษาเชิงปริมาณ ได้แก่ ผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบ 4 จังหวัดในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยใช้การสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multistage random sampling) และ 2) การวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยมีรายละเอียดการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1) ประชากรที่ใช้ในการศึกษาเชิงปริมาณ ได้แก่ ผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบ 4 จังหวัดในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก รวมทั้งสิ้น 1,350 คน คำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970) โดยการเปิดตารางได้กลุ่มตัวอย่าง 297 คน ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 300 เพื่อความสมบูรณ์ในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างแต่ละ

โรงเรียนผู้สูงอายุใน 4 จังหวัด โดยใช้เทคนิคการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multistage random sampling) ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลเมืองแสนสุข จังหวัดชลบุรี จำนวน 60 คน โรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลปากน้ำประแส จังหวัดระยอง จำนวน 93 คน โรงเรียนผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลท่าไข่ จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 53 คน และโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลเมืองแพรกษาใหม่ จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 94 คน รวม 300 คน

2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ คณะกรรมการโรงเรียนผู้สูงอายุที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุให้มีประสิทธิภาพภายใต้โครงสร้างโรงเรียนผู้สูงอายุ 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) ที่ปรึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้แก่ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการสาธารณสุข ประชาชนชาวบ้าน เจ้าหน้าที่กองสวัสดิการสังคม เป็นต้น 2) ครูใหญ่หรือประธานโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้แก่ ผู้สูงอายุที่ได้รับการยอมรับและได้รับการแต่งตั้งให้เป็นครูใหญ่หรือประธานโรงเรียนผู้สูงอายุ 3) คณะกรรมการและแกนนำร่วมขับเคลื่อน ได้แก่ บุคลากร เจ้าหน้าที่ภายในหน่วยงานและผู้สูงอายุแกนนำที่มีบทบาทและหน้าที่หลักในการขับเคลื่อนงานโรงเรียนผู้สูงอายุ 4) ทีมวิทยากรจิตอาสา ได้แก่ วิทยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนในการขับเคลื่อนกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งมีรายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังต่อไปนี้ การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุภายใต้โครงสร้างโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1) ที่ปรึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้แก่ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการสาธารณสุข ประชาชนชาวบ้าน เจ้าหน้าที่กองสวัสดิการสังคม เป็นต้น จังหวัดละ 3 คน รวมจำนวน 12 คน

2) ครูใหญ่หรือประธานโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้แก่ ผู้สูงอายุที่ได้รับการยอมรับและได้รับการแต่งตั้งให้เป็นครูใหญ่หรือประธานโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดละ 1 คน รวมจำนวน 4 คน

3) คณะกรรมการและแกนนำร่วมขับเคลื่อน ได้แก่ บุคลากร เจ้าหน้าที่ภายในหน่วยงานและผู้สูงอายุแกนนำ ที่มีบทบาทและหน้าที่หลักในการขับเคลื่อนงานโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดละ 3 คน รวมจำนวน 12 คน

4) ทีมวิทยากรจิตอาสา ได้แก่ วิทยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนในการขับเคลื่อนกิจกรรมโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดละ 3 คน รวมจำนวน 12 คน

รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ จำนวน 40 คน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมด้วยตนเองพร้อมผู้ช่วยวิจัยทุกขั้นตอน และพิทักษ์สิทธิ์ในการทำวิจัยแก่กลุ่มตัวอย่าง โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการทำหนังสือขออนุญาตในการลงพื้นที่และเก็บข้อมูลถึงนายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 4 พื้นที่ เมื่อได้รับอนุญาตผู้วิจัยเข้าพบกลุ่มตัวอย่างเพื่อแสดงเอกสารคำอธิบายการวิจัยและเอกสารยินยอมการร่วมวิจัย ซึ่งเป็นไปตามจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ซึ่งได้รับการรับรองจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่ IRB4-137/2565 เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2565 จากนั้นผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามการศึกษาระดับสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก จากการรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้แบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์จำนวน 300 ชุด และแบบสัมภาษณ์จำนวน 40 ชุด คิดเป็นร้อยละ 100 โดยผู้วิจัยเก็บข้อมูลตั้งแต่มีนาคม พ.ศ. 2565 ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2565 ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

1. แบบสอบถามระดับสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

ตอนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป ประกอบด้วย เพศ อายุ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกโรงเรียนผู้สูงอายุ สถานภาพ ลักษณะการอยู่อาศัย ระดับการศึกษาสูงสุด ดัชนีมวลกาย โรคประจำตัว รายได้ และความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรม

ตอนที่ 2 แบบสอบถามระดับสุขภาวะผู้สูงอายุ โดยศึกษาสุขภาวะ 6 ด้าน ประกอบด้วย สุขภาวะด้านร่างกาย สุขภาวะด้านจิตวิญญาณ สุขภาวะด้านปัญญาและการรู้คิด สุขภาวะด้านสังคม สุขภาวะด้านอารมณ์ และสุขภาวะทางด้านจิตใจ

ตอนที่ 3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะทั่วไป

ลักษณะของแบบวัดเป็นมาตราประมาณค่า 5 ระดับ ของ Likert แบ่งเป็น 5 ระดับ จาก “มากที่สุด” ถึง “น้อยที่สุด” (5 - 1) ซึ่งให้ผู้ตอบประเมินตนเองว่ามีระดับของพฤติกรรมการมีสุขภาวะตามความคิดเห็นที่ระบุไว้ในแต่ละข้อของประเด็นสุขภาวะทั้ง 6 ด้าน

2. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผู้วิจัยกำหนดประเด็นแนวคำถามจากการอาศัยแนวคิดสุขภาวะของอดัม (Adams, 1997) ร่วมกับการใช้แนวคิดพุทธพลัง และเป้าหมายการพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลัก (In - depth Interview) โดยร่างประเด็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างเกี่ยวข้องกับข้อมูลการบูรณาการศาสตร์พระราชาเพื่อส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดเพื่อนำไปออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา โดยมีรายละเอียดสำคัญดังนี้

2.1 บริบททั่วไปของโรงเรียนผู้สูงอายุ ได้แก่ ทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจ ทางสังคม ทางวัฒนธรรม ทางการศึกษา ทางการเมืองการปกครอง

2.2 นโยบาย เป้าหมาย และกรอบการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุ

2.3 โครงสร้างการบริหารงานโรงเรียนผู้สูงอายุ ประกอบด้วย รูปแบบโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ การบริหารจัดการ

2.4 รูปแบบการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ

2.5 กิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ

2.6 ปัจจัยและองค์ประกอบของการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ

2.7 ปัจจัยแห่งการประสบความสำเร็จ

2.8 ปัญหาและอุปสรรค

2.9 ศาสตร์พระราชาที่นำมาบูรณาการเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ

2.10 การบูรณาการศาสตร์พระราชา เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา

2.11 แนวโน้ม ทิศทาง และการปรับตัวของการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุ

3. การวิเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน โดยคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC ตั้งแต่ .67-1.00 แล้วนำไปทดลองใช้กับผู้สูงอายุโรงเรียนผู้สูงอายุ ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน ณ โรงเรียนผู้สูงอายุ เทศบาลตำบลคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อวิเคราะห์หาความเที่ยง (Reliability) ที่นับโดยการหาสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาค ได้เท่ากับ .92 และมีค่าอำนาจจำแนก (Item Discrimination) อยู่ระหว่าง .21-.66

ผลการวิจัย

1. ระดับสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

ผลการวิจัย พบว่า ผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก มีสุขภาวะโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.82$, S.D. = 0.65) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านโดยเรียงอันดับจากมากไปหาน้อย อันดับแรกได้แก่ สุขภาวะด้านจิตใจ มีค่าเฉลี่ย 4.07 รองลงมา คือ สุขภาวะด้านสังคม มีค่าเฉลี่ย 4.02 สุขภาวะด้านปัญญาและการรู้คิด มีค่าเฉลี่ย 3.92 สุขภาวะด้านอารมณ์ มีค่าเฉลี่ย 3.68 สุขภาวะด้านจิตวิญญาณ มีค่าเฉลี่ย 3.63 และอันดับสุดท้ายสุขภาวะด้านร่างกาย มีค่าเฉลี่ย 3.62 ดังตาราง 1

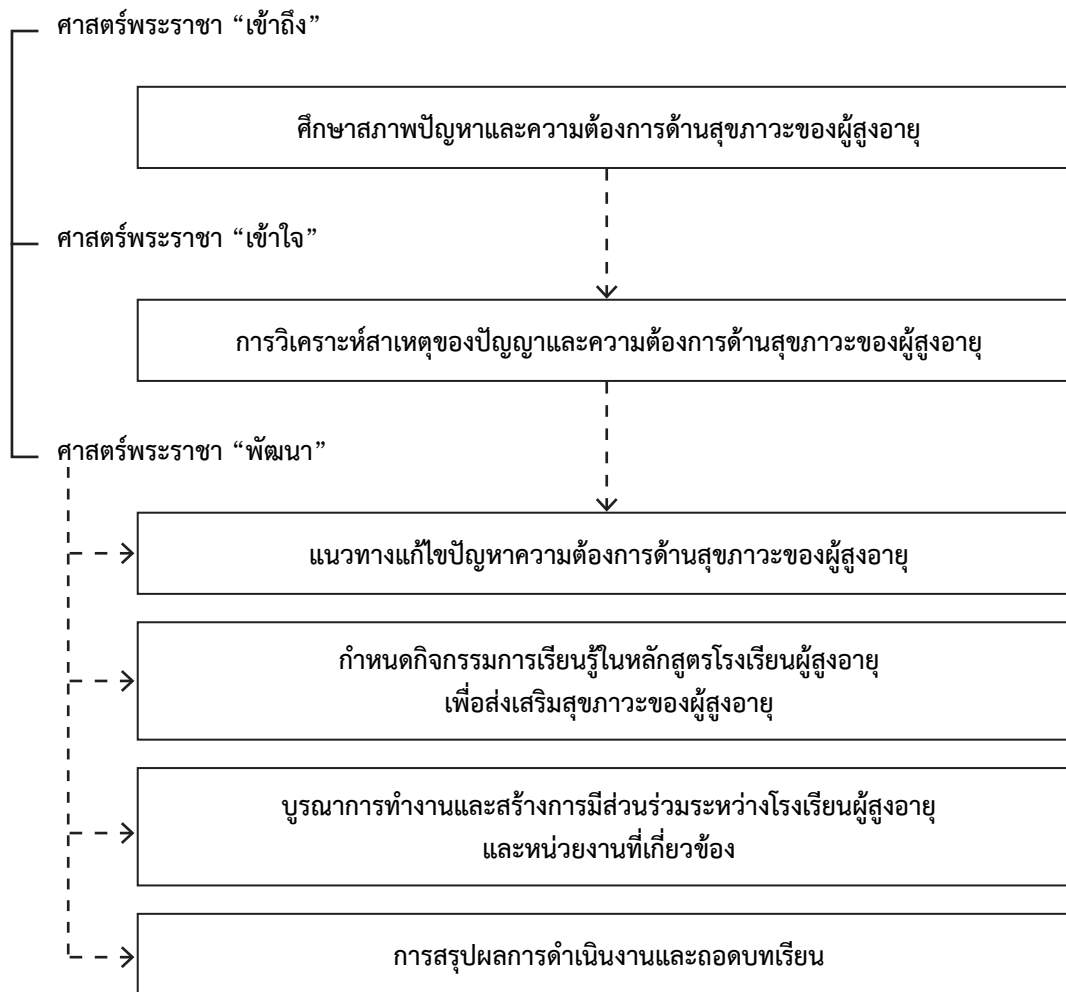
ตาราง 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก จำแนกรายด้าน (n=300)

ด้าน	สุขภาวะ			
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
1. ร่างกาย	3.62	0.55	มาก	6
2. จิตวิญญาณ	3.63	0.70	มาก	5
3. ปัญญาและการรู้คิด	3.92	0.67	มาก	3
4. สังคม	4.02	0.69	มาก	2
5. อารมณ์	3.68	0.59	มาก	4
6. จิตใจ	4.07	0.67	มาก	1
รวม	3.82	0.65	มาก	-

2. แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

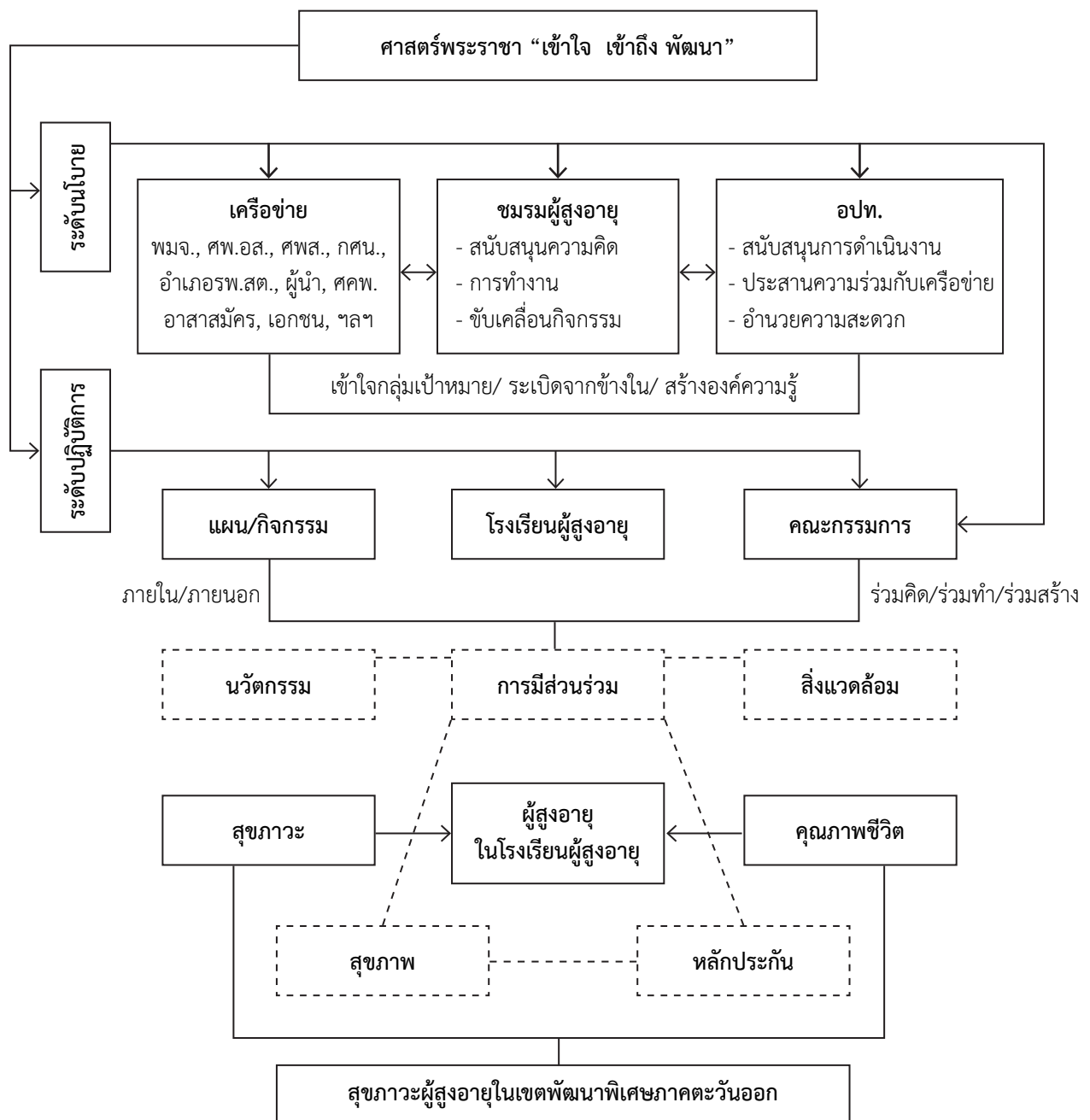
ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น สรุปได้ว่า นโยบาย เป้าหมายและกรอบแนวทางการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก มีแนวทางที่ใช้กำหนดเป็นนโยบายในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุ 3 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) คณะกรรมการโรงเรียนผู้สูงอายุ มีเป้าหมายในการขับเคลื่อนและส่งเสริมให้ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมมีสุขภาวะร่างกายและจิตใจที่ดี เพราะผู้สูงอายุในพื้นที่มีจำนวนมากและเป็นกลุ่มเปราะบางที่หน่วยงานท้องถิ่นควรให้การดูแลอย่างเต็มที่ 2) ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนในพื้นที่ ก่อนจะนำไปสู่การกำหนดนโยบายในการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุควรมีการประชุมแลกเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานภาคีเครือข่ายโรงเรียนผู้สูงอายุ และให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุทุกมิติ และ 3) ผู้บริหารท้องถิ่นมีวิสัยทัศน์และกำหนดนโยบายด้านการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ โดยให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในพื้นที่ ทำให้เกิดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ และยังให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน นำไปสู่การดำเนินชีวิตบนพื้นฐานคุณธรรมความรู้ และเข้าใจตนเองในการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

จากการรวบรวมข้อมูลที่สอบถามเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมสุขภาวะของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก พบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบ 4 จังหวัดในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก มีแนวทางที่ใช้ในการขับเคลื่อนและพัฒนาผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมและมีการนำแนวคิดศาสตร์พระราชา “เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา” ไปเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ภาพ 2 แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก
ที่มา: ผู้เขียน

จากภาพ 2 สะท้อนถึงแนวทางการส่งเสริมสุขภาวะของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก พบว่า คณะกรรมการบริหารโรงเรียนผู้สูงอายุ ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล สภาพปัญหาและความต้องการของสมาชิกโรงเรียนผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะทั้ง 6 ด้าน ซึ่งจากข้อมูล พบว่า ปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ที่ศึกษามีทิศทางเดียวกัน ได้แก่ ผู้สูงอายุต้องการทำให้ตนเองมีศักยภาพและความพร้อมในการดำเนินชีวิตโดยสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทั้งเรื่องสุขภาพร่างกาย อาชีพที่เหมาะสมกับช่วงวัย ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ ข้อมูลดังกล่าวเกิดจากกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมและนำไปสู่การจัดการหลักสูตรและกิจกรรมในการพัฒนาและส่งเสริมสุขภาวะของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก นอกจากนี้ ยังพบว่า แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ยังมีการบูรณาการศาสตรพระราชาเพื่อการส่งเสริมสุขภาวะของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ดังนี้

ภาพ 3 การบูรณาการศาสตร์พระราชาเพื่อส่งเสริมสุขภาวะของโรงเรียนผู้สูงอายุ
ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก
ที่มา: ผู้เขียน

จากภาพ 3 การบูรณาการศาสตร์พระราชาเพื่อส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก พบว่า ในพื้นที่โรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและปรากฏชัดเจน ดังศาสตร์พระราชา “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

เข้าใจ - เข้าถึง จะปรากฏในกระบวนการเริ่มต้นของการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุ และกระบวนการในการกำหนดหลักสูตร หัวข้อในการจัดการเรียนรู้ในแต่ละปีการศึกษา โดยมีหน่วยงานหลักที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานในขั้นตอนดังกล่าว ได้แก่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในพื้นที่ คือ เทศบาลเมืองแสนสุข เทศบาลตำบลปากน้ำประแส องค์การบริหารส่วนตำบลท่าไข่ และเทศบาลเมืองแปะเกษใหม่ ชมรมผู้สูงอายุในพื้นที่ที่มีสมาชิกและรูปแบบกิจกรรมในการพัฒนาผู้สูงอายุ และเครือข่ายในพื้นที่ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม อาทิสํานักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล (รพ.สต.) สํานักงานส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัด (สกร.จังหวัด) ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล อาสาสมัครในพื้นที่ ปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น

หน่วยงานดังกล่าว ใช้หลักการทรงงานของในหลวงรัชกาลที่ 9 และศาสตร์พระราชา เข้าใจ - เข้าถึง โดยให้ความสำคัญกับความต้องการที่แท้จริงของคนในพื้นที่ มีกระบวนการในการศึกษาความต้องการ ศึกษาบริบทและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ สร้างการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เกิดองค์ความรู้ในการแก้ไข ส่งเสริม พัฒนา เห็นความสำคัญของการจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุเพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะที่ดี (ระเบิดจากข้างใน) ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะถูกนำมากำหนดเป็นนโยบาย ในการส่งเสริมผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุต่อไป ในขั้นของการปฏิบัติ

พัฒนา เป็นกระบวนการที่สำคัญของโมเดลฯ ซึ่งเกิดจากการมีนโยบายจากหน่วยงานที่เข้าในและเข้าถึงปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุที่แท้จริง โดยกำหนดเป็นแผน/กิจกรรมต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในหัวข้อที่ผู้สูงอายุจะได้ร่วมเรียนรู้และฝึกฝนในหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งมีทั้งความรู้เชิงวิชาการในมิติต่าง ๆ กิจกรรมนันทนาการ การฝึกอาชีพ การเรียนรู้และยอมรับสภาวะการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยมีความโดดเด่นคือหัวข้อที่กำหนดเป็นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะที่ดีทั้ง 6 ด้าน โดยการขับเคลื่อนภายใต้โครงสร้างโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งมีคณะกรรมการโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นผู้ดำเนินการ ประกอบด้วยที่ปรึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุ ครูใหญ่หรือประธานโรงเรียนผู้สูงอายุ คณะกรรมการและแกนนำขับเคลื่อน (สมาชิกโรงเรียน) และทีมวิทยากรจิตอาสา (จากหน่วยงานต่าง ๆ)

สิ่งสำคัญที่ถือเป็น “หัวใจ” ของการนำรูปแบบการบูรณาการศาสตร์พระราชาเพื่อส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ไปใช้ดำเนินการในโรงเรียนผู้สูงอายุ คือ “การมีส่วนร่วม” ของหน่วยงานและภาคีเครือข่ายที่ร่วมขับเคลื่อนและส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยจะก่อให้เกิดมิติของการส่งเสริมและพัฒนา 2 มิติ ได้แก่ การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะที่ดี และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของหน่วยงาน ภาคีเครือข่าย และเครื่องมือที่เป็นนวัตกรรมทางสังคมหรือนวัตกรรมที่นำมาใช้ในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะและคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้งการจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ชุมชนให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าใช้งานได้สะดวก ทัวถึงและเป็นธรรม หรือการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าถึงสวัสดิการต่าง ๆ หรือสวัสดิการที่ชุมชนสร้างขึ้น รูปแบบและกระบวนการเหล่านี้ เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุลดการพึ่งพา สามารถพึ่งพาตนเองได้ อันจะนำไปสู่การมีสุขภาวะและคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก มีสุขภาวะโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.82$, S.D. = 0.65) ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ สุขภาวะด้านจิตใจ ($\bar{X} = 4.07$, S.D. = 0.67) สอดคล้องกับ Chaiyasaeng, Chaiyasaeng, and Marano (2020) ได้ศึกษาสุขภาวะทางจิตและมุมมองในการดำเนินชีวิตที่ส่งเสริมสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุในศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เทศบาลนครยะลา จังหวัดยะลา พบว่า สุขภาวะทางจิตแยกตามองค์ประกอบทุกด้านโดยรวมอยู่ในระดับสูง ($\bar{X} = 4.04$, S.D. = 0.54) ผู้สูงอายุมีทัศนคติทางบวกต่อตนเอง

การยอมรับและเข้าใจแง่มุมที่หลากหลาย มีความรู้สึกภาคภูมิใจและยอมรับในการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจากการศึกษาสุขภาวะผู้สูงอายุทำให้พบมิติการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุที่สำคัญคือ หากผู้สูงอายุมีสุขภาวะกายใจ หมายถึง จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา ในระดับที่สูง จะส่งผลต่อการมีสุขภาวะภายนอกได้ ดังที่ Ryff (2014) ได้ศึกษาไว้ว่าตัวแปรที่ทำนายถึงสุขภาวะทางจิตที่ดีอย่างหนึ่งคือการมีสัมพันธภาพที่ดีกับบุตรหลาน การทำกิจกรรมจิตอาสา การเข้าร่วมกิจกรรม และการออกกำลังกายที่สม่ำเสมอ ทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะทางจิตที่ดี รวมถึงลักษณะโครงสร้างของครอบครัวซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่กับครอบครัว ซึ่งอาจส่งผลต่อสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุ ทั้งนี้เนื่องจากการดูแลเอาใจใส่กันและกัน จากความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยเฉพาะในลักษณะโครงสร้างของครอบครัวแบบมีจำนวนสมาชิกที่หลากหลาย ซึ่งส่งผลให้ผู้สูงอายุมีคนที่ปรึกษาดูแลทุกข์สุขซึ่งกันและกัน ในขณะที่ผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพัง อาจจะเหงาทำให้ต้องแก้ปัญหาตามลำพังและต้องพึ่งพาผู้อื่นมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อสุขภาวะทางจิต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ แวกนิลด์ และยัง (Wagnild & Young, 1990) ยังสอดคล้องผลการศึกษาของ Promchaluay (2021) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาสุขภาวะของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองแพร่ฯ ใหม่ จังหวัดสมุทรปราการ ผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองแพร่ฯ ใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ มีความพึงพอใจในชีวิตความเป็นอยู่ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต แสดงให้เห็นถึงการใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมในการขับเคลื่อนการดำเนินชีวิต และการมีความสุขในระดับตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีสุขภาวะจิตใจที่ดี โดยกิจกรรมที่โดดเด่นในพื้นที่คือมีการกำหนดกิจกรรมผ่านหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุโดยเน้นรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรมสำหรับผู้สูงอายุ” จำนวน 2 รูปแบบ คือ 1) รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรมเพื่อใช้เป็น “คู่มือในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขของผู้สูงอายุ” และ 2) รูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีความสุขตามหลักพุทธธรรมสำหรับผู้สูงอายุ ใช้เป็น “ระบบการปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างมีความสุข” และเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น ระดับความเชื่อและความศรัทธาทางด้านจิตวิญญาณมักจะเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากช่วงเวลาที่เพิ่มมากขึ้นส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตทั้งการสูญเสียคู่ครอง การออกจากชีวิตราชการ/การทำงาน สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุสามารถมองเห็นสัจธรรมและทำความเข้าใจในช่วงชีวิตที่ผ่านมาจนปรับสมดุลชีวิตได้ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว

2. แนวทางการส่งเสริมสุขภาวะของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก พบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก มีแนวทางที่ใช้ในการขับเคลื่อนและส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม สอดคล้องกับ Informant 25 (2023) กล่าวว่า โรงเรียนผู้สูงอายุของเรา เน้นการให้ผู้สูงอายุได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและการดำเนินงานของโรงเรียน ซึ่งคณะกรรมการโรงเรียนกำหนดเป้าหมายไว้ชัดเจน คือ เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ เป็นตัวขับเคลื่อน เน้นการสร้างคุณค่าในตนเอง และสร้างอาชีพที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ดังนั้นในหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ ก็จะมีการกำหนดกิจกรรมหรือหัวข้อที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้กิจกรรมต่าง ๆ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง นอกจากนี้มีการนำแนวคิดศาสตร์พระราชา “เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา” มาเป็นแนวทางในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งจากผลการวิจัยได้ปรากฏถึงกระบวนการทำงานของคณะผู้บริหารตามโครงสร้างของโรงเรียนผู้สูงอายุตั้งแต่กระบวนการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการด้านสุขภาวะของผู้สูงอายุ ในโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก การนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและความต้องการด้านสุขภาวะของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก หาแนวทางแก้ไข ปัญหาและตอบสนองความต้องการ กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ในหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งแนวทางกล่าวเป็นไปในแนวทางเดียวกับการศึกษาของ Nammuang (2017) ได้ศึกษาเรื่อง โรงเรียนผู้สูงอายุ : ต้นแบบการจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุ พบว่า กระบวนการจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุต้นแบบ ต้องเริ่มจากการศึกษา

สภาพปัญหาและความต้องการการจัดสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุต้นแบบ ทั้งในด้านสุขภาวะทางกาย ทางอารมณ์ ทางสังคม และทางสติปัญญา เพราะจากการศึกษา พบว่า สภาพปัญหาและความต้องการสุขภาวะของผู้สูงอายุ จะมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน จากนั้นเป็นขั้นตอนการนำปัญหาที่ได้มาวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหา ที่แท้จริง จากผลการศึกษา พบว่า ปัญหาสุขภาวะของผู้สูงอายุเกิดจากสาเหตุปัญหาสุขภาวะทางจิตใจ จะส่งผล ต่อสุขภาวะในด้านอื่น ๆ จากนั้นเป็นขั้นตอนการหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นรูปแบบกระบวนการ จัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ยังสอดคล้องกับแนวคิดศาสตร์พระราช “เข้าใจ เข้าใจและพัฒนา” เมื่อวิเคราะห์แนวทางตามแนวคิดศาสตร์พระราช พบว่า 1) ความเข้าใจ (Understanding) คือขั้นตอนศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการด้านสุขภาวะของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษ ภาคตะวันออก โดยการใช้ข้อมูลที่มีอยู่ (Existing Data) ซึ่งเป็นปัญหาหรือความต้องการที่ผู้สูงอายุต้องเผชิญอยู่ และการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical Data) ทำให้เห็นสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริง 2) การเข้าถึง (Connecting) เป็นเรื่องของการสื่อสารและสร้างการมีส่วนร่วมโดยมุ่งสื่อสาร สร้างความเข้าใจและความมั่นใจให้ ชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาให้มากที่สุด อยู่ในขั้นตอนที่ 2 ได้แก่ การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและความต้องการด้านสุขภาวะของผู้สูงอายุในโรงเรียน ผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบย่อย คือ 1) การสร้างกระบวนการให้ เกิดระเบิดจากข้างใน (Inside - out Blasting) เพื่อให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงความสำคัญของตนเองและ สามารถปรับตัว พร้อมทั้งจะพัฒนาดตนเองให้มีศักยภาพ นอกจากนี้คณะผู้บริหารโรงเรียนผู้สูงอายุยังต้อง 2) เข้าใจ กลุ่มเป้าหมาย (Understand Target) ว่าสมาชิกโรงเรียนผู้สูงอายุมีความต้องการสิ่งใด และสิ่งนั้นเป็น ความต้องการที่จะได้รับการพัฒนาหรือส่งเสริมที่เร่งด่วนหรือไม่เพื่อที่จะได้นำไปสู่การแก้ไขต่อไป และ 3) การสร้างปัญญา (Educate) ถือเป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะสร้างภูมิคุ้มกัน ที่เป็นทักษะ ความรู้แก่ผู้สูงอายุ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตและ 3) การพัฒนา (Developing) สร้างกระบวนการทำงานแบบบูรณาการก่อให้เกิด การส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุและนำไปสู่การขยายผลเพื่อยกระดับสุขภาวะและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับ Informant 02 (2022) กล่าวว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ก็เป็นศาสตร์พระราช ที่มีความสำคัญ ที่ทางคณะกรรมการโรงเรียนผู้สูงอายุได้นำมาเป็นแนวทางการในกำหนดรูปแบบกิจกรรมเพื่อ การขับเคลื่อนส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ อย่างการที่จะกำหนดกิจกรรมหรือจัดโครงการอะไร ก็ต้องมีการศึกษา พิจารณาถึงเหตุและผล ความเป็นที่ที่จะจัดโครงการ ภายใต้อุปกรณ์พอประมาณในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ว่าเหมาะสมหรือไม่ ส่วนภูมิคุ้มกันที่ชัดเจนก็คือเครือข่ายในพื้นที่ ที่เป็นต้นทุนทางสังคมของเรา ที่มีศักยภาพพร้อมที่จะเข้ามาสนับสนุนและช่วยเหลืองานด้านการพัฒนาผู้สูงอายุ เพื่อให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนต่อไป

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยใช้รูปแบบการบูรณาการศาสตร์พระราชเพื่อ ส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก จะก่อให้เกิดมิติของการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ 2 มิติ ได้แก่ การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะที่ดี และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็น หัวใจการขับเคลื่อนงาน ระหว่างหน่วยงานภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ท้องถิ่นเอกชน และภาคประชาสังคม เครื่องมือ ที่เป็นนวัตกรรมทางสังคมหรือนวัตกรรมที่นำมาใช้ในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาวะและคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้ง การจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ชุมชนให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าใช้งานได้สะดวก ทัวถึงและเป็นธรรม หรือการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าถึงสวัสดิการต่าง ๆ หรือสวัสดิการที่ชุมชนสร้างขึ้น รูปแบบและกระบวนการเหล่านี้ เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้สูงอายุลดการพึ่งพา สามารถพึ่งพาตนเองได้ อันจะนำไปสู่การมีสุขภาวะและคุณภาพชีวิตที่ดี ของผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า การดำเนินงานโดยใช้แนวคิด “การมี

ส่วนร่วม” ถือเป็นจุดเด่นในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก โดยทุกกระบวนการ ทุกขั้นตอนการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่าย ซึ่งเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดแนวทางการขับเคลื่อนกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพ การดำเนินงานด้านการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุจนทำให้ได้รับรางวัลโรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบระดับจังหวัดนั้น คนในชุมชนต้องร่วมแรงร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผ่านกระบวนการทำงานที่สร้างการมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามและประเมินผล สอดคล้องกับแนวทางการทำงานของเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างการมีส่วนร่วม สร้างนวัตกรรม และสิ่งแวดล้อมที่ครอบคลุมถึงแนวทางการเสริมสร้างพลังสำหรับผู้สูงอายุ ที่ต้องการให้เกิดการมีคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดี มีหลักประกันในชีวิต โดยใช้การมีส่วนร่วมในกระบวนการขับเคลื่อน และยังสอดคล้อง 1 ใน 17 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ขององค์การสหประชาชาติ ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกมิติ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืนในการพัฒนา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรบูรณาการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม โดยการจัดทำแผนปฏิบัติการ มีการกำหนดโครงการ กิจกรรมดำเนินงาน เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ
2. การดำเนินงานออกแบบหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ ควรมีการกำหนดหัวข้อกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมการฝึกอาชีพ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ฝึกปฏิบัติและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้
3. สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการทำงานด้านการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุ โดยใช้การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจในการขับเคลื่อน โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ให้สอดคล้องกับบริบทของหน่วยงานเครือข่าย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาด้านบทบาทโรงเรียนผู้สูงอายุในการส่งเสริมและพัฒนาสุขภาวะผู้สูงอายุ ในมิติด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา และด้านสิ่งแวดล้อม
2. ศึกษากรอบนโยบายด้านการพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในชมรมและศูนย์พัฒนาศักยภาพ และส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
3. ศึกษากระบวนการออกแบบหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ และรูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะผู้สูงอายุในชมรม และศูนย์พัฒนาศักยภาพและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ ในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

References

- Adams, T., Bezner, J., & Steinhardt, M. (1997). The conceptualization and measurement of perceived wellness: Integrating balance across and within dimensions. *American Journal of Health Promotion*, 11(3), 208-218.
- Bunpadung, S. (2011). *The development of the quality of life of the local elderly by using the school as a base according to the principles of sufficiency economy (Phase 1)* (Research report). Bangkok: Suan Sunandha Rajabhat University.
- Chaiyasaeng, U., Chaiyasaeng, N., & Marano, L. (2020). Study of mental health and perspectives on living a life that promotes the mental health of the elderly in the Elderly Quality of Life Development Center Yala Municipality, Yala Province. *Journal of the Southern Nursing and Public Health College Network*, 7(1), 317-329.

- Dhonburi Rajabhat University. (2021). *Teaching materials royal science and the development of quality of life*. Bangkok: Dhonburi Rajabhat University.
- Hutchison, T., Morrison, P., & Mikhailovich, K. (2006). *A review of the literature on active ageing*. University of Canberra.
- Informant 02 (pseudonym). (2022, 15 December). Elderly school counsellors. Interview.
- Informant 25 (pseudonym). (2023, 11 January). Elderly school counsellors. Interview.
- Khotchantuek, K., Panyawuttho, S., & Theepadhammo, S.B. (2020). ASEAN Political Economy: Relationships between the ASEAN community. According to the principles of dependency economics. *MCU Journal of Social Science Review*, 9(2), 288-303.
- Krejcie, R.V., & Morgan, D.W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610.
- Nammuang, C. (2017). *School for the elderly: A model for managing the health and welfare of the elderly*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus Phayao: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Office of the Eastern Special Development Zone Policy Committee (EECO). (2020). *The Eastern Special Development Zone (EEC) project is a strategic plan under Thailand 4.0*. Retrieved January 2, 2022, from <https://www.eeco.or.th>
- Order of the Head of the National Council for Peace and Order No. 2/2017 regarding the development of the eastern economic corridor. (2020, 4 May). Royal Gazette. 134, (special section 19 D.), 30.
- Promchaluay, J. (2021). Study of the health of the elderly in Phraeksa Mai Municipality. Samut Prakan Province. *Academic Journal of Humanities and Social Sciences Thonburi Rajabhat University*, 4(1), 69-84.
- Registration Management Office Department of Provincial Administration. (2022). *Data on the population of the elderly in Chonburi-Rayong Province and Chachoengsao, March 2022*. Retrieved January 2, 2022, from <https://stat.bora.dopa.go.th/StatMIS/#/ReportStat/3>
- Ryff, C.D. (2014). Psychological well-being revisited: Advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychther Psychosom*, 83(1), 10-28.
- Wagnild, G., & Young, H.M. (1990). Resilience among older women. *IMAGE: Journal of Nursing Scholarship*, 22(4), 252-255.
- World Health Organization. (2002). *Active ageing: A policy framework*. Geneva: World.

The Digital Divide and Citizens' Perceptions of Government Responsiveness: A Case Study of Udon Thani Municipality, Thailand

ช่องว่างทางดิจิทัลกับการรับรู้ของประชาชน
เกี่ยวกับการตอบสนองของภาครัฐ: กรณีศึกษาเทศบาลนครอุดรธานี

Kasipat Thonmanee¹ and Grichawat Lowatcharin^{1*}

กษิพัทธ์ ทอนมณี¹ และ กฤษวรรธน์ โล่ห์วัชรินทร์^{1*}

¹College of Local Administration, Khon Kaen University

¹วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*Corresponding Author, E-mail: grichawat@kku.ac.th

Article Info

■ Received: October 4, 2023

■ Revised: April 2, 2024

■ Accepted: April 9, 2024

■ Available online: April 22, 2024

Abstract

Globally, digital technology is indispensable to people's daily life. Since the 1990s, the Thai government has attempted to use digital technology as a tool for national and local government administration and public services. Literature advises additional research on the digital divide, particularly on the effects of the digital divide on public views of government responsiveness. This study seeks to address the question, "How does the extent to which citizens have access to and utilize digital technologies influence their perceptions of government responsiveness?" This research focuses on the residents of Udon Thani Municipality, one of the major cities in Thailand. The researchers employ a quantitative research method, collect data by surveying the opinions of 130 individuals using questionnaires, and then use multiple linear regression analysis to determine the relationship between citizens' perceptions of the responsiveness of the Udon Thani Municipality and digital capacity, as well as other personal characteristics. The results demonstrate that citizens' access to and benefit from digital technology affects their perceptions of government responsiveness. Marital status and age are found to be also correlated with perceptions of government responsiveness. These insights underscore the importance of incorporating digital inclusivity in policy strategies to foster an environment where all citizens feel heard and served by their government. Recommendations are also provided regarding the supply and delivery of urban public services through digital technology during a transitional era in which people's access to and utilization of digital technology continues to vary.

Keywords: Digital Government, Digital Technology, External Efficacy, Political Efficacy, The Digital Divide

บทคัดย่อ

เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วโลก นับตั้งแต่ทศวรรษ 1990 รัฐบาลไทยได้พยายามที่จะใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการบริหารราชการและบริการสาธารณะทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น งานวิจัยในระยะที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่าควรมีการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับความช่องว่างทางดิจิทัล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องผลกระทบของช่องว่างทางดิจิทัลต่อความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการตอบสนองของหน่วยงานภาครัฐ การวิจัยนี้มุ่งตอบคำถามที่ว่า “ระดับความสามารถในเข้าถึงและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลของประชาชนมีผลต่อการรับรู้เกี่ยวกับการตอบสนองของภาครัฐอย่างไร” การวิจัยนี้ศึกษาเฉพาะผู้อยู่อาศัยในเขตเทศบาลเมืองอุดรธานีซึ่งเป็นเขตเมืองที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ โดยรวบรวมข้อมูลโดยการสำรวจความคิดเห็นของบุคคลจำนวน 130 คนโดยใช้แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการถดถอยพหุคูณเพื่อกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ของประชาชนต่อการตอบสนองของเทศบาลนครอุดรธานีกับระดับความสามารถทางดิจิทัล รวมถึงคุณลักษณะส่วนบุคคลอื่น ๆ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการเข้าถึงและได้รับประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลของประชาชนส่งผลต่อการรับรู้ของประชาชนเกี่ยวกับการตอบสนองของภาครัฐ นอกจากนี้ สถานภาพสมรสและอายุยังมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ของประชาชนเกี่ยวกับการตอบสนองของภาครัฐด้วย ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในการกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อลดช่องว่างทางดิจิทัลและเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรับฟังเสียงของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดทำและส่งเสริมบริการสาธารณะในท้องถิ่นผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลในยุคเปลี่ยนผ่าน ที่การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัลของประชาชนยังคงมีความแตกต่างกันอย่างมาก

คำสำคัญ: การมีประสิทธิภาพทางการเมือง, การมีประสิทธิภาพภายนอก, ช่องว่างทางดิจิทัล, เทคโนโลยีดิจิทัล, รัฐบาลดิจิทัล

Introduction

In the past few decades, the digital divide has emerged as a significant barrier to accessing and utilizing information and communication technologies (ICTs) across various populations, both in developed and developing countries. The digital divide refers to the gap between those who have access to and use of digital technologies, such as the internet, and those who do not (Van Dijk, 2019). As governments around the world increasingly provide public services online, the digital divide can have important implications for citizens' perception of government responsiveness, trust in government, and satisfaction with government services. Despite efforts to bridge this divide, disparities in access and usage persist across various dimensions, such as socioeconomic status, race/ethnicity, and geographic location (Robinson, Cotten, Ono, Quan-Haase, Mesch, Chen, ... & Stern, 2015).

One potential consequence of the digital divide is its impact on citizens' perception of government responsiveness. As governments increasingly use digital technologies to deliver services, communicate with citizens, and collect feedback, those who lack access to or familiarity with these technologies may feel excluded or marginalized from the political process (Smith & Anderson, 2017).

Previous research has found some positive relationship between media consumption and citizen's perception of government responsiveness. Kenski and Stroud (2006) examined the associations between Internet access, online exposure to information about the presidential campaign, and political efficacy, knowledge, and participation. They found that internet access and online exposure to information about the presidential campaign were substantially associated with the political variables. Using survey data from 18 Latin American countries, Wagner, Gray, and Gainous (2017) found that consumption of digital information has a positive impact on citizen's perception of government responsiveness because the internet provides factual support for the belief that governments are responsive to citizen demands.

The aforementioned studies provide some intriguing findings regarding the relationships between digital media consumption and citizens' perceptions of government responsiveness. They did not, however, investigate the relationship between the digital divide and citizens' perceptions of government responsiveness. Nor did they employ a more inclusive definition of the digital divide, one that included not only the use and skills of digital devices, but also their benefits.

Thailand's digital divide reflects disparities in access to and use of information and communication technologies (Malisuwan, Kaewphanuekrungsri, & Milindavanij, 2016). This gap is most evident between urban areas, like Bangkok and Chiang Mai, and rural regions, particularly in the Northeast and the deep South. Economic disparities further accentuate this divide, with higher-income households having better access to digital devices and the internet (Setthasuravich, Sirikhan, & Kato, 2022). Another challenge is digital literacy; even when technology is accessible, a lack of understanding can hinder its effective use. The generational gap also plays a role, with older individuals typically less familiar with digital tools than younger generations. However,

the Thai government is actively working to bridge this gap. Initiatives like the “Thailand 4.0” model and the Village Broadband Internet project aim to transform and connect the nation digitally (Sangsuriyong, 2018). Tech companies and telecom providers are also stepping up with affordable services and digital literacy programs (McKenzie, Castellon, Willis-Grossmann, Landeros, Rooney, & Stewart, 2023). Addressing this digital divide is crucial for ensuring social equity, economic growth, and broad-based development in Thailand.

Udon Thani Municipality is one of the major urban areas in Thailand. It offers a valuable setting to study the country’s digital divide. Its blend of urban and rural landscapes provides a direct comparison of technological access across different environments. In general, the northeastern region showcases economic contrasts, with urban wealth juxtaposed against rural poverty, making it an ideal ground to study economic influences on digital access. Additionally, the region distinct cultural and linguistic identity might affect the perception and adoption of digital technologies. Udon Thani experiences migration patterns to and from larger cities, which can shape the dissemination and acceptance of digital tools. The city’s infrastructure growth, due to its strategic location near Laos and as a regional hub, offers insights into how such development impacts digital connectivity. Furthermore, Udon Thani’s educational institutions play a role in promoting digital literacy (National Statistical Office, Udon Thani Province, 2023). Studying Udon Thani thus offers a comprehensive understanding of the myriad factors influencing Thailand’s digital divide.

This study aims to address these gaps in the literature by examining the relationship between the digital divide and citizens’ perception of government responsiveness in Udon Thani Municipality. Specifically, this study investigates the extent to which the digital divide affects Udon Thani Municipality citizens’ perception of government responsiveness.

Research Objective

This study aims to examine the extent to which the digital divide affects citizens’ perception of government responsiveness in Udon Thani Municipality.

Literature Review

The Digital Divide

The digital divide is a term used to describe the gap between those who have access to digital technologies and those who do not. It encompasses not only access to the internet but also access to digital devices such as computers and smartphones, as well as the ability to use these devices effectively. This divide has been a topic of concern since the widespread adoption of the internet in the 1990s, with researchers and policymakers recognizing the potential negative impacts of unequal access to digital technologies.

The digital divide can have far-reaching consequences, including unequal access to education, healthcare, and employment opportunities. As noted by Warschauer (2004), those who lack access to digital technologies are often at a disadvantage in terms of accessing information,

communicating with others, and participating in the digital economy. This can limit their opportunities for social and economic mobility, leading to further social inequalities.

Research has shown that the digital divide is not only a matter of access to technology, but also of the skills needed to use technology effectively. This concept, referred to as the “second-level digital divide,” highlights the importance of digital literacy skills in today’s society (Van Dijk, 2018; Hargittai, 2001). As noted by Van Dijk (2019), those who lack digital literacy skills are less likely to use digital technologies for educational, social, and economic purposes. This can perpetuate existing social inequalities and further widen the digital divide.

Efforts to address the digital divide have focused on a variety of approaches, including increasing access to technology in underserved areas, providing digital literacy training, and addressing the root causes of inequality through policy interventions. However, the effectiveness of these interventions varies depending on a range of factors, including the social, economic, and political context in which they are implemented (Steele, 2018; Robinson, Cotten, Ono, Quan-Haase, Mesch, Chen, ... & Stern 2015).

In conclusion, the digital divide is a complex and multifaceted issue that requires a comprehensive and nuanced approach to address. Efforts to increase access to digital technologies and promote digital literacy are important steps in narrowing the gap between those who have access to these technologies and those who do not.

Digital Capacity

Digital capacity extends beyond mere access to digital technologies, encompassing the ability to effectively utilize these tools for communication, information seeking, and participation in the digital economy. (Kastelli, Dimas, Stamopoulos, & Tsakanikas, 2022). It involves a combination of digital skills, literacy, and the availability of digital resources, positioning it as a critical determinant of an individual’s or community’s ability to benefit from the digital age.

Digital capacity is inherently multidimensional, integrating aspects such as technical proficiency, cognitive skills, and socio-emotional abilities that enable individuals to navigate digital environments. Scholars argue that understanding digital capacity requires a holistic view that considers not only the hardware and software but also the human element—skills and knowledge that empower users.

The literature reveals a strong correlation between digital capacity and the digital divide, suggesting that disparities in digital capacity contribute significantly to the widening gap between the digitally empowered and the digitally disenfranchised (Lybeck, Koironen, & Koivula, 2023). This gap manifests not only in terms of access but also in the ability to participate fully in digital life, affecting everything from educational opportunities to access to government services.

Government Responsiveness

The theory of responsiveness is a political science concept that refers to the extent to which policymakers and political institutions respond to the demands and preferences of citizens (Grossman & Slough, 2022). At its core, responsiveness is based on the idea that democratic governments are accountable to their citizens and should reflect their needs and desires.

Responsiveness involves both representativeness and accountability. Representativeness refers to the extent to which policymakers reflect the preferences and interests of their constituents, while accountability refers to the ability of citizens to hold policymakers responsible for their actions.

Citizens' perception of government responsiveness is sometimes referred to as "external political efficacy" (Novikova & Lieberman, 2021; OECD, 2019; Bratton, 2012; Cho, 2010). It is the perception that individuals can demand government action or influence the government's actions. It indicates whether or not the political regime can meet the requirements of the populace. Consequently, external political efficacy is crucial to the legitimacy of a government's existence (OECD, 2021). People possess a high level of external political efficiency, and as a consequence, the government has the authority to govern further. However, if the public receives poor service from the government and government agencies, their external political efficacy is naturally diminished. And it can contribute to people's discontent with the government and diminish the government's legitimacy.

Research has shown that responsiveness is important for maintaining democratic legitimacy and promoting citizen engagement. Citizens are more likely to participate in the political process when they feel that their voices are being heard and that their preferences are being taken into account. Conversely, a lack of responsiveness can lead to citizen disengagement and disillusionment with the political system. Wagner, Gray, and Gainous (2017) found that digital media consumption has a positive relationship with citizens' perceptions of government responsiveness.

Efforts to increase responsiveness have included reforms such as campaign finance regulations, citizen initiatives and referenda, and the use of participatory budgeting. These reforms are intended to increase citizen engagement and hold policymakers accountable to their constituents.

In conclusion, the theory of responsiveness highlights the importance of democratic governments reflecting the needs and preferences of their citizens. Efforts to increase responsiveness can help to promote citizen engagement and maintain democratic legitimacy.

Conceptual Framework

In the current study, the authors employ the term "digital capacity" to refer to one's level of access to digital devices and the internet, proficiency with digital device use, and advantages received from the digital devices. Based on a broader definition of the digital divide, digital capacity encompasses the overall ability and readiness to engage with digital technologies effectively. It implies having the necessary resources, skills, and knowledge to leverage digital devices and technologies for various purposes, including communication, information access, education, productivity, and more. It also emphasizes the ability to make effective use of digital technologies to navigate the digital landscape, benefit from the advantages they offer, and participate actively in the digital society. Thus, the digital divide is the gap between those who have digital capacity and those who have not.

Figure 1 depicts the conceptual framework of the current study, which is based on the theories discussed above. The primary hypothesis is as follows:

H₁: Digital capacity positively impacts citizens' perceptions of government responsiveness. It is anticipated that other personal factors correlate with citizens' perceptions of government responsiveness.

For the control variables, the hypotheses are as follows:

H₂: Sex positively is associated with citizens' perceptions of government responsiveness.

H₃: Age positively is associated with citizens' perceptions of government responsiveness.

H₄: Marital status is associated with citizens' perceptions of government responsiveness.

H₅: Education level is associated with citizens' perceptions of government responsiveness.

H₆: Monthly Income is associated with citizens' perceptions of government responsiveness.

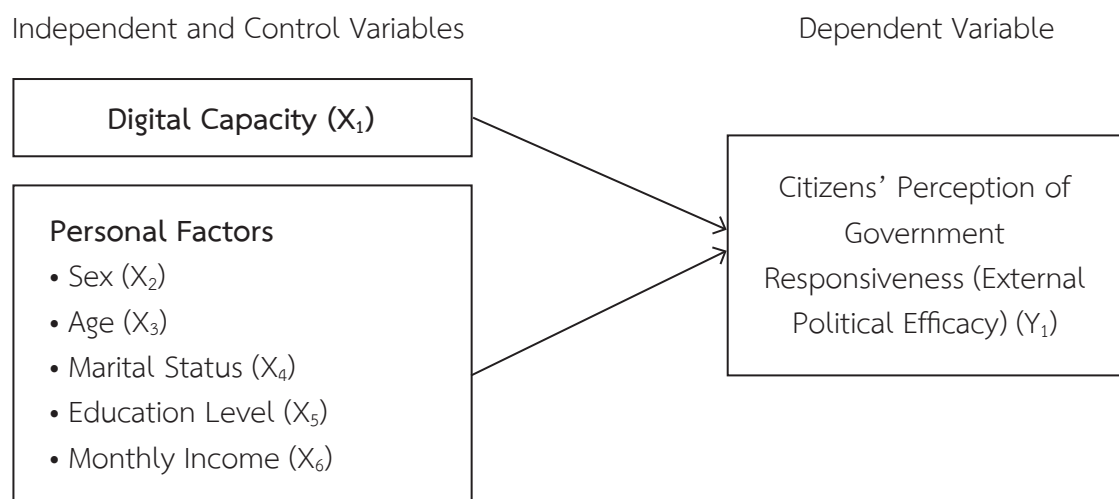

Figure 1 Conceptual Framework

From: This conceptual framework was developed by authors.

Research Methodology

To test the hypotheses, the authors used a survey design. The research location is Udon Thani Municipality, which is one of Thailand's largest urban municipalities in terms of population and local revenue. Not only do its citizens have a higher degree of internet connection than the national average, but Udon Thani also offers a diverse set of urban difficulties (National Statistical Office, Udon Thani Province, 2023).

The population of this study is 130,500 residents of Udon Thani Municipality. The sample size was determined by calculations in G*Power software. The authors used a multi-stage sampling procedure, yielding a total of 130 responses. Initially, Udon Thani Municipality was segmented into different areas based on urban and rural classifications. A random sampling technique was then employed within each segment to select respondents, aiming for a demographically representative sample.

Research Instrument

The authors collected data using questionnaires in April 2023. To ensure a comprehensive understanding of the digital divide's impact on government responsiveness, the study employed a meticulously developed structured questionnaire. The questionnaire was designed based on a review of relevant literature, focusing on key aspects of digital access, usage, and literacy. This design process involved consultations with experts in the fields of digital inclusion and public administration to refine the questionnaire's relevance and comprehensiveness. Three sections were included in each questionnaire. Section 1 consisted of inquiries about the respondents' general information, including gender, age, occupation, level of education, and residential community. Section 2 consisted of queries regarding access to digital devices and the internet, proficiency with digital device use, and advantages received from digital devices. Section 3 consisted of queries regarding the respondents' perceptions of Udon Thani Municipality's responsiveness. The queries in sections 2 and 3 utilize a six-point rating scale. Part 2 information was used to create an index for digital capacity. Part 3 data were used to construct an index of citizens' perceptions of government responsiveness.

Data Analysis

The authors analyzed the data by encoding the data from the questionnaires and inputting it into the computer system, then assessing the data's validity and processing it with Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) version 28. The respondents' general information, the digital divide, and perceptions of Udon Thani Municipality responsiveness were described using descriptive statistics. The authors used Multiple Linear Regression to analyze the relationships between the independent and dependent variables for inferential statistics. The multiple linear regression equation is as follows:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 DC_i + \beta_2 SX_i + \beta_3 AG_i + \beta_4 MS_i + \beta_5 EL_i + \beta_6 MI_i + e_i$$

Where y_i is the level of perception of government responsiveness for the i th individual,

DC_i is the digital capacity,

SX_i is sex,

AG_i is age,

MS_i is marital status,

EL_i is education level,

MI_i is monthly income,

β_0 is the constant,

β_1 to β_6 are the coefficients for the respective variables,

e_i is the error term for the i th observation.

Research Findings

The analysis of data gathered from a survey of 130 individuals in Udon Thani Municipality, Thailand, reveals a number of intriguing findings regarding the digital divide and citizens'

perception of government responsiveness. The following findings emerged from an analysis of descriptive and inferential statistics.

The analysis of the sample's personal factors revealed that the majority of the sample consisted of females, with 72 individuals accounting for 55.38 percent. Age-wise, a total of 109 individuals, or 83.85 percent, were between the ages of 20 to 29 years old. In terms of marital status, 115 individuals, or 88.46 percent of the sample, were unmarried, constituting the plurality of the sample. Totalling 108 individuals, or 83.08 percent of the sample, the majority of the sample's educational background consisted of a bachelor's degree or less. The majority of the sample consisted of students, with 83 individuals representing 83.08 percent. The majority of the sample's income ranged between 15,000 to 30,000 baht, with 61 individuals representing 46.92 percent of the sample (Table 1).

Table 1 Demographic Information of Respondents

Personal Factors	Frequency	Percent
Sex		
Male	58	44.62
Female	72	55.38
Age		
18 - 20 years old	3	2.31
20 - 29 years old	109	83.85
30 - 39 years old	7	5.38
40 - 49 years old	3	2.31
50 - 59 years old	2	1.54
60 years old and over	6	4.62
Marital Status		
Single	115	88.46
Married	15	11.54
Education		
Under Primary School	2	1.54
Primary School	5	3.85
High School	2	1.54
Associate's Degree	1	0.77
Bachelor's Degree	108	83.08
Master's Degree	12	9.23
Monthly Income		
Less than 15000 baht	41	31.54
15000 - 30000 baht	61	46.92
30001 - 45000 baht	12	9.23
45001 - 60000 baht	8	6.15
60001 and over	8	6.15

Note: N = 130

The perceptions of Udon Thani Municipality's responsiveness among its constituents were gauged through an opinion survey. There were four perception-assessing queries: 1) Udon Thani City Municipality has given me the opportunity to express my opinions; 2) My ideas have influenced the decision-making, administration, and operations of the Udon Thani City Municipality; 3) Udon Thani City Municipality manages its work and provides services that meet my needs; and 4) Udon Thani City Municipality provides suggestions regarding its administration and operations. The scale consisted of six levels, with level 1 indicating strong disagreement and level 6 indicating strong agreement. The mean perception was 3.62 and the standard deviation was 1.28, which could explain why residents of Udon Thani Municipality perceived the responsiveness of the municipality to be relatively low (Table 2).

Table 2 Descriptive statistics

	N	Minimum	Maximum	$\bar{X}$	S.D.
Citizens' Perception of Government Responsiveness	130	1.00	6.00	3.62	1.28
Digital Capacity	130	1.00	6.00	5.82	0.70

A 6-level index was used to measure the level of digital capacity, with level 1 representing the lowest level of digital capacity and level 6 representing the maximum. The contents of the queries were divided into the following four categories: 1) access to digital devices and the Internet; 2) frequency of Internet use; 4) the nature of Internet use in daily life, including numerous applications; 4) the importance of the Internet to respondents. The study discovered that the average digital capacity of the people in Udon Thani Municipality was 5.82 and the standard deviation was 0.70, indicating that the digital capacity of the people in Udon Thani Municipality was extremely high.

A multiple regression analysis was computed to determine whether the level of digital capacity, sex, age, marital status, education level, occupation, and monthly income predict the level of perception of government responsiveness in a sample of 130 respondent (N = 130).

The equation for the regression line is the level of perception of government responsiveness = $b_0 + b_1 * \text{digital capacity} + b_2 * \text{sex} + b_3 * \text{age} + b_4 * \text{marital status} + b_5 * \text{education level} + b_6 * \text{monthly income}$. The R Square (R^2) of 0.127 indicates that 12.7% of the variance in the level of perception of government responsiveness is explained by the independent variables (Table 3).

The results of ANOVA were significant, $F(6, 123) = 2.990$, $p = 0.009$ (Table 4). Therefore, we must reject the null hypothesis that the slope of our regression line is zero. The level of digital capacity, age, and marital status significantly predict the level of happiness (Table 4).

Regression analysis to predict the relationship between the level of digital capacity and citizens' perception of government responsiveness revealed a 95% significant positive correlation ($p\text{-value} = 0.032$) between the level of digital capacity and citizens' perception of government

responsiveness (Table 5). The standardized coefficient of 0.272 indicates that if the level of digital capacity increases for one unit, the level of perception of government responsiveness will increase by 0.272 units.

Age had a statistically significant inverse relationship with citizens' perception of government responsiveness (p-value = 0.041). The standardized coefficient of -0.376 indicates that if the age group increases for one group, the level of perception of government responsiveness will decrease by 0.376 units. The relationship between marital status and citizens' perception of government responsiveness was found to be statistically significant (p-value = 0.014), demonstrating an inverse association. The standardized coefficient of -0.366 indicates that single individuals exhibit a lower level of perception of government responsiveness, decreasing by 0.366 units, than married individuals.

Table 3 Model summary of the multiple regression analysis

Model	R	R ²	Adjusted R ²	S.D.
1	0.3575a	0.127	0.085	1.22184

a. Predictors: (Constant), Income, Education, Sex, Occupation, Digital Divide, Status, Age

Table 4 ANOVAa of the multiple regression analysis

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	26.780	6	4.463	2.990	0.009 ^b
	Residual	183.624	123	1.493		
	Total	210.404	129			

a. Dependent Variable: Response

b: predictors: (Constant), Income, Education, Sex, Occupation, Digital Divide, Status, Age

Table 5 Results of the multiple regression analysisa

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	p-value
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	3.734	1.928		1.937	0.055
Digital Capacity	0.499	0.229	0.272	2.175*	0.032
Sex (Male)	0.257	0.223	0.100	1.153	0.251
Age	-0.490	0.238	-0.376	-2.062*	0.041
Status (Single)	-1.456	0.585	-0.366	-2.488*	0.014
Education	-0.119	0.159	-0.099	-0.747	0.456
Income	-0.009	0.113	-0.008	-0.079	0.937

a. Dependent Variable: Response

* p < 0.05

Discussion

The result indicates that citizens with a high level of digital capacity perceive Udon Thani Municipality to be highly responsive to their needs. This result may be attributable to the fact that digital capacity enables individuals to access a wide range of online information, including government websites, portals, and social media channels (Van Djik, 2019). They can locate information regarding government programs, policies, and initiatives with relative ease. This access to information can foster a perception of openness and transparency, resulting in a favorable perception of government responsiveness. In addition, individuals with high digital capacity can receive real-time updates, notifications, and alerts from the government regarding emergencies, public announcements, and policy changes through digital platforms. This timely influx of information contributes to a favorable perception of government responsiveness by fostering a sense of being informed and connected.

Age is correlated with citizens' perceptions of government responsiveness, as demonstrated by the above findings. Age is a prevalent factor identified in prior research. For instance, Kaguara and Wanjiru (2012) discovered that there was a substantial age gap between young individuals and adults. Older individuals, particularly those who are less familiar with or have limited access to digital technologies, may face challenges in navigating government websites, online services, or digital communication channels. The increasing reliance on digital platforms for government interactions can create a perception of exclusion and a lack of responsiveness for older individuals who may struggle to access information or engage with government representatives through these channels. Older individuals may prefer traditional communication methods such as in-person interactions, phone calls, or written correspondence. If government services primarily rely on digital communication channels or if there is a lack of accessible and user-friendly alternatives, it can create a sense of exclusion and a perception of government being unresponsive to their preferred means of communication. Older individuals may perceive a disconnect between their values, priorities, and the policies and services offered by the government. This generational gap can contribute to a perception that government decisions do not align with their needs and concerns, leading to a lower level of perceived responsiveness.

Another contribution of the current study is the discovery of a statistically significant correlation between marital status and citizens' perception of government responsiveness. Married individuals often have a partner with whom they can share their concerns, navigate bureaucratic processes, and seek assistance. This social support system can contribute to a more positive perception of government responsiveness, as they may feel more empowered and supported in dealing with government-related matters. Married individuals may perceive themselves as part of a family unit, and their concerns and interests may be more likely to be heard or considered by the government. They may have greater opportunities for representation and advocacy, both individually and as part of a family, which can contribute to a sense of being heard and a more positive perception of government responsiveness.

Conclusion and Recommendations

While this study provides valuable insights into the impact of the digital divide on perceptions of government responsiveness, it is important to recognize several limitations that might influence the interpretation and generalization of the findings. Firstly, the sample size of 130 respondents, though statistically sufficient, limits the ability to explore more nuanced aspects of the digital divide across different demographic segments. A larger and more diverse sample could reveal deeper insights into how various factors intersect to affect perceptions of government responsiveness.

Secondly, the study's geographic focus on Udon Thani Municipality, Thailand, while offering in-depth local understanding, may limit the applicability of the findings to other regions, especially those with different socio-economic conditions or levels of digital infrastructure development. Future research could benefit from comparative studies across multiple locations to understand regional variations in the digital divide's impact.

Additionally, the reliance on self-reported data through questionnaires can introduce biases, such as social desirability or recall biases, which might affect the accuracy of the responses. Employing a mixed-methods approach, including qualitative interviews or focus groups, could provide a more comprehensive view of citizens' perceptions and experiences.

Finally, the rapid pace of technological advancement and policy changes means that the digital divide is a moving target. This study provides a snapshot based on current conditions, but ongoing research is necessary to track changes over time and the effectiveness of interventions aimed at bridging the digital divide.

The authors have two recommendations for Udon Thani Municipality based on the above findings. First, policy communication that is currently being implemented or that will occur in the future via social media or other online channels must take into account the varying abilities of individuals to access digital technology, particularly those who are single, elderly, or have limited digital capacity. These three groups have a lower perception of the responsiveness of the government and may be misinformed by Udon Thani Municipality's communications. Second, Udon Thani Municipality must develop a strategic plan for more inclusive policy communication in order to reach diverse groups of people and to strengthen the policy communication competencies of local officials.

References

- Bratton, M. (2012). Citizen perceptions of local government responsiveness in Sub-Saharan Africa. *World Development*, 40(3), 516-527. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2011.07.003>
- Cho, W. (2010). Citizens' perceptions of government responsiveness in Africa: Do electoral systems and ethnic diversity matter? *Comparative Political Studies*, 43(12), 1650-1674. <https://doi.org/10.1177/0010414010374019>
- Grossman, G., & Slough, T. (2022). Government responsiveness in developing countries. *Annual Review of Political Science*, 25(2022), 131-153. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051120-112501>

- Hargittai, E. (2001). Second-level digital divide: Mapping differences in people's online skills. *First Monday*, 7(4). <https://doi.org/10.5210/fm.v7i4.942>
- Kaguara, A., & Wanjiru, M. (2012). *Digital divide: The glaring reality*. Retrieved April 1, 2023, from <https://profiles.uonbi.ac.ke/node/42824>
- Kastelli, I., Dimas, P., Stamopoulos, D., & Tsakanikas, A. (2022). Linking digital capacity to innovation performance: The mediating role of absorptive capacity. *Journal of Knowledge Economy*, 14(4). <https://doi.org/10.1007/s13132-022-01092-w>
- Kenski, K., & Stroud, N.J. (2006). Connections between internet use and political efficacy, knowledge, and participation. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 50(2), 173-192. https://doi.org/10.1207/s15506878jobem5002_1
- Lybeck, R., Koiranen, I., & Koivula, A. (2023). From digital divide to digital capital: The role of education and digital skills in social media participation. *Universal Access in the Information Society*, 1-13. <https://doi.org/10.1007/s10209-022-00961-0>
- Malisuwan, S., Kaewphanuekrungsri, W., & Milindavanij, D. (2016). Digital divide in Thailand: Analysis and recommendations. *International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology*, 7(1), 41-46.
- McKenzie, J., Castellón, R., Willis-Grossmann, Emma, Landeros, C., Rooney, J., & Stewart, C. (2023). Digital divides, generational gaps, and cultural overlaps: A portrait of media use and perspectives of media in Thailand. *Media Psychology*, 27(1), 106-134. <https://doi.org/10.1080/15213269.2023.2222533>
- National Statistical Office, Udon Thani Province. (2023). *Key indicators of the province*. Retrieved April 1, 2023, from <https://udon.nso.go.th/statistical-information-service/key-indicators-of-the-province.html>
- Novikova, I., & Liebert, S. (2021). Citizens' perception of government responsiveness: building an engaged citizenry. *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 43(4), 298-316. <https://doi.org/10.1080/23276665.2021.1966815>
- OECD. (2019). *Government at a glance 2019*. OECD Publishing: Paris. <https://doi.org/10.1787/8ccf5c38-en>
- OECD. (2021). *Government at a Glance 2021*. OECD Publishing: Paris. <https://doi.org/10.1787/1c258f55-en>
- Robinson, L., Cotten, S.R., Ono, H., Quan-Haase, A., Mesch, G., Chen, W., ... & Stern, M.J. (2015). Digital inequalities and why they matter. *Information, Communication & Society*, 18(5), 569-582. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1012532>
- Sangsuriyong, R. (2018). Efforts to bridge digital divide in Thai society. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 11(3), 1056-1084.
- Setthasuravich, P., Sirikhan, K., & Kato, H. (2022, June 20th - 21st). Spatial econometric analysis of the digital divide in Thailand at the sub-district level: Patterns and determinants. 31st European Regional ITS Conference, Gothenburg 2022: Reining in Digital Platforms? Challenging monopolies, promoting competition and developing regulatory regimes [Conference]. Gothenburg, Sweden.

- Smith, A., & Anderson, M. (2017). *Automation in everyday life*. Retrieved April 1, 2023, from <https://www.pewresearch.org/internet/2017/10/04/automation-in-everyday-life/>
- Steele, C. (2018). *The impacts of digital divide*. Retrieved April 1, 2023, from <http://www.digitaldividecouncil.com/the-impacts-of-digital-divide/>
- Van Dijk, J. (2018). Afterword: The state of digital divide theory. In M. Ragnedda & G. W. Muschert (Eds), *Theorizing digital divides* (pp. 199-206). New York: Routledge.
- Van Dijk, J.A. (2019). *The digital divide*. Polity.
- Wagner, K.M., Gray, T.J., & Gainous, J. (2017). Digital information consumption and external political efficacy in Latin America: Does institutional context matter? *Journal of Information Technology & Politics*, 14(3), 277-291. <https://doi.org/10.1080/19331681.2017.1337601>
- Warschauer, M. (2004). *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*. Cambridge: MIT Press.

An Exploration of Cross-Sector Collaboration Among Thai Local Government Units During the COVID-19 Pandemic

การศึกษาความร่วมมือข้ามภาคส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย ในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด 19

Pakpoom Phongsungnoen¹ and Grichawat Lowatcharin^{1*}

ภาคภูมิ พลสูงเนิน¹ และกริชวาท โลหะชรินทร์^{1*}

¹College of Local Administration, Khon Kaen University

¹วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*Corresponding Author, E-mail: grichawat@kku.ac.th

Article Info

■ Received: October 4, 2023

■ Revised: April 18, 2024

■ Accepted: April 19, 2024

■ Available online: April 22, 2024

Abstract

This study aims to investigate the patterns of collaboration between local governments and organizations from other sectors, and to examine the relationship between organizational factors and cross-sector collaboration. The study hypothesized that there would be significant associations among these factors. A questionnaire survey was used to collect data. The samples were 59 Thai lower-tier local government units, selected by using a multi-stage sampling strategy to local government representatives from various regions in Thailand. Multiple linear regression analysis was used to evaluate the relationship between organizational characteristics and cross-sector collaboration among local government units. The study discovered a statistically significant correlation between mayor capability and cross-sector collaboration. This research highlights the vital role of mayor capability in enhancing cross-sector collaboration. In addition, it provides insights for policymakers and local government officials to develop targeted strategies in order to improve public service provision and crisis management in Thailand.

Keywords: Collaborative Public Sector Innovation, COVID-19 Pandemic, Cross-sectoral Collaboration, Local Administrative Organization

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรจากภาคส่วนอื่น และเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยในองค์กรกับความร่วมมือข้ามภาคส่วน โดยมีสมมุติฐานว่าปัจจัยดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการจัดทำความร่วมมือระหว่างองค์กร งานวิจัยนี้ใช้วิธีเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชั้นล่างของไทย จำนวน 59 แห่ง โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน และใช้การวิเคราะห์การถดถอยเชิงเส้นพหุคูณเพื่อประเมินความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะขององค์กรและความร่วมมือข้ามภาคส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า มีความสัมพันธ์ที่มีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างความสามารถของผู้บริหารท้องถิ่นและความร่วมมือข้ามภาคส่วน งานวิจัยนี้เน้นความสำคัญของการยกระดับความสามารถของของผู้บริหารท้องถิ่นในการเสริมสร้างความร่วมมือข้ามภาคส่วน นอกจากนี้ งานวิจัยยังเสนอแนวทางสำหรับผู้กำหนดนโยบายและเจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่นเพื่อพัฒนากลยุทธ์เพื่อปรับปรุงคุณภาพการให้บริการสาธารณะและการจัดการภาวะวิกฤติในประเทศไทย

คำสำคัญ: การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19, ความร่วมมือข้ามภาคส่วน, นวัตกรรมภาครัฐแบบร่วมมือ, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

Introduction

The unprecedented nature of the COVID-19 pandemic demanded unparalleled measures and responses. One salient consequence of the crisis was the urgent need for cross-sector collaboration, most notably at the local government level where the ramifications of interventions were most acutely experienced (Weiss, Hutchcroft, Hicken, & Aspinall, 2021). Faced with the pandemic's multifaceted challenges, the synergy between public, private, and non-profit sectors became indispensable, especially for swift resource mobilization, as seen in PPE manufacturing and vaccine distribution. This collaboration accelerated vaccine development, amalgamating efforts of research institutions, pharmaceutical companies, and governments. On the economic front, cooperative strategies between governments and the private sector were vital for business continuity and job preservation. A united front in public messaging, combining the might of governments, media, and tech entities, was crucial to counter misinformation. Disrupted supply chains underscored the importance of coordinated logistics to ensure essential supplies. Technological collaborations yielded tools like contact tracing, and community engagement, bolstered by non-profits and civil society, catered to the vulnerable (Mitchell, 2023). The move towards online education necessitated alliances between educational institutions, tech companies, and governments. Furthermore, global entities, such as the World Health Organization (WHO), were instrumental in galvanizing international cooperation. Cumulatively, only through such robust, cross-sectoral collaborations could the myriad challenges of COVID-19 be tackled. Notably, even prior to the pandemic, scholarly work advocated for a more integrated governance structure, emphasizing collaboration both within and across governmental levels (Lowatcharin, Crumpton, & Pacharoen, 2019).

Thailand's diverse array of local government structures makes it an exceptional case study in the Asia-Pacific region. It provides extensive insight into the various approaches taken by local administrations to manage the crisis. The pandemic has highlighted the systemic and operational challenges of providing public sector services. Local governments in Thailand have navigated these challenges in part by leveraging cross-sector collaboration, which has enabled them to augment their capacities and respond creatively to the crisis (Laochankham, Kamnuansilpa, & Lowatcharin, 2021).

Cross-sector collaboration involves collaborative initiatives and coordinated actions between the public sector, the private sector, and civil society (Bryson & Crosby, 2015; Gazley, 2015). This extensive array of actors enables a more comprehensive response to a crisis, going beyond the traditional boundaries of government service delivery. During the pandemic, the increased role of non-state actors, especially non-profit organizations and private enterprises, in the delivery of public services has challenged and redefined the boundaries of the public sector in Thailand and, arguably, globally (Biddell, Johnson, Patel, Smith, Hecht, Swann, ... & Lich, 2022; Wong, Schachter, Collins, Song, Ta, Dawadi, ... & Laurent, 2021). Moreover, the pandemic is a cry for more collaborative public sector innovations, i.e., to the innovative developments within the public sector that have been spurred by cross-sector collaboration. These innovations could

range from novel methods of delivering public services to the development of new policies or regulations that facilitate coordination and cooperation between sectors.

The context of this research is a global crisis, but its implications are considerably broader. It encourages us to reconsider the paradigms of public administration and governance that we have taken for granted, particularly during times of crisis. It introduces the notion that innovation is not a luxury or an extra, but a necessity in the deliverance of public services, especially when conventional methods fail. In addition, it emphasizes the potential advantages of decentralization in allowing local governments to develop solutions tailored to their specific contexts and challenges.

Drawing on seminal works such as Weiss, Hutchcroft, Hicken, and Aspinall, (2021) and Gazley (2015), this study builds upon the foundation that cross-sector collaboration is pivotal for addressing complex public health crises, demonstrating how diverse partnerships can lead to more resilient and adaptive public service systems. To clarify, cross-sector collaboration is defined as the cooperative efforts between government, private sector, and non-profit organizations to achieve common goals, a concept that is increasingly recognized as essential for effective governance and crisis response.

This research aims to investigate the role of cross-sector collaboration among local governments in Thailand in response to the pandemic, seeking to answer the research question: “Do local governments in Thailand collaborate with organizations from other sectors to enact policies and deliver local public services during the COVID-19 pandemic?” It contributes to both academic and policy debates regarding public sector innovation and the evolving role of local governments in today’s world of rapid change. In addition, it contributes to the discourse on crisis management by compelling a reevaluation of the current models of public service delivery and governance and the exploration of new avenues and approaches.

Research Objectives

The objectives of the current study are twofold: first, to explore the patterns of collaboration between local governments and organizations from other sectors; and second, to examine the relationship between organizational factors and cross-sector collaboration.

Literature Review

Cross-Sector Collaboration

Cross-sector collaboration (CSC), or intersectoral collaboration (ISC), refers to a voluntary association (Forrer, Kee, & Boyer, 2014) for the provision and delivery of public services by at least two organizations affiliated in two or more sectors. These include the public, private, voluntary, and/or charitable sectors (Bryson, Crosby, & Stone, 2006), and range from the exchange of information and goodwill to the exchange of power and authority (Bryson & Crosby, 2015; Gazley, 2015).

Crosby and Bryson (2005) identified five levels of cross-sector collaboration. The lowest stratum consists of organizations with no relationships or exchanges with other entities. The

second level entails communication, which is the process by which organizations exchange information. The third level is coordination, which involves the exchange of activities and resources between organizations. Collaboration, the exchange of each organization's authority and capabilities, is the fourth level. Level five is merger, which occurs when each organization combines into a new organization to collaboratively solve problems (Crosby & Bryson, 2005).

In accordance with the concept of new public management and new public governance, provision and delivery of public services to local residents can now be accomplished in a variety of ways, including state provision, contracting out, and

ad hoc cooperation, partnership, network, independent public service provider, and private delivery (Forrer, Kee, & Boyer, 2014). This model for providing and delivering these public services is hierarchical in nature. The government is the sole provider on one end. In contrast, the private sector is the only provider on the other end. In the middle lies several approaches for cross-sector collaboration.

Gazley (2015) investigated collaboration between government and nonprofit organizations at the local level and proposed that a number of factors influence organizational executives' decision to collaborate on the delivery of public services. Depending on the administrative context, each variable's influence may be greater or lesser. At the individual level, four factors influence the propensity of organizational executives to collaborate across sectors: 1) individual characteristics, including political ideology and gender; 2) education and training; 3) environmental regulations and policies, including government incentives, possibilities to access partners, capabilities, necessity, and political affiliation; and 4) direct and indirect experiences, including the reputation of partners, results from prior partnerships, confidence in partners, volunteer experience, and interactions with other volunteers (Gazley, 2015)

In addition, Gazley (2015) suggested categorizing the examination of the factors that influence cross-sectoral collaboration into three levels: sectoral, organizational, and individual. The sectoral level focuses on structural factors that either facilitate or impede collaboration, such as governance mechanisms, resource dependencies, and public accountability. At the organizational level, consideration is given to the factors that influence collaboration with entities from other industries. Aligned missions and organizational capabilities in terms of human resources, budget, technology, and politics are among the organizational level factors. At the individual level, the focus was on the factors that influenced whether executives of one organization would collaborate with executives of other organizations to provide public services jointly. Personal factors included shared experiences and relationships, volunteerism, politics and ideology, and gender.

In the context of Thailand, Kamolvej (2012)'s local disaster management manual provided a comprehensive guide on local disaster management, focusing on the importance of preparedness, response, recovery, and mitigation strategies. The manual emphasized the critical role of local governments and communities in effectively managing disasters, leveraging both structural and non-structural approaches. The manual covered a wide range of topics, including the basic understanding of disasters, legal and regulatory frameworks, roles and responsibilities

of local government organizations, and strategies for enhancing local capabilities in disaster management.

Kamolvej (2012) reinforced the notion that effective disaster management necessitates a collaborative approach among various sectors. The manual particularly underscored the significance of local government units as frontline actors in disaster response and recovery, highlighting their pivotal role in coordinating efforts across sectors, including the public, private, and civil society. The manual's insights into building local capacities, fostering community engagement, and ensuring a proactive and integrated approach to disaster management echo the current study's emphasis on the importance of leadership, organizational characteristics, and cross-sector collaboration in enhancing public service delivery and crisis management.

Chamchong (2019) explored the patterns of collaboration among local governments in Thailand and determine the factors promoting its creation and maintenance. Chamchong (2019) found that in the country's major region, collaboration tends to be unbalanced, challenging the resource dependency theory, as councils with greater resources can end up in unfavorable partnerships with, and be dominated by, smaller councils with limited resources. This imbalance in partnerships and the hierarchical style of inter-local cooperation are driven by the dominant hierarchical cultural norms in Thailand. In this setting, larger councils are anticipated to assist the smaller, newer ones. Hence, the cultural and societal factors influencing inter-local cooperation should be incorporated into current theoretical frameworks, which have predominantly focused on legal and institutional aspects.

Conceptual Framework

This research aims to explore the factors that influence the development of cross-sector collaboration among local governments and examine the characteristics of local governments that have implemented such collaborations in response to the COVID-19 pandemic. The authors have constructed a conceptual framework, inspired by Gazley's work (Gazley, 2015), which is illustrated in Figure 1. In this framework, the dependent variable (Y_1) is the level of cross-sector collaboration. The independent variables include mayor capability (X_1), the natural logarithm of population (X_2), percentage of self-collected revenue (X_3), and types of local government (X_4).

The hypotheses are formulated as follows:

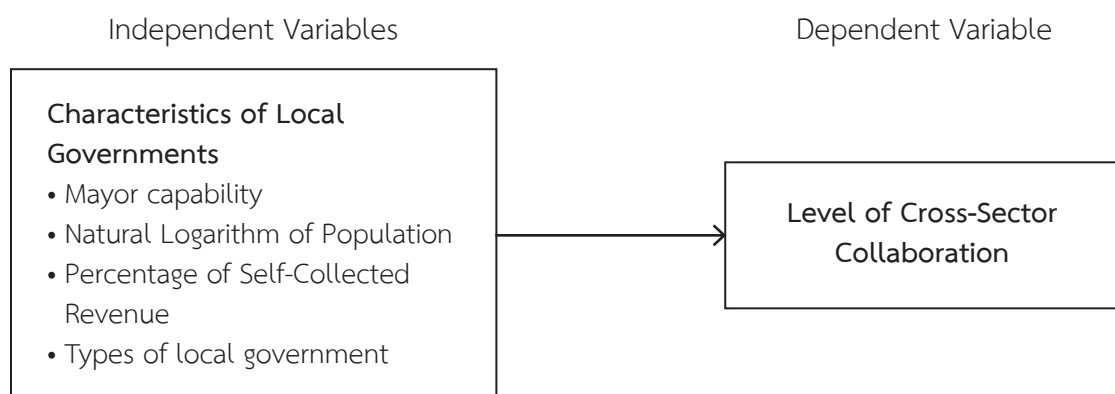

Figure 1 Conceptual Framework

The capability and leadership skills of mayors play a crucial role in driving cross-sector collaboration. Mayors with higher levels of capability may possess better communication and negotiation skills, be more adept at fostering partnerships, and have a greater ability to facilitate cooperation among different sectors. As a result, local governments led by capable mayors are more likely to engage in collaborative efforts, leading to a higher level of cross-sector collaboration.

H_{0a} : There is no difference in the level of cross-sector collaboration between local governments with mayors possessing higher levels of capability and leadership skills and those with mayors of lower capability.

H_{1a} : There is significant difference in the level of cross-sector collaboration between local governments with mayors possessing higher levels of capability and leadership skills and those with mayors of lower capability.

Larger populations may present more complex challenges and require a greater level of coordination and collaboration among various sectors. Local governments serving larger populations may be more inclined to establish cross-sector collaboration to address the diverse needs and interests of their constituents effectively. Additionally, a larger population often means a greater availability of resources and expertise, which can facilitate collaboration across sectors.

H_{0b} : There is no difference in the level of cross-sector collaboration between local governments with larger populations and those with smaller populations.

H_{1b} : There is significant difference in the level of cross-sector collaboration between local governments with larger populations and those with smaller populations.

Local governments with a higher percentage of self-collected revenue have greater financial autonomy and flexibility. They may be less reliant on external funding sources and have more control over their budget allocation. This financial independence can enable them to invest in cross-sector collaboration initiatives, allocate resources strategically, and overcome financial barriers to collaboration. Consequently, local governments with a higher percentage of self-collected revenue are more likely to exhibit a greater level of cross-sector collaboration.

H_{0c} : There is no difference in the level of cross-sector collaboration between local governments with a higher percentage of self-collected revenue and those with a lower percentage.

H_{1c} : There is significant difference in the level of cross-sector collaboration between local governments with a higher percentage of self-collected revenue and those with a lower percentage.

Different types of local governments may have varying administrative structures, governance mechanisms, and decision-making processes. These differences can influence the level of cross-sector collaboration that can be achieved. Certain types of local governments may have a broader scope and mandate, facilitating collaboration across multiple municipalities or counties within a region. Conversely, smaller municipal governments may have a narrower focus, potentially impacting their ability to engage in cross-sector collaboration. Therefore,

H_{0d} : There is no difference in the level of cross-sector collaboration among different types of local governments (e.g., city municipality, town municipality, subdistrict municipality).

H_{1d} : There is significant difference in the level of cross-sector collaboration among different types of local governments (e.g., city municipality, town municipality, subdistrict municipality).

Research Methodology

To test the hypotheses, the authors used a quantitative research design. The population of this study is 7,772 lower-tier local governments in Thailand. Lower-tier local governments are classified into four types: 1) subdistrict administrative organizations, local government units responsible for rural areas; 2) subdistrict municipalities, responsible for semi-urban areas; 3) town municipalities, responsible for urbanized areas; and 4) city municipalities, responsible for highly urbanized areas. The authors excluded the upper-tier local governments, i.e., provincial administrative organizations (PAOs), because they have a distinct set of roles and responsibilities. The authors also excluded the Bangkok Metropolitan Administration (BMA) and the City of Pattaya, the two special types of local government, due to their exceptional characteristics.

The authors utilized data from a 2021 national survey of local governments conducted by the College of Local Administration, Khon Kaen University. The survey employed a multi-stage sampling strategy and questionnaire interviews of local government representatives from the various regions in Thailand. The total observation included in the analysis was 59 local governments. The sampling process included considerations for geographic diversity and administrative capacity. Furthermore, our data collection methods were rigorously designed to minimize biases and enhance validity, incorporating both quantitative survey techniques and qualitative interviews to comprehensively capture the nuances of cross-sector collaboration. The survey employed a questionnaire that inquired about local governments' existing policies, strategies, collaboration, challenges, and implementations concerning economic growth. Additionally, it explored local governments' interest in forming dedicated economic development units, preferred areas for development, strategies for increasing revenue, and the need for support from the central government.

The authors developed an index of cross-sector collaboration using data on categories of organizations with which local government has formed partnerships. The authors collected additional data for the independent variables, i.e., mayor capability, the natural logarithm of population, percentage of self-collected revenue, and types of local government.

The authors analyzed the data by encoding the data from the questionnaires and inputting it into the computer system, then assessing the data's validity and processing it with Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) version 28. Additionally, the authors handled missing data through imputation methods, ensuring a comprehensive analysis that supports the reliability and validity of our findings. The local governments' general information and the level of cross-

sector collaboration were described using descriptive statistics. The authors used Multiple Linear Regression to analyze the relationships between the independent and dependent variables for inferential statistics. The multiple linear regression equation is as follows:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_p X_{ip} + e$$

Where y_i is the predicted value of the dependent variable,

X_i are independent variables,

β_0 is the constant,

β_p are the estimated regression coefficients,

e is the error term.

(Kutner & Neter, 2004)

Research Findings

The descriptive statistics report provides an overview of the variables used to test the hypotheses: Cross-sector collaboration, mayor's capability, the natural logarithm of population, and percentage of self-collected revenue. The results are presented in Table 1, showing the number of samples, minimum, maximum, mean, and standard deviation for each variable.

Regarding Cross-sector collaboration, the dependent variable, the mean value was found to be 4.17, indicating a lower-moderate level of cross-sector collaboration among local governments. Mayor's capability had a mean value of 4.22, suggesting a similar lower-moderate level of capability among mayors.

For the natural logarithm of population variable, the highest value observed was 5.40, while the lowest value was 3.26. The mean of the natural logarithm population was calculated as 4.36, with a standard deviation of 0.46.

In terms of the percentage of self-collected revenue, the highest value recorded was 17.31 percent, whereas the lowest value was 0.55 percent. The mean percentage of self-collected revenue was 6.97 percent, with a standard deviation of 4.21.

The G*Power software was used to calculate the appropriate sample size. The sample of this research consisted of 59 local governments, which were classified into four categories: 15 city municipalities, representing 25.4 percent of the sample; 14 town municipalities, representing 23.7 percent; 14 subdistrict municipalities, also representing 23.7 percent; and 16 subdistrict administrative organizations, representing 27.1 percent. These categorizations are presented in Table 2.

Table 1 Descriptive statistics for continuous variables

Variables	N	Min.	Max.	Mean	S.D.
Dependent Variable					
Cross-Sector Collaboration	59	0	10	4.17	2.71
Independent Variables					
Mayor's Capability	59	0	10	4.22	2.37
Natural Logarithm of Population	59	3.26	5.40	4.36	0.46
% of Self-Collected Revenue	59	0.55	17.31	6.97	4.21

Table 2 Descriptive statistics for discrete variable

Variable	Frequency	Percent	Cumulative Percent
Type of Local Governments			
City Municipality	15	25.42	25.42
Town Municipality	14	23.73	49.15
Subdistrict Municipality	14	23.73	72.88
Subdistrict Administrative Organization	16	27.12	100.00
Total	59	100.00	

A multiple regression analysis was computed to determine whether the level of mayor's capability, the natural logarithm of population, self-collected revenue, and type of local governments predict the level of cross-sector collaboration in a sample of 59 respondent (N = 59).

The equation for the regression line is cross-sector collaboration = $b_0 + b_1 \times \text{mayor's capability} + b_2 \times \text{the natural logarithm of population} + b_3 \times \text{self-collected revenue} + b_4 \times \text{type of local governments}$. The R Square (R²) of .478 indicates that 47.8% of the variance in the level of cross-sector collaboration is explained by the independent variables (Table 3).

The results of ANOVA were significant, $F(6, 52) = 7.931$, $p = <.001$ (Table 4). Therefore, we must reject the null hypothesis that the slope of our regression line is zero. The level of mayor's capability, the natural logarithm of population, self-collected revenue, and type of local governments significantly predict the level of cross-sector collaboration. Regression analysis to predict the relationship between the level of mayor's capability and cross-sector collaboration revealed a 99% significant positive correlation ($p\text{-value} = <.001$) between the level of mayor's capability and cross-sector collaboration (Table 5). The standardized coefficient of .699 indicates that if the level of mayor's capability increases for one unit, the level of cross-sector collaboration will increase by .699 units. The statistically significant relationship rejects the null hypothesis and accept the alternative hypothesis (H_{1a}) that: There is significant difference in the level of cross-sector collaboration between local governments with mayors possessing higher levels of capability and leadership skills and those with mayors of lower capability.

Table 3 Model summary of the multiple regression analysis

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.691 ^a	.48	.42	2.06

a. Predictors: (Constant), Subdistrict Municipality, Mayor's Capability, % of Self-Collected Revenue, Town Municipality, The Natural Logarithm of Population, City Municipality

Table 4 ANOVA^a of the multiple regression analysis

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	202.75	6	33.79	7.93	.001 ^b
Residual	221.56	52	4.26		
Total	424.31	58			

a. Dependent Variable: Cross-Sector Collaboration

b. Predictors: (Constant), Subdistrict Municipality, Mayor's Capability, % of Self-Collected Revenue, Town Municipality, The Natural Logarithm of Population, City Municipality

Table 5 Explaining Cross-Sector Collaboration

	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	p-value
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	0.84	4.14		0.20	.839
Mayor's Capability	0.17	0.03	0.70	5.71*	<.001
Natural Logarithm of Population	-0.33	1.07	-0.06	-0.31	.760
% of Self-Collected Revenue	-0.66	0.09	-0.10	-0.73	.470
City Municipality	0.88	1.20	0.14	0.71	.483
Town Municipality	0.20	1.00	0.03	0.20	.845
Subdistrict Municipality	0.19	0.80	0.03	0.24	.812

Note: a. Dependent Variable: Cross-Sector Collaboration

* Significant at the .01 level

Discussion

The regression analysis conducted to examine the factors influencing the level of cross-sector collaboration revealed interesting findings. Among the independent variables considered in the study, only mayor's capability demonstrated a statistically significant relationship with the level of cross-sector collaboration. This finding suggests that the capability and leadership skills of mayors play a crucial role in driving collaborative efforts across sectors within local governments.

The statistically significant relationship between mayor's capability and cross-sector collaboration aligns with previous research highlighting the importance of effective leadership in fostering collaboration (e.g., Bauer, AbouAssi, & Johnston, 2022; Gazley, 2015; Crosby & Bryson, 2010). Mayors with higher levels of capability may possess better communication and negotiation skills, be more adept at building partnerships, and have a greater ability to facilitate cooperation among different sectors. As a result, they are more likely to promote and initiate cross-sector collaboration within their local governments.

A mayor's capability is instrumental in fostering cross-sector collaboration during crises like pandemics. Their clear leadership and vision can unify diverse stakeholders towards shared objectives. With their unique convening power, mayors can amalgamate resources and expertise from various sectors, ensuring cohesive action. Their in-depth local knowledge aids in tailoring interventions to specific community needs, while their ability to build trust facilitates open communication and cooperation (Page, 2010). Decision-making, an essential trait in crises, ensures that collaborative efforts are both timely and impactful. A mayor's role in resource allocation can maximize the effectiveness of joint endeavors, and their adept communication skills keep all partners aligned and informed. Additionally, they can deftly mediate conflicts that arise from multi-sector collaborations, maintaining focus and productivity (Follador, Tremblay-Racicot, Duarte, & Carrier, 2021). By championing policies that encourage collaboration and displaying adaptability to changing circumstances, capable mayors create an environment where collective action thrives. In essence, a mayor's competence can significantly influence the success of collaborative responses to complex challenges, making it a key factor in pandemic management.

However, it is important to acknowledge that the other independent variables, namely the natural logarithm of population, percentage of self-collected revenue, and types of local government, did not show a statistically significant relationship with cross-sector collaboration. This implies that factors beyond the scope of this study might influence the collaborative efforts among local governments.

Possible factors that warrant further investigation could include organizational culture, stakeholder engagement strategies, resource availability, and contextual factors specific to each local government. Understanding these additional factors could provide a more comprehensive understanding of the determinants of cross-sector collaboration within local governments.

Conclusion and Recommendations

The findings highlight the critical role of mayor's capability in fostering cross-sector collaboration. Recognizing the importance of effective leadership and providing support to enhance mayoral capabilities can be valuable for local governments aiming to strengthen collaborative initiatives and effectively address complex challenges.

These findings underscore the significance of investing in the development of mayoral leadership capabilities. Enhancing the skills and competencies of mayors through targeted training programs and capacity-building initiatives could contribute to a higher level of cross-sector

collaboration (Follador, Tremblay-Racicot, Duarte, & Carrier, 2021; Page, 2010). Such programs should focus on enhancing negotiation, communication, and strategic planning skills to better prepare mayors and other local leaders for initiating and managing cross-sector collaborations. By equipping mayors with the necessary tools and knowledge to effectively engage with stakeholders from diverse sectors, local governments can improve their collaborative efforts and enhance their ability to address complex challenges.

In recognizing the limitations of the current study, particularly the focus on Thai lower-tier local governments and the potential for unexplored variables influencing cross-sector collaboration, the authors suggest future research to broaden the scope to include upper-tier local governments and examine additional factors such as organizational culture and international comparative analyses. This expansion can provide a more comprehensive understanding of cross-sector collaboration dynamics and offer insights into best practices that transcend local contexts. Further investigation into the longitudinal effects of leadership development programs on collaboration efficacy could also offer valuable evidence for policy formulation and implementation strategies.

References

- Bauer, Z., AbouAssi, K., & Johnston, J. (2022). Cross-sector collaboration formality: The effects of institutions and organizational leaders. *Public Management Review*, 24(2), 159-181. <https://doi.org/10.1080/14719037.2020.1798709>
- Biddell, C.B., Johnson, K.T., Patel, M.D., Smith, R.L., Hecht, H.K., Swann, J.L., Mayorga, M.E., & Lich, K.H. (2022). Cross-sector decision landscape in response to COVID-19: A qualitative analysis of North Carolina decision-makers. *Frontiers in Public Health*, 10(2022), 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.906602>
- Bryson, J.M., & Crosby, B.C. (2015). Failing into cross-sector collaboration successfully. In Bingham, L.B. & O'Leary, R. (Eds.), *Big ideas in collaborative public management* (pp. 55-78). New York: Routledge.
- Bryson, J.M., Crosby, B.C., & Stone, M.M. (2006). The Design and implementation of cross-sector collaborations: Propositions from the literature. *Public Administration Review*, 66(special issue), 44-55. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00665.x>
- Chamchong, P. (2019). The Influence of socio-cultural conditions on inter-local collaboration: Rethinking resource-dependency theory from the lessons of Thailand. *Asia-Pacific Social Science Review*, 19(3), 30-41.
- Crosby, B.C., & Bryson, J.M. (2005). *Leadership for the common good: Tackling public problems in a shared-power world*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Crosby, B.C., & Bryson, J.M. (2010). Integrative leadership and the creation and maintenance of cross-sector collaboration. *The Leadership Quarterly*, 21(2), 211-230. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2010.01.003>

- Follador, D., Tremblay-Racicot, F., Duarte, F., & Carrier, M. (2021). Collaborative governance in urban planning: Patterns of interaction in Curitiba and Montreal. *Journal of Urban Planning and Development*, 147(1), 04020056. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)UP.1943-5444.0000642](https://doi.org/10.1061/(ASCE)UP.1943-5444.0000642)
- Forrer, J.J., Kee, J.E., & Boyer, E. (2014). *Governing cross-sector collaboration*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Gazley, B. (2015). Intersectoral collaboration and the motivation to collaborate: Toward an integrated theory. In Bingham, L.B., & R.O'Leary (Eds.), *Big ideas in collaborative public management*. New York: Routledge.
- Kamolvej, T. (2012). *Local disaster management manual*. Bangkok: King Prajadhipok's Institute.
- Kutner, M.H., & Neter, J. (2004). *Applied linear regression models* (4th ed.). Irwin: McGraw-Hill.
- Laochankham, S., Kamnuansilpa, P., & Lowatcharin, G. (2021). Locally driven action in pandemic control: The case of Khon Kaen Province, Thailand. *Contemporary Southeast Asia*, 43(1), 8–14. <https://www.jstor.org/stable/27035518>
- Lowatcharin, G., Crumpton, C.D., & Pacharoen, S. (2019). Intergovernmental relations in a world of governance: A consideration of international experiences, challenges, and new directions. *Asia-Pacific Social Science Review*, 19(4), 44-55.
- Mitchell, A. (2023). Collaboration technology affordances from virtual collaboration in the time of COVID-19 and post-pandemic strategies. *Information Technology & People*, 36(5), 1982-2008. <https://doi.org/10.1108/ITP-01-2021-0003>
- Page, S. (2010). Integrative leadership for collaborative governance: Civic engagement in Seattle. *The Leadership Quarterly*, 21(2), 246-263. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2010.01.005>
- Weiss, M.L., Hutchcroft, P.D., Hicken, A., & Aspinall, E. (2021). One war, many battles: COVID-19 in urban Southeast Asia. *Contemporary Southeast Asia*, 43(1), 1–7. <https://www.jstor.org/stable/27035517>
- Wong, E.Y., Schachter, A., Collins, H.N., Song, L., Ta, M.L., Dawadi, S., Neal, S., Pajimula, F.F., Colombara, D.V., Johnson, K., & Laurent, A.A. (2021). Cross-sector monitoring and evaluation framework: Social, economic, and health conditions impacted during the COVID-19 pandemic. *American Journal of Public Health*, 111(S3), S215-S223. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2021.306422>

Wellness Tourism: Wellness Activity Trends in Hotels and Resorts

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ: แนวโน้มกิจกรรมสุขภาพในกลุ่มโรงแรมและรีสอร์ท

Manisa Piuchan*

มานิสฯ พิวจันท์*

Faculty of Humanities, Chiang Mai University

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

*Corresponding Author, E-mail: manisa.p@cmu.ac.th

Article Info

- Received: September 21, 2023
- Revised: April 10, 2024
- Accepted: April 19, 2024
- Available online: April 22, 2024

Abstract

This article investigates wellness tourism within the context of wellness activity trends in the hotel and resort sector. The objectives are to; 1) collect and present data on wellness tourism, and 2) analyze wellness trends and activities to provide guidance for service development in hotels and resorts. The study employed qualitative methods by collecting secondary data and using content analysis to draw conclusions regarding wellness tourism trends. Findings reveal that wellness hotels and resorts are rising in popularity, with market growth rates increasing due to their relaxation-focused services and distinctive wellness service identities. Therefore, it is suggested to develop integrated service models focusing on wellness knowledge, convenience amenities, and image building to establish competitive advantages for hotels and resorts in future market competition.

Keywords: Hotel, Resort, Wellness Activity, Wellness Tourism

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในบริบทแนวโน้มกิจกรรมสุขภาพในกลุ่มโรงแรมและรีสอร์ท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) รวบรวมข้อมูลและนำเสนอด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และ 2) วิเคราะห์แนวโน้มบริการกิจกรรมเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาบริการ วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้านเนื้อหาเพื่อหาข้อสรุปแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ผลการศึกษาพบว่า โรงแรมรีสอร์ทเชิงสุขภาพกำลังได้รับความนิยม อัตราการเติบโตของตลาดสูงขึ้นเนื่องจากเป็นบริการเชิงผ่อนคลาย มีอัตลักษณ์การบริการสุขภาพ ดังนั้น ควรพัฒนารูปแบบการให้บริการเชิงบูรณาการด้านความรู้ทางสุขภาพ การอำนวยความสะดวกและสร้างภาพลักษณ์ เพื่อสร้างจุดขายของการบริการโรงแรมและรีสอร์ทเข้าสู่การแข่งขันทางการตลาดในอนาคต

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ, กิจกรรมสุขภาพ, รีสอร์ท, โรงแรม

บทนำ

Global Wellness Institute (2022) รายงานมูลค่าของเศรษฐกิจเชิงสุขภาพโลก (Global Wellness Economy) ปี พ.ศ. 2563 ทั่วโลกกว่า 4.4 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ ในขณะที่ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ทั่วโลกลดลงร้อยละ 2.8 ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าปี พ.ศ. 2560 ที่มีรายงานอยู่ที่ 4.3 ล้านล้านเหรียญสหรัฐแม้ว่าจะอยู่ในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และคาดการณ์ว่าจะมีมูลค่า 7 ล้านล้านเหรียญสหรัฐในปี พ.ศ. 2568 จากรายงานของปี พ.ศ. 2563 กลุ่มการดูแลสุขภาพและความงาม (Personal Care and Beauty) เป็นกลุ่มที่มีมูลค่าสูงสุด ตามมาด้วยกลุ่มอาหารเพื่อสุขภาพ การดูแลโภชนาการ และการควบคุมน้ำหนัก (Healthy Eating, Nutrition and Weight Loss) และกิจกรรมทางกายหรือการเคลื่อนไหวร่างกาย (Physical Activity) ตามลำดับสำหรับประเทศไทย ปี พ.ศ. 2563 มีรายงานมูลค่าการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Wellness Tourism) 29 ล้านเหรียญสหรัฐ (ปี พ.ศ. 2562 มูลค่า 43 ล้านเหรียญสหรัฐ) โดยกลุ่มการเลือกรับประทานอาหารเพื่อสุขภาพ การดูแลโภชนาการ และการควบคุมน้ำหนัก เป็นกลุ่มที่มีมูลค่ามากที่สุดในประเทศไทย ตามมาด้วยกลุ่มการดูแลสุขภาพและความงาม และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

ผลิตภัณฑ์และบริการสุขภาพได้ขยายไปสู่การดูแลสุขภาพที่เน้นการป้องกันโรคภัยและดูแลสุขภาพแบบองค์รวม (Holistic and Preventive Health) มากกว่าแค่ดูแลสุขภาพทางกายหรือรูปลักษณ์ภายนอก นักวิชาการผู้บุกเบิกด้านท่องเที่ยวสุขภาพ Smith and Puczkó (2014) ได้กล่าวว่า ‘Global wellness is no longer just about looking good’ ผู้บริโภคหันไปให้ความสนใจการดูแลสุขภาพและป้องกันโรคภัยมากกว่ากลุ่มผลิตภัณฑ์ความงามก่อให้เกิดความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ด้านการดูแลสุขภาพมากขึ้น บริบทของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) แบ่งเป็น 2 ด้านใหญ่โดยใช้เกณฑ์วัตถุประสงค์ของการรับบริการด้านสุขภาพ คือ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่มุ่งการรักษาทางการแพทย์ (Medical Tourism) และการท่องเที่ยวเพื่อการดูแล/ฟื้นฟูสุขภาพ หรือ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Cooper, Vafadari, & Hieda, 2015)

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่มุ่งการรักษาทางการแพทย์ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์ในการเดินทางเพื่อการรักษาเยียวยาอาการเจ็บป่วย (Illness Focused) โดยจะเข้ารับบริการจากโรงพยาบาล สถานรักษาเฉพาะทาง โดยมีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางการแพทย์ดูแลขั้นตอนการรักษา ดังนั้น สถานบริการด้านนี้ต้องมีมาตรฐานที่ยอมรับในระดับสากล อุปกรณ์การรักษาที่ทันสมัยปลอดภัยสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ใช้บริการ นักท่องเที่ยวหวังผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อหายจากโรคภัยไข้เจ็บเฉพาะโรค หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการรักษาที่ชัดเจนและมีผลประโยชน์ระยะยาว (Long-term Benefit) การท่องเที่ยวประเภทนี้เน้นการรักษาเป็นครั้งคราว เฉพาะโรค/อาการเป็นรายบุคคล (Episodic Approach)

การท่องเที่ยวเพื่อการดูแล/ฟื้นฟูสุขภาพ หรือ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมเชิงสุขภาพที่หลากหลายเพื่อการดูแลฟื้นฟูสุขภาพ (Reconciling, Rejuvenating) การป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัย (Prevention) หรือเพื่อความผ่อนคลาย (Relaxation) ซึ่งมีกิจกรรมในกลุ่ม Wellness ที่นิยมคือ กลุ่มธุรกิจนวดและสปา เป็นต้น นักท่องเที่ยวหวังผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้เพื่อรักษาฟื้นฟูสุขภาพตนเองในระยะสั้นถึงระยะยาว หรือได้รับความรู้ในการปฏิบัติตนเพื่อดูแลตนเองเมื่อกลับสู่การใช้ชีวิตแบบปกติหลังการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพได้รับความสนใจมากขึ้นจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 กระตุ้นให้คนหันมาใส่ใจกิจกรรมการดูแลสุขภาพ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบริบทและขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพแต่ละรูปแบบ และแนวโน้มของกิจกรรมเชิงสุขภาพที่กำลังอยู่ในความสนใจของลูกค้า เพื่อนำมาวิเคราะห์เสนอบริการสุขภาพใหม่ ๆ ที่จะสามารถเพิ่มโอกาสทางธุรกิจของโรงแรมและรีสอร์ทให้มีผลิตภัณฑ์และบริการสุขภาพที่สร้างสรรค์และพัฒนาต่อยอดให้เป็นที่ดึงดูดความสนใจแก่ลูกค้าต่อไป นอกจากนี้การมีผลิตภัณฑ์และบริการที่มีอัตลักษณ์จะส่งเสริมความได้เปรียบทางการแข่งขันแก่ธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลและนำเสนอด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ความหมายและประเภทของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ประเภทของโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพ
2. นำเสนอแนวโน้มบริการและกิจกรรมของโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพ เพื่อเป็นแนวทางส่งเสริมธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทในการพัฒนาบริการและกิจกรรมเชิงสุขภาพต่อไปได้

การดำเนินการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ผู้เขียนใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ โดยค้นคว้า รวบรวมข้อมูลที่มีจากแหล่งต่าง ๆ อาทิ บทความจากแหล่งข้อมูลออนไลน์ที่เขียนโดยแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือ เช่น เว็บไซต์ที่ให้บริการข้อมูลด้านสุขภาพ องค์กรนานาชาติเกี่ยวกับสุขภาพ เป็นต้น การทบทวนเอกสารวิชาการ และงานวิจัยทางการท่องเที่ยว การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งดำเนินการโดยนำข้อมูลมาจัดทำให้เป็นระบบ แยกแยะองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ศึกษา เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อให้สามารถนำไปสู่ความเข้าใจในหัวข้อที่กำลังศึกษาอยู่ และประมวลผลเรียบเรียงในรูปแบบบทความ

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

องค์การอนามัยโลก (World Health Organisation, 1946) ได้ให้ความหมายคำว่า สุขภาพ (Health) คือ “ภาวะแห่งความสมบูรณ์ของร่างกาย จิตใจ และการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยดี (A State of Complete Physical, Mental and Social Well-being and Not Merely an Absence of Disease or Infirmary)” โดยภายหลังได้มีการเพิ่มเติมความหมายที่เกี่ยวข้องกับคำว่า “Spiritual Well-being” หรือสุขภาวะทางจิตวิญญาณเข้าไปในคำจำกัดความของสุขภาพเพิ่มเติม

ในส่วนของนักวิชาการด้านการท่องเที่ยว (Voigt, 2010; Smith & Puczkó, 2009; Mueller & Kaufmann, 2001) ได้กล่าวว่า Wellness นั้น มาจากการรวมกันของ Well-being (สุขภาวะ) และ Fitness (สภาวะร่างกายแข็งแรง) โดยในอดีตมักใช้กล่าวถึงการบำบัด (Therapy) และการรักษา (Healing) โดยศาสตร์ทางการแพทย์ (Medicinal) และศาสตร์ด้านการดูแลจิตวิญญาณและศาสนา (Spiritual and Religious Connotations) ด้วยการเปลี่ยนแปลงของการเดินทางท่องเที่ยวและบริบทสังคมโลกปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ได้ปรับเปลี่ยนให้มีความหมายที่ครอบคลุมถึงสภาวะสุขภาพที่ดีโดยรวมของมนุษย์โดยไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการรักษาหรือศาสนาอีกต่อไป เปิดกว้างถึงสมดุลของชีวิตโดยการดูแลสุขภาพทางกาย จิตใจและจิตวิญญาณ นอกจากนี้ในความหมายของการใช้ชีวิตให้สมดุลยังสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการทางการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่มุ่งพัฒนาสุขภาพองค์รวมและสุขภาพเฉพาะทาง รวมถึงกิจกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะอีกทางหนึ่ง

การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ มีนักวิชาการได้ให้ความหมายที่แตกต่างตามภาษาและวัฒนธรรม ในภาษาอังกฤษมีคำและความหมายที่กล่าวถึง Health, Wellness, Wellbeing, and Retreats ในขณะที่ภาษาไทยใช้คำว่า “สุขภาพ” เป็นความหมายโดยรวม การวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพได้เริ่มต้นจากการศึกษาการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่เน้นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและการรักษาทางการแพทย์ (Health and Medical Tourism) และ สปา (Spa) ซึ่งภายหลังได้มีการพัฒนาของกิจกรรมประเภทอื่น ๆ เป็นทางเลือกใหม่ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ หมายถึง การเดินทางที่มีวัตถุประสงค์หลักหรือวัตถุประสงค์บางส่วนเพื่อดูแลฟื้นฟูสุขภาพแบบองค์รวมผ่านกิจกรรมรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยคาดหวังผลลัพธ์ทางบวกต่อการพัฒนาสุขภาพกาย (Physiological) จิตใจ (Psychological) จิตวิญญาณ (Spiritual) หรือ สุขภาพแบบองค์รวม (Holistic) นักท่องเที่ยวแต่ละคนมีความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมที่แตกต่างกัน บางคนอาจเข้าร่วมเพียงเพื่อผ่อนคลาย

ร่างกายจากความเหนื่อยล้า ในขณะที่บางคนต้องการดูแลองค์รวมของสุขภาพแบบลึกซึ้ง ดังนั้น นักท่องเที่ยวในกลุ่มเชิงสุขภาพ จะมีความสนใจร่วมกิจกรรมที่หลากหลายตั้งแต่กิจกรรมเพื่อผ่อนคลาย (Relaxation) เช่น สปา และนวดเพื่อสุขภาพ ไปจนถึง กลุ่มกิจกรรมที่พัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณเชิงลึก (Self-development and Transformation) เช่น การนั่งสมาธิ หรือ คอร์สพัฒนาตนเองระดับสูง เป็นต้น บทความนี้จะมุ่งศึกษาในบริบทของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพกลุ่มโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพ ผ่านการรวบรวมข้อมูลจากวรรณกรรมและงานวิจัยทางการท่องเที่ยว

การแบ่งประเภทของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

จากการรวบรวมข้อมูลทางเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ สามารถแบ่งประเภทของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ดังนี้

1. แบ่งตามแรงจูงใจหลักและรอง (Piuchan, 2021; Norman & Pokorny, 2017; Kelly, 2012) เป็นเกณฑ์ที่มีที่มาจากการศึกษาแรงจูงใจของนักท่องเที่ยว โดยแบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็น 2 กลุ่มคือ นักท่องเที่ยวกลุ่มหลักที่ตั้งใจมาทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเฉพาะโดยตรง เรียกว่า นักท่องเที่ยวแรงจูงใจหลักและมีวัตถุประสงค์เพื่อท่องเที่ยวและทำกิจกรรมเชิงสุขภาพโดยตรง (Primary Purpose for Wellness Tourism) เช่น เดินทางมาเพื่อเข้ารับบริการรีสอร์ทเฉพาะทางสุขภาพตลอดทริป และ นักท่องเที่ยวกลุ่มรองที่มาพักผ่อนและร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายโดยกิจกรรมเชิงสุขภาพเป็นแค่บางส่วนในการท่องเที่ยวเท่านั้น เรียกว่า นักท่องเที่ยวที่มีแรงจูงใจรอง (Secondary Purpose for Wellness Tourism) เช่น ใช้บริการสปา นวด หรืออื่นๆ ในขณะที่ท่องเที่ยว

2. แบ่งตามกระบวนการบำบัด Smith (2016) กล่าวถึงความนิยมในการใช้การบำบัดทางเลือกเพื่อดูแลสุขภาพที่นอกเหนือไปจากการรักษาทางการแพทย์ เรียกว่า Complementary and Alternative Therapy (CAM) ปัจจุบันพบการให้บริการในกลุ่มธุรกิจสปาและเชิงสุขภาพ แบ่งเป็น 5 กลุ่มตามกระบวนการบำบัดสุขภาพประกอบด้วย

1) การใช้การรักษาแพทย์ทางเลือก (Alternative Medical System) เช่น การฝังเข็ม อายุรเวท ธรรมชาติบำบัด การรักษาโดยศาสตร์จีน

2) ธรรมชาติวิทยาบำบัด (Biologically Based Therapies and Natural Product) เช่น การควบคุมอาหารตามหลักโภชนาการ การใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้าน (Folk Medicine) การเสริมสร้างสุขภาพด้วยวิตามิน (Multivitamin Therapy)

3) หัตถการบำบัดและการบำบัดที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย (Manipulative and Body-based Therapies) เช่น การนวด การรักษาด้วยการกายภาพบำบัด/คลายกล้ามเนื้อด้วยการใช้มือเปล่า (ไม่ใช้ยาในการรักษา)

4) กิจกรรมบำบัดเกี่ยวกับร่างกายและจิต (Mind-body Therapy) เช่น โยคะ เคนโด้ นั่งสมาธิ ไทชิ ชิงเกีย โยคะ เป็นต้น

5) การบำบัดทางเลือกอื่น ๆ รูปแบบใหม่ เช่น การใช้แสงบำบัด การบำบัดด้วยคริสตัล เป็นต้น

3. แบ่งตามการปรับสมดุลธาตุ ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจะมุ่งเน้นการดูแลสุขภาพตามองค์ประกอบธาตุของร่างกายเพื่อปรับสมดุลธาตุ โดยแต่ละธาตุจะส่งผลต่อร่างกายแตกต่างกัน เช่น ธาตุดิน เป็นธาตุที่ส่งผลต่อร่างกายส่วนของท้อง ปาก กล้ามเนื้อ อารมณ์กังวล หรือรสชาติหวานของอาหาร เป็นต้น (Huang & Xu, 2014) ความเชื่อการปรับสมดุลธาตุถูกถ่ายทอดไปยังกิจกรรมการดูแลสุขภาพและสุขภาพของนักท่องเที่ยว โดยใช้เกณฑ์การแบ่งกลุ่มตามธาตุ 4 ธาตุ คือ น้ำ ไฟ ดิน (แร่ธาตุ) และ ลม (อากาศ) นิยมใช้ผสมผสานกับความเชื่อในศาสตร์การดูแลสุขภาพในแต่ละวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ตัวอย่างในการแบ่งตามการปรับสมดุลธาตุ (Lee, 2004) เช่น

- ธาตุน้ำจะเป็นกิจกรรมวาริบำบัด (Water Therapy) การบำบัดด้วยน้ำทะเล (Thalassotherapy) การขัดด้วยเกลือและสาหร่าย (Salt Scrubs and Seaweed Wrap) เป็นต้น

- ธาตุลมจะใช้กลุ่มออกซิเจนบริสุทธิ์ (Oxygen Therapy) กลิ่นโรมาและสมุนไพร ธรรมชาติบำบัด รวมไปถึงการพักผ่อนในรีสอร์ททางธรรมชาติเพื่อรับอากาศบริสุทธิ์ (Ozone/Climate Therapy)

- ธาตุดินจะใช้กลุ่มแร่ธาตุ อาทิ การบำบัดด้วยโคลน (Pelotherapy) การใช้พืชและสมุนไพร และการใช้น้ำมันเป็นส่วนประกอบในกลุ่มผลิตภัณฑ์เชิงสุขภาพ เป็นต้น

- ธาตุไฟจะใช้กิจกรรมที่ใช้ความร้อน เช่น การใช้ความร้อนในการทำให้เกิดเหงื่อเพื่อขับของเสียออกจากร่างกาย เช่น ซาวน่า การใช้หินความร้อนผ่นคลายร่างกาย เป็นต้น

4. แบ่งตามวงล้อสุขภาพ Bill Hettler (National Wellness Institute, 2023) แนะนำแนวคิดเรียกว่า “Wellness Wheel (วงล้อสุขภาพ)” ประกอบไปด้วย 6 ด้านเชื่อมโยงกันรวมไปถึงสามารถพัฒนาและส่งเสริมกัน หากองค์ประกอบทั้ง 6 ด้านของแต่ละบุคคลมีความสมดุลจะส่งผลไปสู่สุขภาพที่ดีของชีวิต คือ

4.1 ด้านร่างกาย (Physical) คือ การมีสุขภาพดี มีพฤติกรรมส่งเสริมและดูแลสุขภาพ เช่น การออกกำลังกาย รับประทานอาหารอย่างเหมาะสม การมองหาวิธีการดูแลให้ร่างกายปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น

4.2 ด้านสังคม (Social) คือ การมีบทบาททางสังคมอย่างเหมาะสม การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น และการรับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การยอมรับและเข้าใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4.3 ด้านปัญญาและการคิด (Intellectual) คือ การมีกระบวนการทางปัญญา มีความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล สามารถคิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ มีความคิดริเริ่ม กระตือรือร้น และเปิดกว้างต่อการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ

4.4 ด้านจิตวิญญาณ (Spiritual) คือ การเข้าใจ รู้คุณค่า และพัฒนาตนเอง มีเป้าหมาย มีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคง

4.5 ด้านอารมณ์ (Emotional) คือ การเข้าใจอารมณ์และความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น การมีความมั่นคงทางอารมณ์ และมีการจัดการทางอารมณ์และความเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งภายหลังนักวิชาการส่วนใหญ่ได้มีการรวมด้านจิตใจและอารมณ์ (Psychological and Emotional) เป็นด้านเดียวกัน ซึ่งเพิ่มความหมายเรื่องของการมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง การเปิดใจที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ การมีมุมมองที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ และการพัฒนาทางจิตใจเข้าไปด้วย

4.6 ด้านการทำงานและอาชีพ (Occupational) คือ การมีความสุขในอาชีพการทำงาน มีความมั่นคงในอาชีพของตนเอง โดยจะมองถึงทัศนคติที่มีต่องานที่ทำ ศักยภาพของตนเองในการทำงาน คุณค่าในการทำงาน ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้และความรู้สึกพึงพอใจของบุคคล

5. แบ่งตามลักษณะของกิจกรรมเชิงสุขภาพ Piuchan and Rattaprasert (2019) แบ่งตามรูปแบบกิจกรรมเชิงสุขภาพ 4 รูปแบบ ดังแสดงในตาราง 1

5.1 กลุ่มบริการด้านทรีตเมนต์ (Treatment) ส่วนใหญ่เป็นทรีตเมนต์ที่ไม่ใช่การรักษาทางการแพทย์ เป็นการให้บริการทรีตเมนต์กลุ่มความงาม เช่น ใช้สมุนไพร ใช้น้ำมันโรมา บริการสปา เป็นต้น ถือเป็นกิจกรรมแบบ Passive Activities ให้บริการโดยพนักงานเฉพาะทาง

5.2 กิจกรรมที่ต้องเคลื่อนไหวร่างกาย (Movement) เช่น ปั่นจักรยาน ออกกำลังกายในฟิตเนสของโรงแรมโยคะ เป็นต้น โดยทางโรงแรมจะมีผู้เชี่ยวชาญหรือโค้ชให้คำแนะนำที่เหมาะสมในการทำกิจกรรม นับเป็นกิจกรรมแบบ Active activities โดยนักท่องเที่ยวเป็นผู้ทำกิจกรรมด้วยตนเอง

5.3 กิจกรรมเพื่อความผ่อนคลาย (Relaxation) เป็นกิจกรรมกลุ่ม Self-leading คือ สามารถทำได้ด้วยตนเอง เช่น การอ่านหนังสือ การนอนหลับ หรือ กิจกรรมบางประเภทที่เป็น Passive Activities เช่น การนวดก็จัดอยู่ในกิจกรรมเพื่อความผ่อนคลายทั้งสิ้น

5.4 กิจกรรมเพื่อพัฒนาตนเอง (Self-fulfillment) หรือ กิจกรรมกลุ่มที่เน้นการเข้าถึงตัวตน ต้องมีผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำเบื้องต้น กิจกรรมในกลุ่มนี้ เช่น การฝึกโยคะ การฝึกสมาธิ กลุ่มโปรแกรมพัฒนาตนเองด้านต่าง ๆ รีทรีต (Retreat) รูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น

ตาราง 1 ตัวอย่างรูปแบบกิจกรรมเชิงสุขภาพ

	Treatment (ทรีตเมนต์)	Movement (การเคลื่อนไหว)	Relaxation/ Leisure (การผ่อนคลาย)	Self-fulfillment (กิจกรรมพัฒนา ตนเอง/การเข้าถึงตัว)
				
ลักษณะกิจกรรม	Passive Activities Treatment by Therapists or Physicians	Active Activities, Professional Coaches Guidance	Passive Activities Therapist is a Process Leader	Active Activities
ตัวอย่างกิจกรรม	Non-medical Treatment Herb, Aroma Oil, Cosmetic procedure	Coach Advises in Fitness Studio Cycling in the Jungle	Reading, Sleeping, Music therapy	Yoga, Meditation, Life-coaching

ที่มา: Piuchan and Rattaprasert (2019)

ประเภทของ Wellness Hotels/Resorts

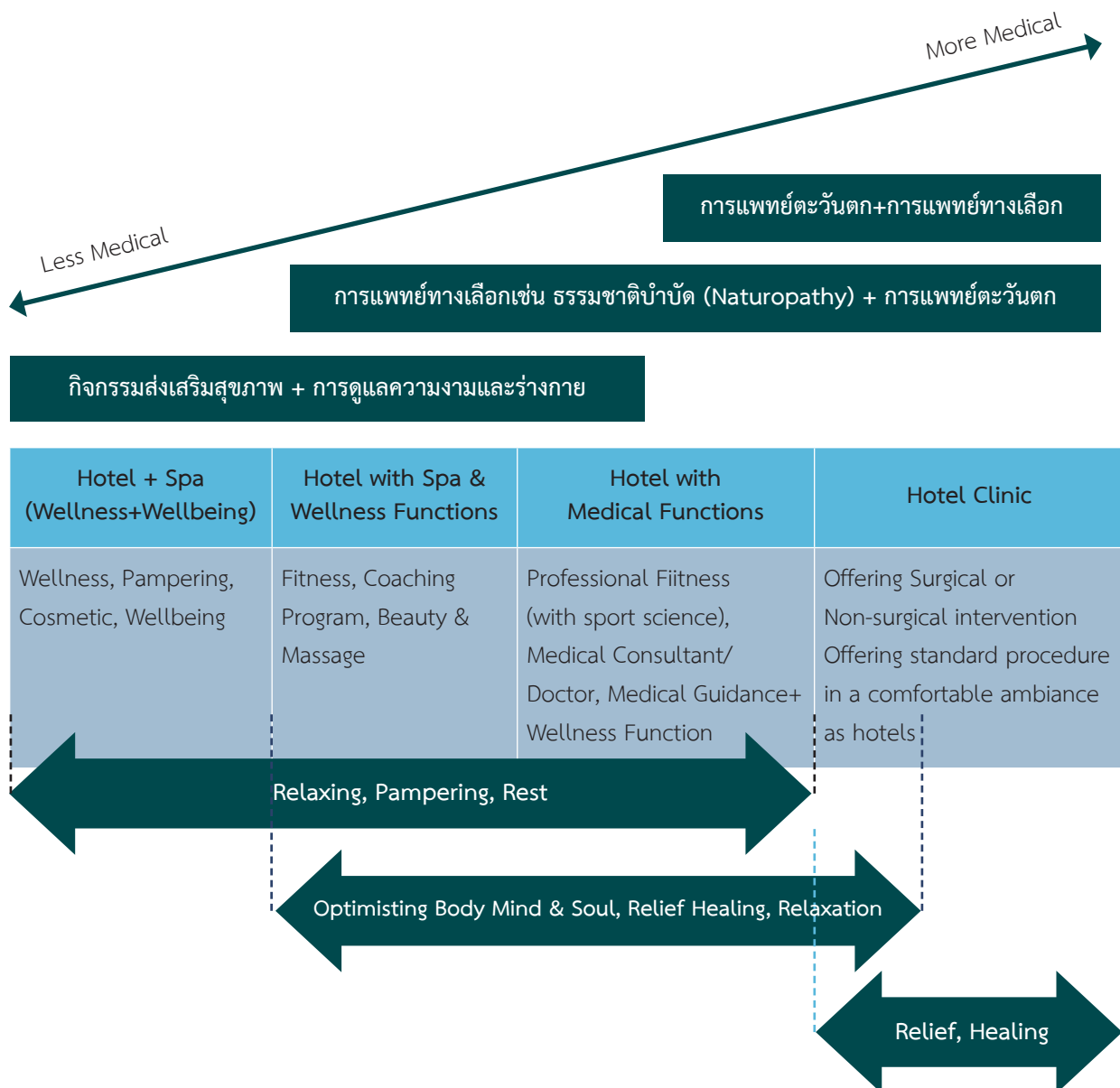
ธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพเติบโตอย่างต่อเนื่องและพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าที่เปลี่ยนความสนใจใช้บริการด้านการดูแลสุขภาพที่มีความโดดเด่นเฉพาะทางมากขึ้น โดยปี พ.ศ. 2563 มีมูลค่าของกลุ่ม Hotel/Resort Spa 742.3 ล้านเหรียญสหรัฐ และ Destination Spas and health resorts 189.4 ล้านเหรียญสหรัฐ (Global Wellness Institute, 2022) นอกจากนั้นแนวคิดเกี่ยวกับ “สุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดี” ถูกนำมาสร้างความแตกต่างเพื่อข้อได้เปรียบทางการตลาดของธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ท และปัจจุบันการแข่งขันของสินค้าและบริการมุ่งเน้นเพิ่มมูลค่าด้านประสบการณ์มากกว่าเพียงแค่ผลิตภัณฑ์ หรือยุคของเศรษฐกิจเชิงประสบการณ์ (Experience Economy) ที่นักท่องเที่ยวเข้าใช้บริการโรงแรม/รีสอร์ทเพื่อประสบการณ์การท่องเที่ยวมากกว่าแค่ห้องพัก ดังนั้น ธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทจึงต้องพัฒนาจุดขายด้านกิจกรรมเชิงสุขภาพที่มีอัตลักษณ์เพื่อให้ลูกค้าได้รับประสบการณ์การท่องเที่ยวที่แตกต่างเพื่อสร้างข้อได้เปรียบทางการแข่งขันทางธุรกิจในตลาดขนาดใหญ่อีกด้วย

เวลเนส (Wellness) จะไม่เน้นเพียงการดูแลสุขภาพเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นการนำกิจกรรมที่มีคุณสมบัติในการฟื้นฟูสุขภาพเฉพาะด้านหลาย ๆ รูปแบบที่ส่งเสริมการพัฒนาสุขภาพและนำเสนอให้กับลูกค้าของโรงแรมและรีสอร์ท เช่น การดูแลสุขภาพโภชนาการอาหาร (เน้นการดูแลสุขภาพจากภายใน) โยคะ (ยืดหยุ่น/ผ่อนคลายกล้ามเนื้อ) นั้สมาธิ (การพัฒนาจิตใจและความคิด) รวมเป็นตารางกิจกรรมในช่วงเวลาที่ลูกค้าเข้าพักในโรงแรมแก่กลุ่มลูกค้าเชิงสุขภาพ (Wellness Tourists) มีจุดมุ่งหมายหลักคือการเน้นการพัฒนาและดูแลสุขภาพโดยรวม

กลุ่มธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพมีการพัฒนาบริการเพื่อดูแลฟื้นฟูสุขภาพแบบองค์รวม (Holistic Approach) โดยส่วนใหญ่ธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพจะเน้นผลิตภัณฑ์และบริการกลุ่มสปา เนื่องจากเป็นบริการที่นิยมมากที่สุดที่พบในธุรกิจโรงแรม และจากสถิติที่พบโรงแรมบริการสปาเป็นกลุ่มที่มีมูลค่าการใช้จ่ายท่องเที่ยวมากที่สุด (Global Wellness Institute, 2022; Smith & Puczkó, 2014; Konu & Laukkanen, 2009; Mueller & Kaufmann, 2001) ธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพนอกเหนือจากการเน้นจุดขายในด้านของสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นปัจจัยหลักของธุรกิจที่พักแล้ว บริการเชิงสุขภาพมักเน้นเพื่อผ่อนคลาย

ร่างกายและความเครียด โดยเน้นจุดขายและกลยุทธ์ในด้านของการบริการ (Service Quality) และ ผลิตภัณฑ์/บริการด้านสุขภาพเฉพาะทางของโรงแรม (Signature Wellness Product) เป็นสำคัญ

Piuchan and Rattaprasert (2019) กล่าวถึงกรอบแนวคิด Medical Hotel ของ Illing (2016) ใช้เกณฑ์การแบ่งจากบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือทางการแพทย์ และนำมาประยุกต์ใช้ในบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกของโรงแรม ดังรูปภาพ 1 แต่ละประเภทลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการมีข้อจำกัดสุขภาพ (Health Condition) ที่แตกต่างกัน โดย Wellness Hotels/Resorts (ซ้ายสุดของภาพ 1) จะให้บริการที่มุ่งไปสู่ความผ่อนคลายและไม่มีบริการด้านการแพทย์ กิจกรรมในโรงแรมจะมุ่งเน้นสู่การรักษาเป็นเพียงการดูแลสุขภาพให้อยู่ในเกณฑ์ดีและมุ่งเน้นด้านการปรับพฤติกรรมการใช้ชีวิตให้มีสุขภาพที่สมดุล ในขณะที่ด้านขวาสุดของภาพ 1 จะมีบริการทางการแพทย์เต็มรูปแบบ เน้นการบำบัดรักษาโรค โดยการบริการด้านโรงแรมเป็นเพียงการสร้างบรรยากาศให้ผู้ป่วยได้ผ่อนคลายเท่านั้น

ภาพ 1 Wellness hotels and clinics and the medical continuum
ที่มา: ดัดแปลงจาก Illing (2016)

นอกจากนี้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและบริการเชิงสุขภาพมีความแตกต่างของลักษณะการบริการด้านสุขภาพ และนักท่องเที่ยวเลือกกิจกรรมสุขภาพที่ตนสนใจจากผู้ให้บริการที่แตกต่างกัน จากการรวบรวมข้อมูลทางงานวิจัยและวรรณกรรม สามารถจำแนกประเภทของ Wellness Hotels/Resorts ได้ 4 กลุ่มหลัก ดังแสดงในตาราง 2 (Piuchan, 2021; Norman & Pokorny, 2017; Csirmaz & Peto, 2015; Norman, 2012; Bennett, King, & Milner, 2004)

1. Beauty Spa Hotels/Resorts เป็นโรงแรมและรีสอร์ทที่ให้บริการสปา ความงาม รูปลักษณ์ทางกายภาพ และผิวพรรณ เช่น นวดและทรีตเมนต์หน้า การผลัดเซลล์ผิว นวดเพื่อผ่อนคลายกล้ามเนื้อ เป็นต้น รวมถึง Wet Treatment หรือ ทรีตเมนต์ที่มีประกอบด้วยน้ำเป็นหลัก เช่น บริการชาวน่า จากุซซี่ หรือ Water Therapy เช่น Vichy Shower Bath เป็นต้น นักท่องเที่ยวกลุ่ม สปาเพื่อความงามส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์หลักในการเดินทางเพื่อการพักผ่อนและแสวงหาความสุข (Pleasure) พร้อมไปกับการดูแลร่างกายและรูปลักษณ์ทางกายภาพและผิวพรรณ (Physical Health and Appearance)

2. Lifestyle Transformation Resorts เป็นรีสอร์ทที่มีโปรแกรมเน้นรูปแบบของการปรับสมดุลสุขภาพ/ปรับการใช้ชีวิต โดยมีบริการในรีสอร์ท เช่น โภชนาการอาหาร (Nutrition) การออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ (Physical Exercise and Training) นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีวัตถุประสงค์ในการพักผ่อนและคลายเครียด (Escape and Relaxation) แสวงหากิจกรรมและประสบการณ์แปลกใหม่ (Novelty) โดยได้รับความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและทักษะในการปฏิบัติกิจกรรมนั้น (Knowledge, Training and skill)

ลักษณะของ Lifestyle Transformation Resort ส่วนใหญ่จะบริการแบบ Preventive Wellness มีกระบวนการให้บริการเริ่มจากการสอบถามและวิเคราะห์ปัญหาสุขภาพเบื้องต้นก่อนการเข้าพัก จากนั้นในช่วงระยะเวลาที่ลูกค้าเข้าพักอยู่ในโรงแรม/รีสอร์ท ลูกค้าจะเข้ารับการดูแลสุขภาพในด้านต่าง ๆ สลับกันไปทั้งโปรแกรมเพื่อพัฒนาสุขภาพร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ โดยมีผู้เชี่ยวชาญศาสตร์นั้น ๆ เป็นผู้ดูแล มุ่งผลลัพธ์เพื่อการฟื้นฟูและพัฒนา (Lombarts & Vork, 2013)

3. Special Retreat โรงแรมและรีสอร์ทนำเสนอกิจกรรมกลุ่มรีทรีท ลักษณะกิจกรรมเพื่อพัฒนาสุขภาพทั้งแบบองค์รวมและเฉพาะทางที่มุ่งเน้นการส่งเสริมด้านจิตใจและจิตวิญญาณ (Mind and Spirit) และการค้นหาตนเอง ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสตร์และปรัชญาตะวันออก เช่น การเข้าคอร์สโยคะของทางประเทศอินเดีย และเนปาล การฝึกปฏิบัติสมาธิของประเทศอินเดีย พม่า ไทย โปรแกรมการพัฒนาตนเองจากภายใน เป็นต้น จัดเป็นกลุ่มลูกค้าที่แสวงหาการพัฒนาตนเองและจิตวิญญาณ (Spiritual Retreat Visitors) มีวัตถุประสงค์การพักผ่อนเพื่อการค้นหาคุณค่าในตนเอง (Re-establish Self-esteem) และการปลดปล่อยตนเอง (Indulgence) โดยได้รับความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและทักษะการปฏิบัติกิจกรรมนั้น รวมไปถึงการค้นหาและรู้จักตัวตนผ่านกิจกรรมที่ปฏิบัติ (Piuchan, 2021; Norman & Pokorny, 2017)

4. Health and Wellness Care เป็นกลุ่ม Medical-wellness Overlap หรือ กลุ่มที่ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะทางเพื่อหวังผลการพัฒนาตนเองและด้านสุขภาพเฉพาะทาง หรือกลุ่มฟื้นฟูสุขภาพโดยใช้เทคนิคผสมผสานทางการบำบัด กายภาพ และอื่น ๆ เพื่อให้ผู้ใช้บริการมีสุขภาพที่ดีขึ้นหรือกลับสู่สภาวะปกติ (Regenerative) เช่น ศูนย์ฟื้นฟูสุขภาพด้านต่าง ๆ โดยเป็นการเข้ารับบริการตั้งแต่ขั้นระยะการรักษาทางการแพทย์ เข้าสู่ระยะพักฟื้นและฟื้นฟู หรือลักษณะที่ไม่เน้นการรักษาโรค แต่มีบริการเพื่อดูแลสุขภาพให้คงที่ในระยะยาว เช่น Longevity Wellness Centre และ Health village

ศูนย์สุขภาพอายุวัฒนะ (Longevity Wellness Centre/Resort) เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ให้บริการในรูปแบบ Health and Wellness Care ศูนย์สุขภาพอายุวัฒนะใช้การดูแลสุขภาพทางการแพทย์เป็นหลัก หรือ Assistive Technology ดูแลผู้ป่วยสูงวัย แต่รูปแบบจะเป็นภาพกว้างกว่าในการดูแลสุขภาพผู้สูงวัยให้ใช้ชีวิตให้ยืนยาวโดยมีการดูแลฟื้นฟู 3 ด้านหลัก ๆ คือ สมอและจิตใจ การเคลื่อนไหวร่างกาย และ ความมั่นคงทางการเงิน จัดเป็นกลุ่มที่มีความใกล้เคียงกับ Medical Hotel ในฝั่งทวีปยุโรป

หมู่บ้านพำนักระยะยาวเพื่อสุขภาพ (Health Village) เป็นแนวคิดการสร้างหมู่บ้านที่อยู่อาศัยระยะยาวที่มีโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสุขภาพแบบครบวงจร รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อความบันเทิง (Health and Wellness Facilities + Entertainment) เปรียบเสมือนเมืองขนาดเล็กเมืองหนึ่งที่มีบริการครบวงจร เช่น ที่พัก ฟิตเนส สระว่ายน้ำ สปา สถานพยาบาลขนาดเล็ก สวนสาธารณะ ห้างสรรพสินค้าขนาดเล็ก โรงภาพยนตร์ขนาดเล็ก เป็นต้น

ตาราง 2 แสดงประเภทที่พักเชิงสุขภาพและบริการเชิงสุขภาพ

ประเภทที่พักเชิงสุขภาพ	ขอบเขต	กลุ่มบริการที่เกี่ยวข้อง	ตัวอย่างสถานบริการ
Beauty and Spa Hotel	มีบริการสปาและความงามด้านต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของโรงแรมมักพบอยู่ในโรงแรมในเขตเมือง	สปา นวดผ่อนคลาย	Hyatt, JW Marriott, Banyan Tree Spa, Kempinski the Spa
Lifestyle Transformation Resorts	เน้นการพำนักระยะยาวเพื่อทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีบริการสปา/บริการเพื่อปรับสมดุลชีวิตหลากหลายด้าน และบริการเสริมอื่น ๆ เช่น การออกกำลังกาย การดูแลสุขภาพรูปร่าง การควบคุมน้ำหนัก โภชนาบำบัด การใช้ธรรมชาติบำบัด เป็นต้น โดยมีผู้เชี่ยวชาญให้คำปรึกษาหรือบางแห่งมีการตรวจสุขภาพก่อนเข้าใช้บริการ การกำหนดโปรแกรมและเป้าหมายเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ	สปา, นวดผ่อนคลาย, อาหารเพื่อสุขภาพ, Healthy Living, Natrual Healing (เช่น Forest Bathing) โปรแกรมพิเศษ เฉพาะทาง เช่น Detox, Emotion Detox, Nutrition	บันยันทรี ภูเก็ต, Tamarind Springs Spa & Villa (สมุย), ชีวาศรม (หัวหิน), Pavana Chiang Mai Resort, Aleenta Resort & Spa (หัวหิน), Amamtara Wellness Resort (ภูเก็ต), จีรัง เฮลต์วิลเลจ, Thanyapura (Sport & Fitness Hotel)
Special Retreat	Retreat เป็นที่พักที่เน้นความเงียบสงบ ตั้งอยู่ในสถานที่ธรรมชาติ กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นรูปแบบกิจกรรมพัฒนาตนเอง/ค้นหาตัวตน/ฝึกฝนการอยู่กับตนเอง	การฝึกปฏิบัติสมาธิ, โยคะ, Mindfulness Technique, Spiritual Retreat, Forest Bathing	Thai Plum Village , Muse Flower (เชียงใหม่), Asumi Healing (ภูเก็ต), เต่า การ์เด็น เฮลต์สปา รีสอร์ท (เชียงใหม่)
Health And Wellness Care	ใช้การดูแลสุขภาพทางการแพทย์เป็นหลัก และผสมผสานกับการฟื้นฟูสุขภาพหรือการดูแลป้องกันอาการเจ็บป่วย แต่ละผู้ให้บริการอาจมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนแตกต่างกัน ตั้งแต่รูปแบบการดูแลสุขภาพที่ดีขึ้นหรือกลับสู่สภาวะปกติ (Regenerative) หรือแบบ Preventive Wellness สำหรับกลุ่มที่ต้องการดูแลสุขภาพปัจจุบันให้คงที่เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดอาการเจ็บป่วย กลุ่มตัวอย่าง Longevity Wellness Centre/Resorts (ศูนย์สุขภาพด้านอายุวัฒนะ) Health Village	Anti-aging, Rejuvenation and Longevity เน้นด้านเวชศาสตร์ชะลอวัยและฟื้นฟูสุขภาพกลุ่มผู้สูงอายุ	มี 2 รูปแบบคือ 1) Hospital-managed ภายใต้การบริหารจัดการของโรงพยาบาล เช่น ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพไวทัลไลฟ์ (Vitalife Wellness Center) ในเครือของโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ และ BDMS Wellness Clinic 2) Non-hospital Managed รีสอร์ท ที่บริการผู้ดูแลเป็นพยาบาล วิชาชีพ/นักกายภาพบำบัด และแพทย์ประจำรีสอร์ท เช่น Vivo Bene เชียงใหม่

ที่มา: จากการรวบรวมของผู้เขียน

แนวโน้มบริการและกิจกรรมของโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพ

นักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพมีความสนใจกิจกรรมดูแลสุขภาพที่เปลี่ยนไป ปัจจุบันลูกค้ามองว่าบริการฟิตเนสและสรวายน้ำเป็นบริการมาตรฐานหลักที่โรงแรมต้องมีบริการ และแสวงหาโรงแรม/รีสอร์ทที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกเชิงสุขภาพทางเลือกอื่นที่โรงแรมจัดสรรไว้บริการ เช่น อาหารปลอดสารเคมีและฮอร์โมนเร่งเนื้อสัตว์ อาหารวีแกน อาหารปลอดกลูเตน กิจกรรมสุขภาพแบบองค์รวมอื่น ๆ (เช่น การใช้น้ำมันหอมระเหยบำบัด การฝังเข็ม การครอบแก้ว และสปาต่าง ๆ) รวมถึงพิจารณาสิ่งแวดล้อมของที่พักระหว่างที่พักที่ส่งเสริมสุขภาพและการพักผ่อน

นักท่องเที่ยวเลือกเข้าร่วมกิจกรรมที่ตนสนใจเพื่อดูแล/ฟื้นฟูสุขภาพองค์รวม และมีวัตถุประสงค์เพื่อลดผลกระทบทางลบต่อสุขภาพของตนเองที่มักเกิดจากสภาวะความเครียดสะสมในการดำเนินชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา บริษัทวิเคราะห์การตลาดท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Dimon, 2017; Global Wellness Institute, 2022; Pebble Design, 2017; Travel to Wellness Magazine, 2018) วิเคราะห์ว่าลูกค้าจะเปลี่ยนทัศนคติความสนใจกิจกรรมประเภทสปาและความงามที่มีมายาวนานกว่า 20 ปี สู่กิจกรรม/บริการสุขภาพที่มุ่งพัฒนาเฉพาะทาง ไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อผ่อนคลายโดยทั่วไปเพียงด้านเดียว

ธุรกิจโรงแรมเครือข่ายต่างประเทศต่างปรับตัวธุรกิจเข้าสู่ตลาดสุขภาพมากขึ้น ตัวอย่าง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 เครือโรงแรม InterContinental Hotel Group (IHG) ในสหรัฐอเมริกาแบ่งกลุ่มโรงแรมเพื่อรองรับตลาดลูกค้าที่มีความต้องการบริการที่ใส่ใจดูแลสุขภาพเป็นสำคัญ โดยพัฒนาโรงแรมกลุ่ม Upscale-select Service Brand เช่น Courtyard by Marriott และ Hyatt Place โรงแรมไม่เพียงแต่มีสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการที่เกี่ยวข้องด้านสุขภาพเท่านั้น แต่ใส่ใจในการตกแต่งโรงแรม โดยเน้นการกระตุ้นสิ่งเร้ากับประสาทสัมผัส เช่น การใช้ Live Rosemary ในการตกแต่งทางเข้าประตูโรงแรม บริการผ้าร้อน/เย็น ณ เคาน์เตอร์บริการเช็คอินโรงแรม การใช้ผ้าลินินที่ลดการเกิดอาการแพ้ กลุ่ม Hypoallergenic Linens เพื่อสร้างบรรยากาศและความประทับใจแก่ลูกค้า (Westin Hotels and Resorts, 2023; Destination Marketing UK, 2021; Quore.com, 2020)

ประเทศไทยมีศักยภาพเพียงพอในการบริการด้านสปาและความงามที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล และปัจจุบันยังมีกิจกรรมและบริการอื่นที่ถือกำเนิดและเติบโตขึ้นจากกระแสความตื่นตัวด้านสุขภาพและการป้องกันตนเองจากโรคภัยต่าง ๆ เช่น อาหารออร์แกนิก ผักปลอดสารพิษ อาหารโปรตีนจากพืช อาหารทางการแพทย์ กิจกรรมสุขภาพผู้สูงอายุ ศูนย์ออกกำลังกาย เป็นต้น (Bangkok Bank SMEs, 2023; Department of International Trade Promotion, Ministry of Commerce, 2023; MMed, 2023) สำหรับธุรกิจที่โรงแรมและรีสอร์ทมีข้อได้เปรียบกว่าธุรกิจอื่นในการเชื่อมต่อนักท่องเที่ยวจากการบริการที่พัก การขยายบริการอื่น ๆ จึงเข้าตรงถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวได้

นอกจากนี้วิถีชีวิตของคนเมืองที่เร่งรีบจากการทำงาน เมื่อมาท่องเที่ยว “เวลา” จึงเป็นสิ่งมีค่ามีผลให้กิจกรรมและบริการสุขภาพที่พร้อมในพื้นที่โรงแรม/รีสอร์ทจึงเป็นที่นิยมและสะดวกสบายมากกว่าการไปแสวงหากิจกรรมสุขภาพที่บริการนอกพื้นที่โรงแรม/รีสอร์ท ซึ่งธุรกิจ โรงแรม/รีสอร์ท สามารถใช้ประโยชน์จากกระแสความต้องการที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพมาพัฒนาและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และบริการในธุรกิจตนเพื่อเข้าถึงกลุ่มตลาดสุขภาพได้มากขึ้น (Bunloam, 2023) ดังตัวอย่าง

1. Sleep Vacation

Sleep Vacation เกิดจากแนวคิดการมีภาวะนอนหลับไม่เพียงพอ (Sleep Deprivation) และโรคนอนไม่หลับ (Insomnia) ของคนในสังคมปัจจุบันที่สะท้อนมาจากความเครียดในการใช้ชีวิตและการทำงาน บริการหลักของโรงแรม/รีสอร์ทขายผลิตภัณฑ์หลัก “ที่พักร้างคืน ห้องนอนที่สะดวกสบาย” จึงต้องเพิ่มความใส่ใจและพิถีพิถันในการนำเสนอบริการที่เพิ่มความใส่ใจคุณภาพการนอนของลูกค้าที่เข้าพักโรงแรม/รีสอร์ท โดยสร้างมูลค่าเพิ่มกับการสร้างบรรยากาศในห้องนอน อากาศ อุปกรณ์การนอน รวมถึงบริการสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มเติม (Westin Hotels and Resorts, 2023)

ภาวะขาดการนอนหลับ เป็นการขาดชั่วโมงการพักผ่อนที่มาจากปัจจัยกระทบบางอย่างที่จำกัดระยะเวลาการนอน ส่วนใหญ่มาจากชั่วโมงการทำงานที่มากขึ้น การทำงานกลางคืนของบางอาชีพ การใช้เวลาเล่นโทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตมากขึ้นก่อนเข้านอน ทำให้ผู้คนเกิดภาวะขาดการนอนหลับซึ่งสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพด้านอื่น ๆ อาทิ ความเสี่ยงโรคเบาหวาน โรคหัวใจและความดันโลหิต ความผิดปกติทางอารมณ์ ผิวหนังมีอายุเพิ่มขึ้น เป็นต้น

โรคนอนไม่หลับ (Insomnia) เป็นภาวะอาการของเมื่อถึงเวลานอนแต่ไม่สามารถนอนหลับได้ มีความแตกต่างจากภาวะขาดการนอนหลับเนื่องจากข้างต้นเกิดจากปัจจัยที่จำกัดการนอน แต่โรคนอนไม่หลับนั้นมีความสำคัญสำหรับการพักผ่อนซึ่งเมื่อถึงเวลานอนหลับร่างกายไม่สามารถหลับได้ มักเป็นจุดเริ่มต้นของโรคทางกายและโรคจิตเวช อาจมีสาเหตุจากยาบางชนิด จากสารที่ออกฤทธิ์กระตุ้นสมอง เช่น คาเฟอีน ในชา กาแฟ น้ำอัดลม เครื่องดื่มชูกำลัง หรือ การดื่มสุราอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น อีกสาเหตุหนึ่งมักเกิดจากความเครียดสะสม หรืออาการโรคซึมเศร้า

อาการทั้งสองข้างต้นพบว่า เป็นปัญหาหลักของลูกค้าที่มาใช้บริการโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพ ดังนั้นธุรกิจเหล่านี้ต่างพยายามเพิ่มประสบการณ์ใหม่ให้กับลูกค้าในการนอนพัก โดยมีบริการที่ใส่ใจในการนอนหลับอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น อาทิ

- เมนูหมอน (Pillow Menu) บริการให้ลูกค้าเลือกประเภทหมอนที่เหมาะสมกับการนอนของตนเอง ซึ่งมีหมอนที่ผลิตจากวัสดุที่หลากหลายตามความต้องการของลูกค้า หมอนที่ทำจากวัสดุไม่ก่อให้เกิดอาการแพ้ (Hypoallergenic Pillow) หมอนที่ออกแบบเพื่อบรรเทาอาการปวดเกร็งคอ (Adjustable Neck Rest) หรือเพิ่มประสิทธิภาพในการนอนหลับ (Goh, 2023; Hotel Contract Beds, 2023; Tchea, 2023)

- อาหารเสริมการนอนหลับ (Sleep-enhancing superfoods) บริการด้านอาหารและเครื่องดื่มเพื่อผ่อนคลายก่อนนอน เช่น ดื่มชาคาโมมาย ชาสมุนไพรอดัมไปด้วยสารธีอะนีน (Theanine) เป็นกรดอะมิโนช่วยลดความเครียด ทำให้ผ่อนคลาย และรู้สึกง่วง หรือดื่มน้ำผลไม้ เช่น ดื่มน้ำเชอร์รี่ ซึ่งมีสารเมลาโทนินที่ช่วยให้นอนหลับ (Goh, 2023; Westin Hotels and Resorts, 2023)

- บริการให้คำแนะนำในการพักผ่อน เช่น การปิดโทรศัพท์ ไม่นำโทรศัพท์วางไว้บริเวณใกล้ศีรษะเพื่อลดคลื่นรบกวน นั่งสมาธิก่อนนอน เป็นต้น

- เครื่องมือช่วยตรวจสอบประสิทธิภาพการนอนหลับ (Sleep Tracker/Monitor) ใช้อุปกรณ์เพื่อช่วยตรวจสอบชั่วโมงการนอนหลับและคุณภาพของการหลับ โดยจะมีผู้เชี่ยวชาญแนะนำการจัดการนอนให้มีคุณภาพดีขึ้น พร้อมด้วยโปรแกรมส่งเสริมสุขภาพอื่น เช่น การทำสปา ทรีตเมนต์ที่ผ่อนคลายความเครียดให้การนอนหลับมีประสิทธิภาพ เป็นต้น (Sleep Review, 2023)

2. Holiday Detox Program

การล้างพิษ หรือ ดีท็อกซ์ เป็นโปรแกรมสุขภาพที่นิยมของนักท่องเที่ยว หรือ บางครั้งถูกเรียกว่า ‘quick-fix’ ที่มุ่งเน้นสุขภาพร่างกายจากการปรับสมดุลและกำจัดของเสียในร่างกาย ในอดีตนิยมดีท็อกซ์หลังการท่องเที่ยว (Post-holiday Detox) เพื่อล้างพิษจากอาหารที่รับประทานระหว่างท่องเที่ยว เนื่องจากระหว่างท่องเที่ยวส่วนใหญ่ปลดปล่อยตนเองระหว่างการท่องเที่ยวโดยละเลยการควบคุมอาหาร เมื่อเสร็จสิ้นการเดินทางนักท่องเที่ยวที่ดูแลสุขภาพเป็นกิจวัตรจึงนิยมจัดตาราง Post-holiday Detox เพื่อล้างพิษที่ร่างกายสะสมไว้ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการล้างพิษทางร่างกายหันมาสู่ความนิยมในการใช้ช่วงเวลาการท่องเที่ยวในการล้างพิษ/ดีท็อกซ์ โรงแรมและ รีสอร์ทเพื่อสุขภาพได้นำเสนอโปรแกรมดีท็อกซ์แก่ลูกค้า อาทิ โปรแกรมดื่มน้ำหรือเครื่องดื่มจากธรรมชาติเพื่อกำจัดของเสียและล้างพิษในร่างกาย งดดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เพิ่มสัดส่วนอาหาร ผัก ผลไม้ เพื่อสุขภาพ ลดการบริโภคน้ำตาลและอาหารที่ผ่านการปรุงรสนอนพักอย่างเพียงพอและออกกำลังกาย โรงแรมและรีสอร์ทเพื่อสุขภาพในประเทศไทยเปิดบริการรูปแบบดังกล่าวอยู่ในปัจจุบันหลายแห่ง เช่น The Life Co Holistic Wellbeing, Amataara Welleisure Resort เป็นต้น และหากธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทที่มุ่งเน้นภาพลักษณ์ของการเป็นรีสอร์ทเพื่อสุขภาพเพื่อสร้างจุดแข็งทางการตลาด การนำเสนอโปรแกรมดีท็อกซ์จึงเป็นโปรแกรมที่ไม่ควรมองข้าม

3. Retreat Style Holiday

การพักผ่อนที่เน้นการเลือกสรรในรีสอร์ทตามแหล่งธรรมชาติ และใช้บริการโปรแกรมรีทรีต (Retreat) ที่ออกแบบมาเพื่อดูแลสุขภาพ ทั้งด้านสุขภาพกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ โปรแกรมรีทรีตส่วนใหญ่จะมีระยะเวลาและกำหนดประเภทของกิจกรรมที่ลูกค้าต้องปฏิบัติเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดจากการเข้าโปรแกรมรีทรีตนั้นมีตั้งแต่โปรแกรมที่ส่งเสริมสุขภาพเฉพาะด้าน เช่น Yoga Retreat, Spiritual Retreat, Meditation Retreat เป็นต้น

กลุ่ม Retreat จะเน้นการพักผ่อนในพื้นที่ของรีสอร์ท ลูกค้ามักใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในที่พัก ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายสบาย ๆ ในสถานที่พักที่สัมผัสธรรมชาติ สงบเงียบ หลีกเลี้ยงสถานที่ผู้คนพลุกพล่าน ส่วนใหญ่จะอยู่ตามพื้นที่ธรรมชาติที่สวยงาม เช่น รีสอร์ทที่ตั้งอยู่ท่ามกลางภูเขา ทะเล เพื่อใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในการทำกิจกรรมรีทรีต ไม่นิยมทำกิจกรรมภายนอก รีสอร์ทในช่วงของการเข้าร่วมโปรแกรมรีทรีต หรือไม่ทำกิจกรรมท่องเที่ยวกลุ่มอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับโปรแกรมรีทรีต (Piuchan, 2021) นอกจากนี้แนวโน้มหลังการระบาดโควิด-19 ยังมุ่งเน้นไปยังการแก้ปัญหาสุขภาพที่ส่วนมากเกิดจากการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต เน้นการดูแลสุขภาพป้องกัน การรักษาแบบองค์รวม และให้ความสำคัญอย่างมากกับดูแลสุขภาพจิตใจ หรือ Mental Health ด้วยวิธีการทางธรรมชาติ (Trive Wellness Clinic, 2023)

แนวโน้มกิจกรรมกลุ่มรีทรีตหรือการฟื้นฟูสุขภาพต่าง ๆ อาทิ

- การนำเอาศาสตร์การดูแลสุขภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับกิจกรรมสุขภาพ โดยเน้นผลลัพธ์ที่ส่งเสริมสุขภาพทางกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ อาทิ นำความรู้ด้านสมุนไพรถิ่นมาประกอบอาหารสุขภาพ การฝึกปฏิบัติสมาธิหลากหลายแนวทาง เช่น แบบวิถิปุทธ (Buddhist Meditation) แบบซีคูล่า (Secular Meditation) เป็นต้น (Piuchan, 2021; Ashton, 2018) กลุ่มลูกค้ามองหากิจกรรม บริการและความรู้ด้านสุขภาพที่สามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น ดังนั้นลูกค้าไม่ได้คำนึงเพียงแค่ได้รับบริการ ณ ช่วงเวลาที่เข้าพักในรีสอร์ท แต่ความรู้และทักษะด้านสุขภาพต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเองเมื่อกลับสู่ชีวิตปกติหลังการท่องเที่ยว เสมือนเป็นการรักษาสมดุลสุขภาพ กลุ่มกิจกรรมนี้ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมพัฒนาตนเอง เช่น รีทรีตด้วยศาสตร์จีนแขนงต่าง ๆ กิจกรรมด้านการควบคุมอารมณ์และสติ การให้คำแนะนำในการปรับสมดุลชีวิต หรือเรียกว่า Life-coaching Retreats (Health and Fitness Travel, 2023; The Retreat Company, 2023)

- Mindfulness-based Stress Reduction (MBSR) จากศาสตราจารย์จอห์น คาบัท-ซินน์ อายุรแพทย์แผนกเวชศาสตร์ป้องกันและพฤติกรรมบำบัด โดยนำฝึกการเจริญสติมาประยุกต์เข้ากับการบำบัดและดูแลสุขภาพ (Mindfulness Retreats) โดยโรงแรมและรีสอร์ทได้นำมาพัฒนาประยุกต์ใช้ในโปรแกรมฝึกสมาธิเพื่อผ่อนคลายความเครียด (Aleenta Hotel, 2023; Quore.com, 2020)

- Digital Detox หรือ Technology-free Spa บริการด้านสุขภาพที่เน้นการให้ลูกค้าออกจากพฤติกรรม การติดโทรศัพท์และเทคโนโลยี โดยไม่อนุญาตให้ใช้โทรศัพท์หรืออุปกรณ์ด้านเทคโนโลยีอื่นเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ด้านการผ่อนคลาย และจดจ่ออยู่กับกิจกรรมที่ปฏิบัติอยู่ ณ ขณะนั้น (Centre for the Promotion of Imports from Developing countries (CBI), 2022)

- Sound Bathing การอาบคลื่นเสียง เป็นการใช้น้ำเสียงสั่นสะเทือนมีผลกับระบบประสาท คลื่นสมอง และเซลล์ในร่างกาย ทำให้ร่างกายและจิตใจผ่อนคลายในระดับลึก ช่วยลดความเครียด วิตกกังวล สมองทำงานดีขึ้น เข้าใจสภาพอารมณ์ตัวเองได้มากขึ้น ระบบหายใจ การเต้นของหัวใจ อยู่ในอัตราสม่ำเสมอ ความดันโลหิตที่ต่ำหรือสูงไปเกิดภาวะสมดุลมากขึ้น ร่างกายจะเกิดการซ่อมแซมและเยียวยาตัวเองได้ดีขึ้น เป็นการฟื้นฟูถึงระดับจิตใจ (Trive Wellness Clinic, 2023)

- Forest Bathing การอาบป่าที่มีต้นกำเนิดจาก Shinrin-yoku (ชินรินโยกุ-การอาบป่าบำบัดแบบญี่ปุ่น) เป็นการรับรู้บรรยากาศป่าผ่านประสาทสัมผัส เป็นศาสตร์ที่จะเชื่อมมนุษย์ให้เข้าสู่ธรรมชาติ หรือ Nature Therapy

โดยให้ธรรมชาติเข้ามาช่วยบำบัด-เยียวยา-รักษาร่างกายและจิตใจ หรือซึมซับธรรมชาติให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งกับร่างกายผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ซึ่งเกี่ยวโยงโดยตรงกับสภาพแวดล้อมของร่างกาย เช่น อากาศ อุณหภูมิ กลิ่น เสียง เป็นต้น ปัจจุบันมีกิจกรรมประเภทนี้มีหลายพื้นที่ในประเทศไทยให้บริการ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น (City Environment, 2021; The Cloud, 2020)

4. Inner Wellness Tourism to Asia

หลังจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 นักท่องเที่ยวชาวยุโรปกว่าร้อยละ 60 มองหาการท่องเที่ยวเพื่อผ่อนคลายจากช่วงสถานการณ์ที่ตึงเครียดทางระหว่างปี 2020 - 2022 โดยร้อยละ 46 ของนักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพชาวยุโรปมุ่งเน้นการดูแลสุขภาพจิตใจ (Mental Well-being) มีประมาณการสัดส่วนทำกิจกรรมเพื่อสุขภาพถึง 4 ชั่วโมงต่อวัน (Centre for the Promotion of Imports from Developing Countries (CBI), 2022; Davies, 2020)

การศึกษาเรื่อง Inner Wellness Tourism ของ The Centre for the Promotion of Imports from Developing Countries (CBI) ประเทศเนเธอร์แลนด์ ระบุว่า นักท่องเที่ยวยุโรปต่างให้ความสนใจในการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในกลุ่มประเทศเอเชีย กลุ่มนักท่องเที่ยวยุโรปถือเป็นตลาดท่องเที่ยวเชิงสุขภาพอันดับต้นของโลก ร้อยละ 50 ของนักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพชาวยุโรปมีความสนใจการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่เน้นการดูแลสุขภาพทั้งกายใจ หรือ Inner Wellness (Spiritual, Mental Emotional Wellness) โดยประเทศสำหรับ Inner Wellness Tourism ของกลุ่มนักท่องเที่ยวยุโรป คือประเทศไทยและประเทศอินเดีย นอกจากนี้ ปัจจัยหลักที่สนับสนุนการท่องเที่ยว Inner Wellness Holiday คือ อาหาร (Healthy Food) ที่พัก (Accommodation) ใช้เวลาในการอยู่กันตนเอง/ เข้าใจตนเอง (Personal Approach) ประสบการณ์จริงของตนเองทั้งจากบริการสุขภาพและวัฒนธรรมผสมผสานในบริการนั้น (Authentic Experience) ความยั่งยืนของทรัพยากร (Sustainability) และ สื่อสารด้วยภาษาอังกฤษ เพื่อประสิทธิภาพที่ดีในการรับบริการสุขภาพ (English Language)

ตัวอย่างจากรายงานของ CBI กล่าวว่า ผลิตภัณฑ์และบริการด้านสุขภาพหลัก คือ สปา (ร้อยละ 87) และสิ่งที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจในบริการสุขภาพอันดับรองลงมา คือ เรื่องของอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ โดยได้แบ่งนักท่องเที่ยวสุขภาพเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ Luxury Traveler และ Basic Traveler

4.1 Luxury Traveler เป็นกลุ่มที่สนใจอาหารที่มีคุณประโยชน์ต่อร่างกาย เช่น อาหารกลุ่มคาร์โบไฮเดรตต่ำโปรตีนสูง แนวทางการรับประทานอาหารตามแบบฉบับของมนุษย์ยุคหิน (Paleo Diet) อาหารที่อุดมไปด้วยสารอาหารคุณค่าโภชนาการสูง (Superfood) (เช่น คิวโนว ซีเรียล) เป็นต้น

4.2 Basic Traveler เป็นกลุ่มที่ชื่นชอบอาหารเรียบง่ายธรรมดา เน้นอาหารท้องถิ่นที่สะอาด ปลอดภัยจากสารเคมี เช่น ผักผลไม้ปลอดสารพิษ ผักผลไม้ที่ปลูกในท้องถิ่น เป็นต้น

จากตัวอย่างหนึ่งของบริการสุขภาพด้านอาหารข้างต้น พบว่า ธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทในประเทศไทยสามารถพัฒนาอาหารสุขภาพโดยใช้พืชผักพื้นถิ่น หรือ ผักผลไม้ปลอดสารพิษเนื่องจากในเขตประเทศไทยมีสภาพอากาศที่เหมาะสมกับการปลูกพืชผัก และมีกลุ่มผู้ประกอบการผักปลอดสารพิษในพื้นที่ที่สามารถสนับสนุนการผลิตอาหารเพื่อสุขภาพได้เป็นอย่างดี หรือแม้กระทั่งธุรกิจที่พักบางแห่งมีแปลงพืชผักปลอดสารพิษ ณ สถานประกอบการที่นำไปใช้เป็นวัตถุดิบประกอบอาหารของรีสอร์ทได้ด้วยตนเอง การให้บริการด้านอาหารที่มีคุณภาพและดีต่อสุขภาพสามารถส่งเสริมบริการสุขภาพประเภทอื่น ๆ ที่ดูแลสุขภาพจากภายในสู่ภายนอก สิ่งเหล่านี้สามารถสร้างจุดแข็งที่สนับสนุนภาพลักษณ์ธุรกิจเชิงสุขภาพได้อีกด้วย

5. Luxurious Eco-friendly Wellness Lodgings

ธุรกิจที่พักเชิงสุขภาพแบบลักซ์ชัวรี (Luxury) ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม หรือรีสอร์ทตลาดกำลังซื้อสูงได้พัฒนาบริการที่พักเพื่อสุขภาพที่ตระหนักถึงความยั่งยืนของการใช้ทรัพยากรและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม แนวคิดดังกล่าวเป็นกระแสที่นักท่องเที่ยวยุคใหม่ที่หันมาให้ความสนใจในการท่องเที่ยวที่ทำลายสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด เป็นโมเดล

ธุรกิจที่พักเชิงสุขภาพที่ใส่ใจไม่เพียงแต่สุขภาพของลูกค้า แต่มุ่งเน้นในเรื่องของความเป็นมิตรและความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ธุรกิจรีสอร์ทมีการนำเสนอภาพลักษณ์ของธุรกิจที่ชัดเจนแก่ลูกค้า รวมถึงบริการในรีสอร์ทที่เชื่อมโยงแนวคิดไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้ลูกค้าเกิดการรับรู้ถึงความตั้งใจและใส่ใจในการบริการสุขภาพแก่นักท่องเที่ยว และสุขภาพของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ปัจจุบันธุรกิจที่พักเชิงสุขภาพแบบลักซ์วารีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ตั้งอยู่พื้นที่ทางทะเลของประเทศไทย พื้นที่รีสอร์ทเน้นความเป็นส่วนตัว ห้างไกลผู้คน บริการที่มีทั้งอาหารเพื่อสุขภาพ กิจกรรมนันทนาการ บริการด้านสุขภาพตั้งแต่รูปแบบเพื่อความผ่อนคลายไปจนถึงการดูแลเฉพาะด้านและโปรแกรมรีทรีต เป็นต้น (Guglielmi, 2023; Piuchan & Prachansit, 2019) ตัวอย่าง พื้นที่ภาคเหนือมีกลุ่มรีสอร์ทเป็นทางเลือกให้นักท่องเที่ยวหลายแห่ง โดยส่วนใหญ่เป็น Lifestyle Resort ที่มีบริการทางเลือกที่เกี่ยวเนื่องกับการผ่อนคลาย พื้นที่สุขภาพ เช่น โรงแรมโพธิ์ชัยเชียงใหม่ สำหรับรีสอร์ทที่วางภาพลักษณ์เจาะกลุ่มเฉพาะด้านสุขภาพ เช่น เตาการ์เด็นรีสอร์ท จีรังเฮลท์วิลเลจ เป็นต้น

นอกจากนี้ กระแสด้านสุขภาพที่สามารถประยุกต์ใช้ในรีสอร์ทเพื่อสุขภาพนั้น ลูกค้าในปัจจุบันเป็นลูกค้าที่มีความสนใจในการนำเอาความรู้วิทยาศาสตร์ประยุกต์มาใช้ตัดสินใจเลือกบริการสุขภาพ การใช้ข้อมูลที่มีผลการทดสอบและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับกลุ่มลูกค้าได้อีกประการหนึ่ง ดังเช่นตัวอย่างด้านการใช้คลื่นเสียง/ดนตรีในการช่วยผ่อนคลาย สามารถนำมาเป็นทางเลือกให้ลูกค้าของรีสอร์ทใช้เพลง/คลื่นเสียงที่ความถี่แตกต่างกัน ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการนอนพักผ่อน ผ่อนคลายความเครียด หรือแม้กระทั่งทำสมาธิ โดยคลื่นเสียงในระดับความถี่ที่แตกต่างกันที่มีผลต่อสมองมนุษย์ ปัจจุบันคลื่นเสียงเหล่านี้นิยมนำมาใช้ในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในสปา สถานที่อ่านหนังสือ เพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและกระตุ้นให้เกิดผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นจากการรับบริการด้านสุขภาพ

บทสรุป

โรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพเป็นกลุ่มตลาดคุณภาพและมีกำลังการซื้อในการท่องเที่ยวสูง รวมทั้งอัตราการเติบโตของตลาดที่สูงขึ้นตามความต้องการในแต่ละช่วงอายุที่แสวงหาผลิตภัณฑ์และบริการที่แตกต่างกันยังคงทำให้ธุรกิจสุขภาพยังคงขยายตัว (Global Wellness Institute, 2022) การศึกษาขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ รวมถึงแนวโน้มของบริการและกิจกรรมสุขภาพนี้เป็นหนึ่งมุมมองในการนำเสนอการสร้างสรรค์บริการของโรงแรมและรีสอร์ทเพื่อรองรับความต้องการของตลาดเชิงสุขภาพ เพิ่มความหลากหลายของบริการสุขภาพที่มีอัตลักษณ์เฉพาะ และสร้างความแตกต่างของบริการสุขภาพที่สามารถนำไปปรับเพื่อนำเสนอต่อลูกค้า การพัฒนารูปแบบการให้บริการแบบบูรณาการทั้งความรู้ทางสุขภาพและบริการสิ่งอำนวยความสะดวกของโรงแรมและรีสอร์ทเชิงสุขภาพของประเทศไทยจะสามารถผลักดันให้ภาพลักษณ์การเป็นจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพแข็งแกร่งขึ้น และพัฒนาความหลากหลายของบริการโรงแรมและรีสอร์ทในการแข่งขันทางการตลาดในอนาคต

References

- Aleenta Hotel. (2023). *Mindfulness retreats in Chiang Mai wellness hotels*. Retrieved January 18, 2023, from <https://www.aleenta.com/blog/mindfulness-retreats-in-chiang-mai-wellness-hotels/>
- Ashton, A.S. (2018). Spiritual retreat tourism development in the Asia Pacific region: investigating the impact of tourist satisfaction and intention to revisit: A Chiang Mai, Thailand case study. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 23(11), 1098–1114. <https://doi.org/10.1080/10941665.2018.1526198>

- Bangkok Bank SMEs. (2023). *Trends in food of the future: Healthy food business with sustainability*. Retrieved January 18, 2023, from <https://www.bangkokbanksme.com/en/23-4sme1-trend-trend-food-of-the-future>
- Bennett, M., King, B., & Milner, L. (2004). The health resort sector in Australia: A positioning study. *Journal of Vacationing Marketing*, 10(2), 122-137. <https://doi.org/10.1177/135676670401000203>
- Bunloam, P. (2023). *10 Wellness Retreat in 2023*. Retrieved April 1, 2023, from <https://thestandard.co/life/10-wellness-retreat-2023/>
- Centre for the Promotion of Imports from Developing Countries (CBI). (2022). *What is the European market potential for wellness tourism?* Retrieved June 28, 2023, from <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/wellness-tourism/market-potential#what-makes-europe-an-interesting-market-to-target-for-wellness-tourism>
- City Environment. (2021). *Forest bathing*. Retrieved June 28, 2023, from <https://citycracker.co/city-environment/shinrin-yoku/>
- Cooper, M., Vafadari, K., & Hieda, M. (2015). *Current issues and emerging trends in medical tourism*. IGI Global.
- Csirmaz, É., & Pető, K. (2015). International trends in recreational and wellness tourism. *Procedia Economics and Finance*, 32(15), 755-762. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01458-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01458-6)
- Davies, P. (2020). *Abta study highlights growing demand for wellness holidays*. Retrieved January 18, 2023, from <https://travelweekly.co.uk/articles/353976/abta-study-highlights-growing-demand-for-wellness-holidays>
- Department of International Trade Promotion, Ministry of Commerce. (2023). *9 trends of food and beverage industry for 2023-2026*. Retrieved June 28, 2023, from <https://www.ditp.go.th/post/146736>
- Destination Marketing UK. (2021). *A hotel guide to mindfulness: Prioritising guests' wellbeing*. Retrieved June 28, 2023, from <https://destination-marketing.co.uk/eco-hotels/creating-mindful-hotel/>
- Dimon, A. (2017). *How millennials are disrupting the wellness travel market*. Retrieved June 28, 2023, from <http://www.travelmarketreport.com/articles/How-Millennials-areDisrupting-the-Wellness-Travel-Market>
- Global Wellness Institute. (2022). *The Global wellness economy: Thailand*. Retrieved January 18, 2023, from <https://globalwellnessinstitute.org/geography-of-wellness/wellness-in-thailand/>
- Goh, A.G. (2023). *Beauty sleep: 7 luxury hotels and resorts in Asia that offer sleep packages to help you rest better*. Tatler Asia. Retrieved April 3, 2023, from <https://www.tatlerasia.com/lifestyle/travel/luxury-hotels-resorts-in-asia-sleep-packages-wellness-retreats>
- Guglielmi, S. (2023). *18 Incredible Eco Resorts in Thailand [2023]*. Retrieved April 3, 2023, from <https://www.everysteph.com/eco-resorts-in-thailand/>

- Health and Fitness Travel. (2023). *Life Coaching Retreats*. <https://www.healthandfitnesstravel.com/life-coaching-retreats>
- Hotel Contract Beds. (2023). *What is a Pillow Menu? (in Hotels and Resorts)*. Retrieved April 3, 2023, from <https://www.hotelcontractbeds.co.uk/blog/what-is-a-pillow-menu>
- Huang, L., & Xu, H. (2014). A cultural perspective of health and wellness tourism in China. *Journal of China Tourism Research*, 10(4), 493–510. <https://doi.org/10.1080/19388160.2014.951752>
- Illing, K. (2016). Medical hotels an approach to sustainable health in the leisure industry. In M. Smith & L. Puczkó (Eds.), *The Routledge handbook of health tourism* (pp. 246–260).
- Kelly, C. (2012). Wellness tourism: Retreat visitor motivations and experiences. *Tourism Recreation Research*, 37(3), 205–213. <https://doi.org/10.1080/02508281.2012.11081709>
- Konu, H., & Laukkanen, T. (2009). Roles of motivation factors in predicting tourists' intentions to make wellbeing holidays – a finnish case. *Australian and New Zealand Marketing Academy (ANZMAC) Conference 2009*, March, 1–9.
- Lee, G. (2004). *Spa style Europe: Therapies, cuisines, spas*. New York: Weatherhill.
- Lombarts, A., & Vork, J. (2013). Research on the preventive wellness in the Netherlands. In *Health, Tourism and Hospitality*. New York: Routledge.
- MMed. (2023). *Healthy food trends in 2023*. Retrieved May 11, 2023 from <https://mmed.com/food-trend-2566/>
- Mueller, H., & Kaufmann, E.L. (2001). Wellness tourism: Market analysis of a special health tourism segment and implications for the hotel industry. *Journal of Vacation Marketing*, 7(1), 5–17. <https://doi.org/10.1177/135676670100700101>
- National Wellness Institute. (2023). *The six dimensions of wellness*. Retrieved June 28, 2023, from http://www.nationalwellness.org/?page=Six_Dimensions
- Norman, A. (2012). The varieties of the spiritual tourist experience. *Literature & Aesthetics*, 22(2), 20–37.
- Norman, A., & Pokorny, J.J. (2017). Meditation retreats: Spiritual tourism well-being interventions. *Tourism Management Perspectives*, 24(October), 201–207. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.07.012>
- Pebble Design. (2017). *A wellness vacation is just the tonic for body, mind, heart and soul*. Retrieved June 28, 2023, from <https://pebbledesign.com/insights/a-wellness-vacation-is-just-the-tonic-for-body-mind-heart-and-soul>
- Piuchan, M. (2021). Meditation retreat tourism in Thailand: Its emergence in tourism and effects on tourists' health and well-being. *Humanities, Arts and Social Sciences Studies*, 21(2), 326–337. <https://doi.org/10.14456/hasss.2021.30>
- Piuchan, M., & Prachansit, S. (2019). Hotel pioneers' leadership styles: A case study on the founders of Oberoi Group and Soneva and Six Senses Resort and Spa. *Tourism*, 67(4), 375–388.

- Piuchan, M., & Rattaprasert, A. (2019). Wellness Hotels and Resorts Trends in 2019. *The 1st National Conference in Tourism and Humanities: Tourism in the transformative era, 19-20 December 2019*, 479–496.
- Quore.com. (2020). *Meditation and mindfulness in hospitality*. Retrieved May 11, 2023. <https://www.quore.com/blog/meditation-and-mindfulness-in-hospitality/>
- Sleep Review. (2023). *New Capsule hotel set to open in Japan will monitor guests' sleep*. Retrieved August 30, 2023, from <https://sleepreviewmag.com/sleep-diagnostics/consumer-sleep-tracking/new-capsule-hotel-japan-monitor-guests-sleep/>
- Smith, M. (2016). An overview of lifestyle trends and their impacts on health tourism. In M. Smith & L. Puczko (Eds.), *The Routledge Handbook of Health Tourism* (pp. 20–31). New York: Routledge.
- Smith, M., & Puczko, L. (2009). *Health and wellness tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Smith, M., & Puczko, L. (2014). *Health, Tourism and Hospitality: Spas, Wellness and Medical Travel* (Second edi). New York: Routledge.
- Tchea, M. (2023). *Pillow menus and sleep gummies: The new hotel trend that's putting guests to sleep*. Retrieved May 11, 2023, from <https://www.smh.com.au/traveller/inspiration/pillow-menus-and-sleep-gummies-the-new-hotel-trend-that-s-putting-guests-to-sleep-20230823-p5dyu5.html>
- The Cloud. (2020). *Forest bathing*. Retrieved August 30, 2023, from <https://readthecloud.co/forest-bathing/>
- The Retreat Company. (2023). *Coaching and Life-Coaching Retreats*. Retrieved August 30, 2023, from <https://www.theretreatcompany.com/topics/coaching-life-coaching-retreats/>
- Travel to Wellness Magazine. (2018). *16 weight loss spas & fitness retreats for 2018*. Retrieved May 11, 2023, from <http://www.traveltowellness.com/weight-loss-spas-fitness-retreats/>
- Trive Wellness Clinic. (2023). *Wellness trends 2023*. Retrieved May 11, 2023, from <https://www.thrivewellnessth.com/post/wellness-trend-2023>
- Voigt, C. (2010). *Understanding wellness tourism: An Analysis of Benefits sought, health-promoting behaviours and positive psychological well-being*. University of South Australia.
- Westin Hotels and Resorts. (2023). *Sleep Well at Westin*. Retrieved August 30, 2023, from <https://westin.marriott.com/wellness/sleep-well/>
- World Health Organisation. (1946). WHO definition of health. *International Health Conference, 19-22 June 1946*. <http://www.who.int/about/definition/en/print.html>

แนวทางการพิจารณาและการส่งบทความเพื่อตีพิมพ์

Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia ชื่อเดิม วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับ
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เป็นวารสารวิชาการระดับชาติราย 4 เดือน (3 ฉบับต่อปี) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้คณาจารย์ ข้าราชการและนักวิชาการทั่วไปทั้งภายในและภายนอก
ประเทศได้มีโอกาสเสนอผลงานวิชาการเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวิทยาการโดยเฉพาองค์ความรู้ใหม่ในสาขา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ผลงานวิชาการที่รับตีพิมพ์อาจอยู่ในรูปแบบต่อไปนี บทความวิจัย บทความวิชาการ และบทความปริทัศน์ เป็นต้น ต้นฉบับ (Manuscript) ที่ส่งพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ภายใต้เงื่อนไขว่าจะต้องไม่เคยเผยแพร่ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์ใดมาก่อน (ยกเว้นรายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์) และ ไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาขอตีพิมพ์ในวารสารอื่น เรื่องที่ได้รับการตีพิมพ์ต้องผ่านการกลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง (peer-reviewed) และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ

วาระการจัดพิมพ์

วารสารราย 4 เดือน (3 ฉบับต่อปี)

ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน

ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม

ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม

ประเภทของบทความที่รับพิจารณา

1. บทความวิชาการ – วิจัย
2. บทความปริทัศน์
3. บทความรายงานการวิจัย

สาขาวิชาของบทความที่รับพิจารณา

ด้านมนุษยศาสตร์

ศิลปศาสตร์ วิจารณ์ศิลป์ หัตถกรรม อุตสาหกรรมการออกแบบ ดนตรีและศิลปะการแสดง ปรัชญาและศาสนา
ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ปรัชญา จริยธรรม ภาษาในแง่การได้มาซึ่งภาษา วรรณคดีและภาษาศาสตร์

ด้านสังคมศาสตร์

สังคมและพฤติกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์และหน้าที่พลเมือง จิตวิทยา สังคมวิทยาและ
วัฒนธรรมศึกษา

คำแนะนำสำหรับผู้ประสงค์ส่งบทความลงตีพิมพ์ใน

Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia

คำแนะนำทั่วไป

1. ผลงานที่ส่งตีพิมพ์จะต้องไม่เคยเผยแพร่ในสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อนและต้องไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น การละเมิดลิขสิทธิ์ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้ส่งบทความโดยตรง
2. ต้นฉบับที่ส่งตีพิมพ์ต้องเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษเท่านั้น

3. ต้นฉบับต้องผ่านการกลั่นกรองโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 คน/บทความ และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ

4. ผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์ถือเป็นลิขสิทธิ์ของวารสาร

ข้อมูลเกี่ยวกับการพิจารณาบทความ

บทความที่จะได้รับการพิจารณาลงตีพิมพ์จะต้องผ่านการพิจารณาจากกองบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องโดยจะมีกระบวนการดังต่อไปนี้

1. กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้ส่งบทความทราบเมื่อกองบรรณาธิการได้รับบทความเรียบร้อยแล้วสมบูรณ์
2. กองบรรณาธิการจะตรวจสอบหัวข้อและเนื้อหาของบทความถึงขอบข่าย ความเหมาะสมและความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร รวมถึงประโยชน์ในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ
3. ในกรณีที่กองบรรณาธิการพิจารณาเห็นควรรับไว้พิจารณาตีพิมพ์ กองบรรณาธิการจะดำเนินการส่งบทความเพื่อทำการกลั่นกรองต่อไปโดยจะส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องเพื่อตรวจสอบคุณภาพของบทความว่าอยู่ในระดับที่เหมาะสมที่จะลงตีพิมพ์หรือไม่ โดยในกระบวนการพิจารณาการกลั่นกรองนี้เป็นการประเมินบทความแบบสองทาง (Double-blind peer review) กล่าวคือ จะไม่เปิดเผยชื่อผู้ส่งบทความให้ผู้ทรงคุณวุฒิทราบและจะไม่เปิดเผยชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้ผู้ส่งบทความทราบ และกองบรรณาธิการจะไม่เปิดเผยทั้งชื่อผู้ส่งบทความและชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้บุคคลอื่นทราบด้วยเช่นกัน
4. เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิได้พิจารณาการกลั่นกรองบทความแล้ว กองบรรณาธิการจะตัดสินใจโดยอิงตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิว่าบทความนั้น ๆ ควรนำลงตีพิมพ์ หรือควรเพิ่มผู้ทรงคุณวุฒิอีก 1 ท่าน ที่จะส่งเจ้าของบทความนำกลับไปแก้ไขก่อนส่งกลับมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง หรือปฏิเสธการลงตีพิมพ์

ข้อกำหนดของบทความต้นฉบับ

1. ความยาวของบทความไม่เกิน 25 หน้ากระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว (นับรวมรูปภาพ ตาราง และเอกสารอ้างอิง) พื้นที่ของกระดาษที่ใช้พิมพ์ ให้เว้นขอบบน 3.75 เซนติเมตร ขอบหน้า 3.75 เซนติเมตร ขอบหลัง 2.50 เซนติเมตร และขอบล่าง 2.50 เซนติเมตร
2. รูปแบบตัวอักษร ให้จัดพิมพ์ด้วยแบบตัวอักษร TH Sarabun PSK เท่านั้น
3. ชื่อเรื่องบทความภาษาไทย ขนาดตัวอักษร 18 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดกึ่งกลางหน้ากระดาษ
4. ชื่อเรื่องบทความภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 18 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดกึ่งกลางหน้ากระดาษ
5. ชื่อผู้เขียนทุกคนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 14 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดชิดขวา
6. ชื่อสังกัดหน่วยงานหรือมหาวิทยาลัยภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 12 พ้อยต์ (ตัวอักษรปกติ) จัดชิดขวา
7. Corresponding Author, E-mail: ขนาดตัวอักษร 12 พ้อยต์ (ตัวอักษรปกติ) จัดชิดขวา
8. เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ จัดชิดซ้ายขวา พิมพ์ 1 คอลัมน์
9. ชื่อคำสำคัญ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดชิดซ้าย
10. เนื้อหาคำสำคัญ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ ทั้งคำสำคัญภาษาไทยและภาษาอังกฤษ กรณีมีหลายคำให้ใส่เครื่องหมายจุลภาค (,) ระหว่างคำ
11. ชื่อหัวเรื่อง ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดชิดซ้าย ไม่ใส่เลขลำดับที่
12. การจัดลำดับและการจัดวางหัวข้อ ใช้หลักปฏิบัติต่อไปนี้
 - 12.1 การลำดับหัวข้อกรณีมีเลขข้อกำกับ ให้ใช้ระบบตัวเลข โดยใส่มหัพภาค (.) หลังตัวเลข และเว้น 2 ช่วงตัวอักษรก่อนเริ่มคำหรือข้อความต่อไป
 - 12.2 การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามระดับความสำคัญของหัวข้อ ดังนี้

หัวข้อใหญ่ หัวข้อระดับนี้วางชิดขอบหน้า ถ้าไม่ได้อยู่ในบรรทัดแรกของหน้าให้เว้นจากข้อความข้างบน 1 บรรทัด ทั้งนี้ ไม่ต้องใส่ตัวเลขกำกับ คำอธิบายของหัวข้อใหญ่ให้ขึ้นบรรทัดใหม่ย่อหน้า 1.50 เซนติเมตร โดยเว้นบรรทัดปกติ

หัวข้อรอง หัวข้อระดับนี้ให้เริ่มอักษรตัวแรกของหัวข้อหรือเลขกำกับหัวข้อ โดยเว้นจากขอบหน้า 1.50 เซนติเมตร หรือย่อหน้าปกติ คำอธิบายของหัวข้อรองอาจอยู่ในบรรทัดเดียวกัน หรือขึ้นย่อหน้าใหม่ตามความเหมาะสมแก่บริบท

หัวข้อย่อย ในกรณีที่มีหัวข้อรองมีเลขกำกับหัวข้อ หัวข้อย่อยให้เริ่มหัวข้อหรือเลขกำกับหัวข้อที่อักษรตัวแรกของหัวข้อรอง ดังนี้ (เครื่องหมาย ✓ แทนการเว้น 1 ช่วงตัวอักษร)

1.....

1.1.....

1.1.1.....

ถ้ามีหัวข้อย่อย ๆ อีก ให้ใช้การย่อหน้าระบบเดียวกัน ทั้งนี้ ไม่ควรมีหัวข้อย่อยมากเกินไปส่วนคำอธิบายในหัวข้อย่อย โดยทั่วไปควรอยู่ในบรรทัดเดียวกัน โดยเขียนหัวข้อ 1).....

12.3 กรณีหัวข้อรองไม่มีเลขกำกับหัวข้อ เริ่มหัวข้อย่อยหรือเลขกำกับหัวข้อย่อยโดยให้อักษรตัวแรกตรงกับหัวข้อรอง

12.4 คำอธิบายในแต่ละหัวข้อ ถ้าขึ้นย่อหน้าใหม่ให้ย่อหน้าตรงกับอักษรตัวแรกของหัวข้อนั้น ๆ ส่วนข้อความในบรรทัดต่อมาให้ชิดขอบหน้าตามปกติ

13. การใช้เครื่องหมายวรรคตอน มีข้อพึงระวัง ดังนี้

13.1 ข้อความที่ต้องใช้เครื่องหมายอัญประกาศ (“ ”) ซ้อนกัน ให้ใช้อัญประกาศเดี่ยว (‘ ’) สำหรับข้อความหรือคำข้างใน ตัวอย่างเช่น กนิยปริณ ทองสามสี (2563) กล่าวว่า “จากการศึกษา ‘ระดับความรู้ของแรงงานต่างด้าว’ ตามกฎหมายว่าด้วยกองทุนเงินทดแทนนั้นพบว่า แรงงานมีความรู้ด้านสิทธิกองทุนเงินทดแทนมากที่สุด”

13.2 การใช้เครื่องหมายจุลภาค (,) ทวิภาค (:) และอัฒภาค (;) ให้พิมพ์ต่อเนื่องกับอักษรตัวหน้าและเว้น 1 ช่วงตัวอักษรก่อนข้อความต่อไป เช่น

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Royal Thai Government, 2017; Ministry of Foreign Affairs, 2017

14. เนื้อหาบทความ พิมพ์ 1 คอลัมน์ ในแต่ละคอลัมน์ให้ชิดขอบซ้ายขวา ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์

15. ชื่อตาราง ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) ให้ระบุไว้บนตารางจัดชิดซ้าย ได้ตารางให้บอกแหล่งที่มาจัดชิดซ้าย ส่วนรายละเอียดตัวอักษรปกติ

16. ชื่อรูป ชื่อแผนภูมิ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) ให้ระบุไว้ใต้รูป แผนภูมิ จัดกึ่งกลางหน้ากระดาษใต้รูปแผนภูมิให้บอกแหล่งที่มาจัดชิดซ้าย

17. หมายเลขหน้า ให้ใส่ไว้ตำแหน่งด้านบนขวาตั้งแต่ต้นจนจบบทความ ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์

18. ชื่อเอกสารอ้างอิง ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ (ตัวหนา) จัดชิดซ้ายโดยเขียนชื่อหัวข้อเป็นภาษาอังกฤษว่า

References

19. เนื้อหาเอกสารอ้างอิง ขนาดตัวอักษร 16 พ้อยต์ แปลเป็นภาษาอังกฤษ

ส่วนประกอบของบทความ

1. ชื่อเรื่องบทความ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

2. ชื่อผู้เขียนทุกคนและหน่วยงานที่สังกัด (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

3. บทคัดย่อ (Abstract) ความยาวไม่เกิน 300 คำ และคำสำคัญ (Keyword) 3-5 คำ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

4. เนื้อเรื่อง

4.1 บทความวิจัย ควรเป็นการนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า ข้อค้นพบ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการมาอย่างเป็นระบบตามขั้นตอน โดยควรมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้ (สามารถมีหัวข้อหรือองค์ประกอบที่แตกต่างได้)

4.1.1 บทนำ (Introduction) ที่ครอบคลุมความสำคัญและที่มาของปัญหาวิจัย

4.1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย/ คำถามวิจัย (Research Objective/ Research Question)

4.1.3 การทบทวนวรรณกรรม (Literature Review) ครอบคลุมแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1.4 วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methodology) ที่นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับแบบแผนการวิจัย ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง ผู้เข้าร่วมวิจัย เครื่องมือวิจัย การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1.5 ผลการวิจัย (Research Finding)

4.1.6 การอภิปรายผลการวิจัย (Discussion)

4.1.7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากการวิจัย (Conclusion and Recommendations) สรุปข้อค้นพบที่โดดเด่นเพื่อเชื่อมโยงสู่ข้อเสนอแนะต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และระบุข้อจำกัดในการวิจัยเพื่อเชื่อมโยงสู่ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

4.2 บทความวิชาการและบทความปริทรรศน์ ควรมีการกำหนดประเด็นที่ต้องการอธิบายหรือวิเคราะห์อย่างชัดเจน โดยมีการวิเคราะห์ประเด็นที่ต้องการนำเสนอตามหลักวิชาการโดยมีการสำรวจวรรณกรรมเพื่อสนับสนุนจนสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ประเด็นนั้นได้ อาจเป็นการนำความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาประมวลร้อยเรียงเพื่อวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยที่ผู้ส่งบทความแสดงทัศนะทางวิชาการของตนไว้อย่างชัดเจน มีลำดับเนื้อหาและบทสรุปที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ชัดเจน

5. การเขียนเอกสารอ้างอิง ให้เขียนรายการอ้างอิงอ้างอิงเป็นภาษาอังกฤษทั้งสำหรับบทความภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยบทความภาษาไทยให้แปลรายการอ้างอิงเป็นภาษาอังกฤษโดยไม่ต้องเติมคำว่า [in Thai] ใช้รูปแบบการเขียนอ้างอิงตามระบบ APA แบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การอ้างอิงนามปี (อ้างอิงภายในเนื้อหาบทความ) ให้เขียนเป็นภาษาอังกฤษ บทความภาษาไทยให้แปลรายการอ้างอิงเป็นภาษาอังกฤษ

ส่วนที่ 2 การอ้างอิงท้ายบทความ ให้รวบรวมเอกสารที่ใช้อ้างอิงไว้ท้ายบทความ เรียงตามลำดับตัวอักษร A-Z บทความภาษาไทยให้แปลรายการอ้างอิงเป็นภาษาอังกฤษ โดยไม่ต้องเติมคำว่า [in Thai] ด้านท้าย และรายการอ้างอิงท้ายบทความต้องตรงกับรายการอ้างอิงนามปีที่ปรากฏในเนื้อหาบทความ (ไม่มากกว่าหรือน้อยกว่า)

6. ถ้ามีรูปภาพ แผนภูมิ ตารางประกอบ หรืออื่น ๆ ต้องมีหมายเลขกำกับในบทความ อ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูลให้ถูกต้อง ชัดเจน และไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น ใช้รูปภาพขาว-ดำ ที่มีความคมชัด และส่งภาพถ่ายต้นฉบับหรือไฟล์รูปภาพแยกต่างหาก แนบมาพร้อมกับบทความด้วย

การอ้างอิงในเนื้อหา และการเขียนเอกสารอ้างอิง

สามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่

<https://bit.ly/3FlscFd>

หรือแสกนคิวอาร์โค้ด

